

Studia Ignatiana XII.

Studia Ignatiana XII.

A Szent Ignác Jezsuita Szakkollégium
hallgatóinak tanulmányai

Szerkesztette:
Bellus Kinga

Budapest, 2020.

A Szent Ignác Jezsuita Szakkollégium hallgatóinak tanulmánykötetete

Kiadó:

Szent Ignác Jezsuita Szakkollégium

1085 Budapest, Horánszky u. 18.

www.szentignac.hu

Felelős kiadó: Dr. Sárvári Balázs

Szerzők:

Abu Attila - A Budapesti Corvinus Egyetem Sportközgazdász szakon végzett hallgatója

Bálint Janka - A SZIK harmadéves hallgatója

Berindza Donát - A SZIK harmadéves hallgatója

Füredi Barbara - A SZIK harmadéves hallgatója

Gyórik Dorka - A SZIK harmadéves hallgatója

Horváth Eszter - A SZIK harmadéves hallgatója

Lendvai Bálint - A SZIK harmadéves hallgatója

Wangler Bettina - A SZIK negyedéves hallgatója

ISSN 2677-0040

Tartalom

Mitev Ariel Zoltán: Előszó.....	4.
--	----

I. Bölcsészettudományok

Füredi Barbara: Az írás védelmében - Kultúrtörténeti és szicholingvisztikai vonatkozások a logografikus írás és a kézírás hagyományának folytonosságával és oktatásával kapcsolatban, Kínában.....	7.
---	----

II. Társadalomtudományok

Bálint Janka: A gyűlöletbeszéd szabályozása amerikai és európai nézőpontból.....	22.
Berindza István Donát: Gamification: Mert nem csak a pénz motivál.....	34.
Győrik Dorka: A közlési szándékkifejezés mint a kétéves gyermekek különböző felnőtt modellekre irányuló figyelmének szabályozója.....	49.
Horváth Eszter: Az öntudat mint a mai identitáspolitikák alapja	62.
Abu Attila - Lendvai Bálint: A Major League Soccer versenyképes bajnoksággá válásának vizsgálata, különös tekintettel a játékospiacra	70.
Wangler Bettina: Az Európai Unió legitimitása	82.
English Abstracts.....	91.

Előszó

A tudomány birodalmába belépni komoly tudásra és elkötelezettségre van szükség, amelynek *útvész*őjébe nem érdemes *megcsonkult hittel* belevágni. Bármilyen változatos a megismerendő világ, azt nézhetjük Hell Miksa távcsövén vagy akár saját szűrőnkön keresztül, abból nem egyszerű mások számára is fogyasztható *süteményt*, gondolatbonbonokat készíteni. A Studia Ignatiana kiadvány célja a tudományos megismerés olvasóbarát közvetítése, a kötet minden szerzője a tudományos gondolatok hírnökévé szegődött. Feladatuk volt az is, hogy ne engedjék, hogy a tudomány *nyelve megrozsdásodjon*. A tehetséges fiatal szerzők ráléptek arra az útra, ahol a *szikrázó reménységek felhőkkel játszadozó magas hegyekké* válhatnak.

Jelen kötet Vergiliusának Faludi Ferencet választottam, akinek szellemissége és csörgedező szavai[1] segítenek eligazítani az Olvasót az interdiszciplináris tudományos falatkák világában. Míg Faludi a magyar nyelv szókészletét színesítette, addig e kötet írásai a tudományos gondolkodás palettájára rajzolnak fel jól kivehető ecsetvonásokat.

Faludinak sok szót köszönhetünk, mivel képes volt megérteni a nyelv belső logikáját, *bujdosó gondolatait* szószemekké és szófürtökké érlelte. **Füredi Barbara** Faludi nyomában jár, amikor egy távoli kultúrát szeretne közel hozni hozzánk, ráadásul annak írásmódján keresztül. Az írás védelmében emel szót, amikor a kínai logografikus írás és a kézírás kultúrtörténeti és pszicholingvisztikai vonatkozásairól lebbenti le a fátylat.

Bálint Janka Faludihoz hasonlóan a *vélemény*, a szavak és mondatok szabad formálása mellett áll ki, amikor amerikai és európai nézőpontból mutatja be a gyűlöletbeszéd szabályozásának kérdéseit, miként lehet a gyűlölet okozta verbális *gerjedelmet* (*szeges beszéd*) zablában tartani.

Míg Faludi Ferenc, a nyelvújító és költő folyamatosan nyelvi játékot játszott, addig **Brindza István Donát** a játékosításon (gamification) keresztül világítja meg, hogyan lehet minél többféle eszköz segítségével megszólítani a mindenki bújáló homo ludenst. **Abu**

Attila és **Lendvai Bálint** szintén egy játékos témát hoznak elő, *otthonosan* mozognak a Major League Soccer versenyképes bajnoksággá válásának világában, különös tekintettel a versengő játékospiacra.

Győrik Dorka a megismerés *gyermekszobájába* enged betekintést, és jól ráérez arra a jelenségre, hogy a tudományos megismerés gyökerei egészen a gyermekkorig vezethetők vissza, amikor a közlési szándékkifejezés szerepét vizsgálja a kétéves gyermekeknél. A fejlődés fontos lépcsője az öntudatra ébredés, **Horváth Eszter** a hegei öntudatfogalomból kiindulva próbálja megválaszolni azt a kérdést, hogy az vajon lehet-e a mai identitáspolitikák alapja. Hol konstruálódik az identitás? Egy *hófehér tündéerkertben*, ahol *hajpor* takarja el az *állomképet*? **Wangler Bettina** pedig az Európai Unió legitimitását vizsgálja, a legitimitás történetének *zsebóráját* felpattintva, neves gondolkodókon keresztül, *nyomról nyomra* jut el napjaink problémáihoz.

Búcsúszó gyanánt nyíljon meg e kötet minden, a tudományos gondolkodás iránt érzékeny Olvasó számára.

Mitev Ariel Zoltán,

a Budapesti Corvinus Egyetem Marketing Intézetének munkatársa, a Marketingmenedzsment

Tanszék oktatója, üzleti kommunikációval foglalkozó szakember.

2017 tavaszán a szakkollégium Tárgyalástechnika kurzusának oktatója.

[1]*Dőltten kiemelve*: Faludi Ferenc alkotta szavak és kifejezések.

I. Bölcsészettudomány

Füredi Barbara

Az írás védelmében

Kultúrtörténeti és pszicholingvisztikai vonatkozások a logografikus írás és a kézírás hagyományának folytonosságával és oktatásával kapcsolatban, Kínában

*Szakmailag ellenőrizte: Gulyás Csenge,
PKE BTK Kínai Tanszékének egyetemi tanársegédje,
a Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoport tagja*

*„Azért, mert tudsz beszélni, még nem vagy okos.”
(Csillagok háborúja I. Baljós Árnnyak)*

A kínai írásrendszer több évezredes fejlődés során jutott el mai állapotába. A jelen munkámban azt vizsgálom, hogy milyen kultúrtörténeti, technológiai és pszichológiai okok vezettek el az írás mai formájának kialakulásáig, miért maradhatott meg a kínai kultúrában a modern korban is ez a viszonylag elavultnak tartott rendszer, illetve hogyan küzdött meg a digitalizálás nehézségeivel. A 21. században a kézírás egyre inkább háttérbe szorul a gépirással szemben. Dolgozatomban ezt a jelenséget is vizsgálom, azt a kérdést állítva a középpontba, hogy mennyire valószínű a kézírás eltűnése a kínai nyelvű oktatásból. A kulturális háttér és történelem vizsgálata, illetve a közelmúltban végzett pszicholingvisztikai kutatások azt mutatják, hogy ez nem egyhamar fog bekövetkezni.

1. Bevezető

A 21. században a kézírás mint olyan, úgy tűnik, kiveszöben van a kultúránkból. A számítógépes, okostelefonos gépelés és a hangfelismerő funkcióval ellátott technológiák világában a papírra kézzel írás erősen elavuló formának tűnik. Kínaiul tanuló diákként gyakran tapasztalom azt a hozzáállást a kortársaim, mind kínai mind külföldi diákok között, hogy kézzel írni túl időigényes, a karakterek megtanulása nem elég hasznos ahhoz, hogy ennyi időt és energiát fektessünk bele.

Az alábbi munkámban azt a kérdést szeretném vizsgálni, hogy vajon miért van mégis ekkora hangsúly a kínai nyelv oktatásában az íráson, a karakterek kézzel másolásán és önállóan írásán, milyen kulturális és gyakorlati okokból írnak Kínában még mindig írásjegyekkel alfabetikus írás helyett, és hogy megtartandó-e a kézírás tudománya az oktatásban.

2. Az írás fogalma és története kínai fókusszal

Az írás a beszéd grafikus megjelenítése. [Boltz, 1944] Az írás létrejöttét általában a korai egyiptomi, mezopotámiai, arab, sumér, stb. társadalmak fejlett kereskedelmi és gazdasági helyzetének tulajdonítjuk. Az írás, azaz a gondolat „testen kívül” való, térben és időben kiterjesztett, maradandó és megőrizhető leképzésének létrejötte két körülménytől függően valósulhat meg: az egyik az igény ilyen médium, maradandó gondolat létrehozására, illetve a létező tartalom, amely megteremti az igényt; a másik pedig egy olyan fejlett nyelvállapot, amely rögzítésre alkalmas. [Benczik, 2001] [Crystal, 1998]

2.1. Kialakulása, fejlődése, változatai

A kínai írásról hagyományosan az a képzetünk, hogy morfoszillabikus (azaz szótagíró, néhány kivételt leszámítva, egy-egy írásjegy egy-egy morfémanak felel meg), izoláló (egy írásjegy egy teljes szót jelöl), jelei ikonikus-indexikus jellegűek (absztrakt jelentést hordozó jelek) és ideografikus, azaz nem hangjelölő, hanem jelentéshez kötődik. [Fodor, 1999]

Ez utóbbi fogalom, bár számos szakirodalom említi és hivatkozik rá, mára már megcáfolódott és átértelmeződött, mivel számos karakter tartalmaz olyan fonetikai információt hordozó komponenst, amelynek a teljes írásjegyhez semmilyen logikai vagy jelentésbeli kapcsolódása nincs. Ezt a dilemmát Boltz a „logogram” fogalmának beemelésével oldja fel, amelyet magyarul „szójel”-ként lehetne lefordítani, és csupán annyi információt takar, hogy az írásjegy egy szót vagy szó szerkezetet reprezentál (tehát nem utal az írásjegy fonetikus vagy jelentésközpontú jellegére). [Boltz, 1944]

Bár az előző pontban említett okok (a kereskedelem és gazdaság virágzása) valóban igazak számos, a kínával feltételezhetően nagyjából egy időben kialakult írásrendszerre, a kínai írás első ismert forrásai azonban nem felelnek meg ennek a definíciónak, mivel nem gazdasági, hanem szakrális jellegűek. Az írás legkezdetlegesebb változata a Kr. e. 2. ée-ből származó (Shang-Yin-dinasztia, 1765–1122) jóslócsontokon lelhető fel.

Vannak ugyan korábbi származó leletek, főleg díszített bronzedényeken, amelyek akár az írás egy még korábbi állapotát is tükrözhetik, de ez nincsen bizonyítva. Ennek a problematikáját ott kell keresnünk, ahol a festett kép elválik a jelentéssel bíró írásjegytől.

Ez az elválás, és a kezdetleges írás tényleges létrejötte a piktogram zodiogrammá való átalakulásának a pillanatában következik be. A piktogram például egy kép egy elefántról, amely önmagában az elefánton kívül semmilyen absztrakt jelentést nem képes hordozni. A zodiogram pedig egy olyan, az elefántra hasonlító grafikus leképezés, amely az „elefánt” hangsornak felel meg, és ehhez a hangsorhoz jelentésében vagy fonetikusan hasonlító vagy kapcsolódó, absztrakt jelentést is képes hordozni az írás fejlődésének következő, előrehaladottabb szakaszában.

Ebben a szakaszban a főszerep a szójátéké és a kísérletezésé, amelyben az írás alkalmassá válik a konkrét, formával bíró tárgyak jeleit elvont, formával nem rendelkező fogalmak hangsoraival társítani. Így az írás képes lesz a konkrét jelentés, a konkrét formával bíró dolgok ábrázolása mellett elvont tartalmakat is kifejezni, differenciálódik a leképezhető jelentésréteg. Ezek az elvont fogalmak kötődhetnek az írásjegy által eredetileg reprezentált fogalomhoz jelentésükben vagy tisztán fonetikusan is (pl. a *xiang* 象 írásjegy alapjelentése „elefánt”, de használható a *xiang* hangsor „kép, jelenés” jelentését kifejező karakterként is).

A következő szakasz akkor következik be, amikor a szójáték túl nagy félreérthetőséghez vezet, ezért az azonos alakú, de különböző jelentéstartalmú jelek determinatívumok által kerülnek megkülönböztetésre. Például a *wu* 勿 írásjegy eredeti jelentése „ökör, szarvasmarha”, ebből alakul ki az általánosabb „lény, teremtmény, élő dolog”, és az elvont „ne” tiltószó. Mivel ez már három különböző jelentés ugyanazon írásjegy által kifejezve, ezért a háromból egy, a „lény, teremtmény, élő dolog” jelentés determinálódik a *niu* 牛, „tehén, szarvasmarha” karakterének fogalmi gyökként való hozzáadásával: 物.

A determinatívumok, attól függően, hogy a félreérthetőség fonetikai vagy szemantikai jellegű, a két funkcióból bármelyiket elláthatják. Ezáltal is láthatjuk, hogy a karakterek tisztán szemantikai egységként való kezelése hibás elmélet. Ezek a folyamatok, bár a

leírásukból lehetne úgy értelmezni, hogy egymástól elhatárolódva, fokozatosan következnek be, valójában összefonódva, időben egyszerre vannak jelen az írás fejlődéstörténetében.

Az írás általunk megfigyelt természetes fejlődése során a következő lépcsőfok a determinált jelek stilizálódása, egyszerűsödése, majd tisztán fonetikus tartalmat nyérése lenne, míg végül kialakul az ábécé és az alfabetikus írás. Ez történt Egyiptomban és Mezopotámiában, Kínában azonban több okból sem következett be, és nem is következhetett be a mai napig sem.

Ennek egyik oka az, hogy a kínai nyelv, valószínűleg kialakulásától fogva, monoszillabikus, tehát, néhány kivételt leszámítva, minden nyelvi egység bír valamilyen (elvont vagy konkrét) jelentéssel. Ezt tükrözi az írás is, amelyben a legkisebb jelentéssel bíró egység a szótag, minden szótag egy karakternek feleltethető meg, és így szinte minden karakter is bír jelentéssel. Ezért a nyelv sajátosságaiból adódóan nincs szükség az írást olyan egységekre, például betűkre bontani, amelyek nem bírnak önálló jelentéssel.

Egy másik ok lehet a kínai civilizáció a hagyományt és a dolgok hagyományos rendjét az Ég akarataként tisztelő szemlélete.

A kínai nyelv és írás a történelem során számos szerves, természetes és szintén számos kalkulált, szándékos és mesterséges fejlesztési szakaszon megy keresztül, az ókortól kezdve a modern korig, de a karakteríró alapvetése mindvégig megmarad. [Boltz, 1944] [Miller, 1975]

2.2. A fonetizáció kérdése, története

A kínai írásból tehát sem szerves fejlődés, sem reform alapján nem alakult ki alfabetikus verzió. Az írásjegyek fonetizálására, latin betűs leképzésére való igény azonban mégis felmerült, először a 16-17. századi külföldi utazók és keresztény hittérítők által.

Ilyen az olasz jezsuita szerzetes Matteo Ricci (1552–1610), aki a hit és a Szentírás terjesztése mellett a kultúraközi kommunikációra is nagy hangsúlyt fektetett. 1587-ben rendtársaival közösen kezdett bele egy portugál-kínai szótárba, amelyhez 1598-ban latin betűs fonetikus átíratokat és hangsúlyjelzéseket is adott. A szótárral az volt a célja, hogy a kínaiul tanuló hittérítők munkáját megkönnyítse. Ricci és társai a Szentírás számos részének kínai, és a kínai klasszikusok latin fordításait is elkészítették. [DeFrancis, 1943] [Fontana, 1950]

A következő áttörést a 19. század közepén Thomas Francis Wade (1818–1895) munkája hozta, amelyet 1892-ben Herbert A. Giles (1845–1935) egészített ki, így létrehozva a később csak Wade-Giles átírásként emlegetett rendszert, amely sokáig volt általános használatban az angol szakirodalomban, és számos későbbi átírási módszer is épül rá. Ennek a célja főként a nyugati sinológusok munkájának megkönnyítése volt. Ez az átírat néhol tartalmaz hangsúlyjelöléseket, a szó után felső indexben elhelyezett számok segítségével, de ezeket nem mindig használja.

A következő lépcsőfok létrejött a 19. század második felében tevékenykedő protestáns misszionáriusoknak köszönhető, akik saját latin betűs verzióikat főként arra akarták használni, a térítés mellett, hogy a kínai embereket nagyobb számban megtanítsák írni-olvasni, mert az akkor még erősen komplikált, nem teljesen egységes rendszerű írásjegyeket nem tartották az egyszerű ember által elsajátításra alkalmasnak.

A latinositott kínai írással rengeteg kínait sikerült megtanítaniuk „írni”, ami a térítő munkájukat is nagyban elősegítette. Ez az átírat azonban messze nem tartalmaz elég szemantikai információt a karakterekhez képest, így elsajátításuk sem tekinthető valódi, kínai

írástudásnak. Az így írt és olvasott szövegek tartalmukban erősen redukáltak az eredetihez képest. [DeFrancis, 1943]

A 20. századi latinositók közül említésre méltók Henri Lamasse és Ernest Jasmin katolikus papok, akik 1931–1932-ben arra tettek kísérletet, hogy a hangsúlyok valahogyan a szótagok szerves részeként jelenjenek meg, de az általuk kitalált átírat feleslegesen és felfoghatatlanul sok információt és variációt tartalmazott, ez gátolta szélesebb körben való elterjedését. [Branner, 2006]

A századforduló derekán a kínai értelmiség is felfigyelt a latinositó folyamatokra, és 1892–1918 között több kínai tanulmány is megjelent a témában. Ezek azonban még nem vezettek be konkrét újítást, csupán a Wade rendszer egy módosított verzióját hozták létre, amelyben arab számokkal próbálták jelölni a hangsúlyokat. Ennek az időszaknak az egyik, a későbbiekre nagy jelentőséget gyakorló vívmányaként merült fel a kínai írástudók között is az az elgondolás, amellyel már Lamasse és Jasmin is próbálkozott, hogy a hangsúlyokat egy, a szó belsejében, annak szerves részét alkotva elhelyezett jel vagy betű jelölje.

Emellett olyan törekvések is elindultak, amelyek nem latin betűkön, hanem a karakterek végletes, szótagírássá való leegyszerűsítésén alapultak (a japán *kana*¹ szótagíráshoz hasonló rendszert létrehozva). Ebben a korban többekben is felmerült a karakterek végleges elhagyásának gondolata, mert az írásrendszert főként a modernizáció akadályának tekintették.

A szótagírás egy 1912-es konferencián került megvitatásra, ahol megegyeztek 6500 karakter standard kijelölésében és a Nemzeti Fonetikus Ábécé használatában (*zhuyinfuhao* 注音符號 vagy „*bopomofo*”), amely nem helyettesíteni akarta a karaktereket, csupán kiegészíteni azokat, segítve az írni-olvasni tanulókat az írásjegyek könnyebb és gyorsabb elsajátításában. Bár ez a rendszer hivatalosan bevezetésre került, nem terjedt el széles körben, és nem vált például az újságírás részévé, mint jóval korábban Japánban a kana, de a mai napig használatban van, főleg Taiwanon.

A romanizációs folyamat következő úttörője a szovjet Alexander Dragunov, aki 1928-ban létrehozta a *ladinghua xinwenzi* rendszert („latinizált kínai”, akkori átírással *Latinxua Sin Wenz* 拉丁化新文字), amit első körben a Szovjetunióban élő kínaiak között próbáltak elterjeszteni, több-kevesebb sikerrel. 1934-ben a *ladinghua* Kínába is megtalálta az útját, ahol egyre nagyobb népszerűségnek örvendett; könyvek, folyóiratok, illetve Lu Xun² és más írók műveinek az átíratai is elkészültek.

Az utóbbiakban csak néhány fontosabb mozzanatát soroltam fel a latinizálási folyamatoknak, de ezekből már világosan látszik, hogy a karakterek örök hátrahagyása, bár többször is felmerült a történelem során, a valóságban soha nem történt meg. A modern korban azonban a karakterírás egyre nagyobb kihívások elé állította az értelmiséget, a kínai írás fonetikus átíratának szükségessége több évszázadon keresztül is rengeteg nyugati és kínai tudóst megmozgató problémaként élt, és a tökéletes rendszer kidolgozása komoly problémákba ütközött.

A megoldást, a mai napig hivatalosként használt *hanyu pinyin* 汉语拼音 átírást egy Zhou Youguang 周有光 (1906–2017) nevű hivatalnok alkotta meg a kommunista kormány kérésére 1955-ben. Ez az átírat valószínűleg azért terjedhetett el ennyire, mert kellő

¹ A japán írás három különböző karakterkészletet használ, a kínai írásból kialakult *kanjikat*, és a két *kana* szótagírást, a *hiraganát*, ami igék, konkrét jelentéssel nem bíró nyelvtani egységek leírására szolgál és az írástanulásban játszik nagy szerepet, illetve a *katakanát*, ami főleg idegen szavak és tulajdonnevek leírására alkalmas; a japán *kanjik* olvasata lehet több szótagú, de a *kanák* mindig csak egy szótagot jelölnek.

²Lu Xun (1881-1936): a 20. századi modern kínai széppróza atyja, nagy hatású író és fordító.

mennyiségű, de nem túl sok fonetikai információt tartalmaz, illetve sikeresen alkalmazza az elődök által már tesztelt hangsúlyjelöléseket. A *pinyin* átírás, bár le nem váltotta a karaktereket, a későbbiekben nagy hangsúlyt kap mind az oktatás, mind a digitális világ keretein belül. [DeFrancis, 1943]

3. Az oktatás, műveltség és oktathatóság kérdései

Az írás művelése kialakulásának kezdetétől fogva nagy szakértelmet igényelt. Erre utal a kalligráfus³ mesterek nagy számban fennmaradt hagyatéka, amely arról tanúskodik, hogy az írás hagyományosan nemcsak a tartalom közvetítésére szolgált, de az írásjegyek megformálásának stílusa, az esztétikum is igen nagy fontossággal bírt.

A stílus a történelem során folyamatosan változik, csiszolódik és fejlődik, hogy megfeleljen az adott kor igényeinek, míg a modern korban, a tömegoktatás igényének megszületésével, a golyóstoll és a számítógép feltalálása által a kalligráfia az aktív írástudásból a régi korok művészetének művelésévé válik. [Höllmann, 2017]

3.1 Korai írástudók, hivatalnoki vizsgák

Az írástudók egyik legfőbb szerepe a Han-kortól (Kr. e. 206–Kr. u. 220) egészen a Qing-dinasztiáig (1644–1911) a hivatalnoki állás volt. A 8. századig még erősen élt a beajánlásra alapuló rendszer, ekkortól azonban sokkal inkább az egyéni képességeket alapul vevő kiválasztás lépett előre (de a kapcsolatokkal rendelkező hivatalnok természetesen mindig jutott előnyökhöz). A hivatalnoki vizsgák többlépcsős rendszerében, az alapszintű kiváltságokon és társadalmi megbecsültségen át, lehetett újabb és újabb vizsgákkal – ahol az írástudók a Han-korban és a Tang-korban (618–907) többek között a klasszikusok ismeretét, verstant és szövegalkotási készségeiket, a Qing-korban pedig a törvényekben való jártasságukat is bizonyíthatták – kapaszkodni a ranglétrán a tényleges hivatalnoki pozíciókig, illetve bizonyos korokban a császári akadémiai tagságig. Azok a vizsgázók, akik idáig nem juthattak el, máshol is tudták hasznosítani tudományukat, például tanítóként, vagy sikeres vizsgázók dolgozatainak összegyűjtése és kiadása által. A vizsgarendszer alkalmat adott a szegény származású, de jó képességű jelöltek felemelkedésére, de a pozíció igen könnyen elveszíthető is volt. [Dawson, 2002]

A hivatalnoki vizsgarendszer kialakulásának és korai formálódásának időszakában rugalmas, dinamikusan fejlődő rendszerként tekintettek, ez azonban a 20. századra egy aktualitását erősen elvesztett, rugalmatlan rendszerré vált, amelyet eredeti formájában 1905-ben töröltek el végleg. [Ying, 2019]

A hivatalnoki vizsgarendszer fontossága jelen téma szempontjából csupán az írástudás egyforma megbecsültségének példája a kínai civilizáció különböző korszakaiban, és az írástudás és klasszikus műveltség mint kiugrási lehetőség bemutatása.

3.2 A modern nyelv kérdései, nyelvreform

A hivatalnoki vizsgák megszüntetésének egyik fő oka a modernizációs törekvések előtérbe kerülése volt. Mivel a vizsgák főleg a klasszikus műveltség és lexikális tudás megszerzését részesítették előnyben a gyakorlati tudományokkal szemben, ezért azokat erősen a modernizálási folyamat akadályaként kezdték el értékelni [Ying, 2019].

³ Kínai kalligráfia: *shufa* 书法, ecsettel és tussal való művészi szépírás.

A vizsgarendszer merevségének egyik közvetett oka emellett maga a nyelv, és ezáltal az írás merevsége volt. Az európai országok már a 18. században leváltották a latint, és írásbeliségük középpontjába a regionális köznyelvek kerültek. Ez a folyamat Kínában is végbement az írástudók körében a klasszikusról a modern kínai nyelvre való áttérés által.

Ennek oka többek között az, hogy a nyelv több száz éves fejlődése által a beszélt köznyelv (*baihua* 白话) olyan messze maga mögött hagyta a klasszikus kínai irodalmi nyelvet (*wenyan* 文言), és ezáltal az írást (mind a karakterek megformálása, mind a szöveg egészének létrehozása szempontjából) is, hogy az írástudók számára egyre nagyobb nehézséget és kihívást jelentett mind az olvasás, mind a szövegformálás.

Az 1910-1920-as évek modernizációs törekvései között születik meg az az igény, főleg irodalmi körökben, hogy megszabaduljanak az elavult, nyelvtanában és kiejtésében is a köznyelvtől teljesen eltávolodott irodalmi nyelvtől, és helyettesítsék az egyszerű emberekhez közelebb álló, de korábban alantának tartott köznyelvvvel. Ebben számos prominens író, mint például Hu Shi 胡适 (1891–1962), Lu Xun 鲁迅 vagy Chen Duxiu 陈独秀 (1879–1942) az egyszerű ember felemelését, oktatásának kulcsát is látta. [Hill, 2015]

A nyelvi és írásbeli reform nemcsak ezt a problémát hivatott megoldani, hanem az erősen széttagolt, ma már mesterségesen létező „kínai nyelv” fogalmába tartozó megannyi dialektus és nyelvváltozat leírására alkalmatlan írásrendszer megújítását, és a túlzottan bonyolult, különféle változatokban élő karakterek egységesítését és egyszerűsítését is. Ezek a reformfolyamatok teremtették meg a modern kínai oktatási rendszer és a kommunista rezsim korai éveiben a tömeges írástudóvá válás áttörésének alapjait is.

Az írásjegyek az írás különböző fejlődési szakaszainak során folyamatosan egyszerűsödnek és bonyolódnak; a hivatalnoki vizsgák 1905-ös eltörlése és a Qing-dinasztia 1911-es bukása után azonban egyre erősödik az igény, főleg az aránytalanul nagy írástudatlanság miatt, az írásrendszer megreformálására.

A karakterek egyszerűsítésének egyik alapvető célkitűzése az, hogy az egyes karakter kevesebb vonásból álljon, tehát gyorsabban leírható és egyszerűbben megjegyezhető legyen. Az, hogy ez az egyszerűsítési folyamat mennyiben könnyíti meg az olvasást (mivel a több vonásból álló írásjegy több vizuális információt tartalmaz, így könnyebben felismerhető; a kevesebb vonásból álló írásjegy ezzel szemben nehezebben különíthető el a többitől, de gyorsabban leírható), illetve a karakterek önkényes megváltoztatása mennyire töri ketté a nyelv és az írás szerves fejlődésének folyamatát, a mai napig erősen vitatott kérdés. [Handel, 2013] [Chen, 2004] [Unger, 2004]

Az egyszerűsített karakterek első hivatalos listáját a Kínai Kommunista Párt adta ki 1956-ban, ezt több kiegészített és módosított verzió követte 1964-ben és '86-ban. Az egyszerűsített karakterek (*jiantizi* 简体字) azóta a szárazföldi Kína sztenderd írásverziójának számítanak; Taiwanon, Hongkongban és Makaón a mai napig a klasszikus karakterek (*fantizi* 繁体字) vannak használatban. [Chen, 1993]

1958-ban a kormány az oktatás és a hivatal nyelvének országszerte a nyugaton „mandarin”, Kínában „*putonghua*” 普通话 néven ismert pekingi dialektust tette meg. Ezáltal az oktatás nyelvéné is ez a dialektus vált.

A modern oktatási rendszerben a diákok először a latinbetűs *pinyin* írást tanulják meg, majd fokozatosan sajátítják el a karakterekkel való írás tudományát. Az oktatás része a

vonások megnevezésének megtanulása,⁴ a vonássorrend elsajátítása és az írás folyamatos ismétlése a karakterek egyenkénti másolásával. Az új karakterek megtanulása általában a vonások száma és a struktúra bonyolultsága alapján halad előre, a szemantikai összefüggéseken viszonylag kisebb hangsúly van. [Hudson, 1990]

Számos kínai iskolában a kalligráfia is kap valamilyen szerepet az oktatásban.

A modern kínai oktatás egyik nagy kérdőjele a *pinyin* szerepének egyre erősebb felértékelődése, és ezzel együtt a kézirás szerepének háttérbe szorulása. Ennek egyik fő oka a számítógép és a gépelés, a digitális szövegbevitel létrejöttével és elterjedésével kapcsolatos. A következő rész ennek a jelenségnek a háttértörténetét adja meg.

4. „Mindent meg kell változtatni ahhoz, hogy semmi ne változzon” [Lampedusa, 2007:271]⁵ – nyelv és technológia

A kínai írásból tehát a fonetizáló folyamatok közepette sem alakult ki tisztán alfabetikus verzió. A fonetizáló mozgalom legfontosabb eredménye viszont mindenképpen a *pinyin* átírás megalkotása, amely nélkül valószínűleg csak nagy nehézségek árán tudnánk a kínai nyelvet számítógépen gépelni.

A következő részben azt taglaljuk, milyen médiumokon keresztül jelent meg az írás a kezdetektől a számítógép feltalálásáig, hogyan lehet írásjegyeket digitálisan megjeleníteni, és milyen problémák merültek fel ennek a folyamatnak a során.

4.1 Nyomtatás

Az írás médiuma kezdetben a csont, bronzra és bambuszlapokra való faragás, később a sztélékre (kőtáblákra) készített faragás, illetve selyemre való írás. Qin Shi Huangdi 秦始皇帝 (Kr. e. 259–210), az első kínai császár Kr. e. 220-ban körutakat tett a birodalmában, és számos szent helyet meglátogatott, ezeknél áldozatot mutatott be. Körútjának állomásait és történéseit sztélék hátrahagyásával jegyzi. Ezt a médiumot később a konfuciózus filozófusok is használják tanak lejegyzésére, hitelesítésére, vitás kérdések kiküszöbölésére.

Ez a tudomány, bár számos múzeum árulkodik a táblák nagyszámú létrejöttéről, lassú és nehézkes volt, elsajátítása magas szakértelmet kívánt, így csak néhány kiváltságos írástudó volt képes a magas szintű művelésre. Egy hasonló, szintén faragáson alapuló technika, amely Kínában kis mérete és egyszerűsége miatt igen hamar elterjedt, a pecsétkészítés technikája volt. Bár nem jelenthető ki, hogy a pecsétfaragás tudománya egyenes úton vezet a könyvnyomtatás kialakulásához, annak létrejöttében valószínűleg nagy szerepet játszott.

Az első, kezdetleges nyomtatási forma fametszetes „nyomdák” jött létre a 7. században: fából kifaragták a teljes szöveg tükörképét (a kezdetekkor az újrahasonosítható, egy-egy karaktert ábrázoló nyomda még nem volt használatban), margókkal és szélekkel, ezt lekenték tintával, ráhelyezték a papírt, majd rásimították egy ecsettel; ekkor a „nyomtatásban” a konkrét nyomás még nem jelent meg mint technika.

Vallásos szövegek, almanachok, „szórólapok” és később naptárak, filozófiai értekezések, enciklopédiák készültek így. A nyomtatás egyik jelentősebb mérföldköve a papírpénz megjelenése a 11. században.

⁴ A kínai írás vonásainak megnevezései: *heng* 橫, *dian* 点, *ti* 提, *pie* 撇, *na* 捺, *wan* 弯, *gou* 钩, *shu* 竖, a vonássorrend az adott karakter vonásainak leírási sorrendjét adja meg. Általában balról jobbra, fentről lefelé haladunk.

⁵ Fordította: Füsi József

Ezzel nagyjából egy időben, 1041–51 között egy Bi Sheng 毕昇 (990–1051) nevű tudós feltalálta a mozgatható nyomódúcos nyomtatást (*movable type*), amely arra épült, hogy egy-egy agyagblokkra kifaragott egy-egy karaktert, és az így készített nyomóelemeket rendezte szöveggé. Bi Sheng feltalálása később megkérdőjeleződik, de az biztos, hogy a Song-dinasztia (960–1279) alatt jött létre ez a technológia. A nyomóelemek kezdetben égetett agyagból, majd fából, végül rézből készültek; ezek általában a leggyakoribb karaktereket ábrázolták, néhányat többször is, hogy ne okozzon problémát, ha egy karakter többször is szerepel a szövegben. [Höllmann, 2017]

Ez a technológia nem váltotta ki végleg a teljes szöveget nyomtató fametszetes technikát, mert a kínai karakterek változatossága és komplexitása miatt túl nagyszámú készletet kellett fenntartani az elemekből a nyomatok elkészítéséhez; ez később, az írógép feltalálásakor is problémát jelentett, mert az írógép billentyűit cserélhetőre kellett készíteni, és a gépirónak hatalmas készlet billentyűt kellett tárolnia.

Nyomtatott könyvek sokszorosítására és terjesztésére már a Han-dinasztiában is látunk példát, de az ipar a Tang-dinasztia alatt virágzott fel igazán. Mivel a könyvnyomtatás a szükséges blokkok hatalmas mennyisége és tárolási nehézségei miatt hatalmas költségekkel járt, a könyv legalább a Song-dinasztiáig luxusterméknek számított, és ezt tükrözte az ára is; azonban megérte nyomtatással foglalkozni, mert a kiadó a magas költségek mellett még nagyobb profitban részesült.

Bár emiatt sokáig nem terjedt el széles körben a nyomtatott irodalom, a neokonfuciusos filozófus Zhu Xi 朱熹 (1130–1200) már ekkor megfogalmazta aggodalmát az új technológiának a klasszikus műveltségre gyakorolt hatásával kapcsolatban. [Zhuziyulei, 1270:10. rész 66.] [Höllmann, 2017]

4.2 A kínai írógép

A 3.2 szakaszban vizsgáltuk a modern kínai nyelvreform három fontos elemét, a hétköznapi beszélt nyelv és az írott nyelv egységesítését, a karakterek egyszerűsítését és a tömegoktatást. Ezek a törekvések, bár az élet számos területén valóban hozzájárultak a kínai nyelv modernebbé tételéhez, bizonyos területeken csak további akadályokat görgettek a modernizáció útjába.

Egy ilyen terület az írógép, majd később a számítógép „kínaiasítása”.

Az írógép mint modern nyugati találmány, a nyugati alfabetikus írásrendszerekre van kitalálva, így könnyen belátható, hogy a kínai nyelv írására nem kifejezetten alkalmas. Mégis egy fontos eleme a technológiai forradalomnak, a modernizációs folyamatoknak. Az írógépet Kínában már az 1870-es években ismerték, és a modernitás egyik kulcsfogalmának látták, ekkortól indul a törekvés a kínai írógép létrehozása felé.

A karakteregyszerűsítés szinte semmilyen hatással nincsen erre a folyamatra, hiszen a karaktereken belüli vonások számának csökkentése a karakterek számát nem redukálja. A *baihua* mozgalom azonban egyenesen ront a helyzeten. Egyfelől a klasszikus kínai nyelv szavai jellemzően monoszillabikusak, míg a modern kínai főleg polisillabikus szavakat használ, amely megnöveli a mondatban használt írásjegyek számát. Másrészt a klasszikus nyelv nyelvtanát tekintve lényegesen tömörebb, kevesebb nyelvtani viszonyozót használ, mint a modern kínai.

A legnagyobb problémát azonban az egyre nagyobb számú írástudó tömeg okozza; az írógép „feltalálója” nemcsak egy folyamatosan változó, több ezer elemes rendszerből kell,

hogy gazdálkodjon, de még a célcsoport, aki a találmányt használni fogja, sem egységesen használja ennek a rendszernek az elemeit.

A számos létrejött verzió palettáján találhatunk a mozgatható nyomtatásból egyenes ágon leszármaztatható, cserélhető billentyűs, több ezer darabos rögzített billentyűs, és fogalmi gyökök, lebontott vonások alapján működő írógépet is. Ez utóbbi, bár bonyolultnak hangzik, de a gépírás egy egészen új szakaszának a kezdetét jelzi.

Bár ebből a találmányból is több verzió van, a legfigyelemreméltóbb az 1940-es években élt híres szépíró, Lin Yutang 林语堂 (1895–1976) találmánya, aki maga igen lelkesedett a gépírás gondolatától. Lin Yutang írógépe, a MingKwai (*mingkuai* 明快, szó szerint „tisztagyors”) nem komplett karaktereket, hanem karakterelemeket és számokat tartalmazott, amelyek három, egy felső, egy alsó és egy arab számokat egytől nyolcig tartalmazó, sorba rendeződtek.

A gépíró először lenyomott egy billentyűt a felső sorból, amely mozgásba hozta a gép belső szerkezetét, és a rendelkezésre álló információ alapján automatikusan szűkítette a lehetőségeket. A második sor egy billentyűjének lenyomásával a gép a lehetséges írásjegyek számát nyolcra csökkentette, amelyek meg is jelentek a gépíró szeme előtt egy kis ablakon keresztül. Majd a megfelelő szám lenyomásával a kívánt írásjegy lenyomata megjelent a papíron.

Ez nemcsak lecsökkentette a gép méretét és megnövelte a leképezhető karakterek számát, de bevezetett egy új dimenziót is a gépírás történetébe, a „keresés” ötletét. Eszerint a „kijelzőn”, azaz itt még a papíron, megjelenő tartalom nem egy billentyű lenyomása után, azonnal jelenik meg, hanem egy többlépcsős kiválasztási folyamat által.

Ez a „*what you type is not what you get*”, vagyis „nem azt kapod, amit gépelsz”, avagy a keresés módszere, a *pinyin* átírás létrejötté mellett a kínai írásrendszer digitalizálásának másik elengedhetetlen lépcsőfoka. [Höllmann, 2017] [Mullaney, 2017]

4.3 Számítógép és bevitel (*input*)

Már az írógéppel kapcsolatosan is kialakult a három alapvető módszer, amelyek a számítógépes bevitelben dominálnak majd: a gyök alapú (*zigenlei*) 字根类, a vonás alapú (*bihualei*) 笔划类 és a fonetikus (*pinyinlei*) 拼音类 alapú bevitel.

Ezeknek az idő során számos fajtája és formája alakult ki, amelyekből sok ma is használatban van, de jelenleg csak a 21. században a szárazföldi Kínában legelterjedtebb fonetikus alapú, vagy felhő alapú (*yunshuru*) 云输入 beviteli módszerre szeretnék kitérni, amely a *pinyin* átírás és a MingKwai módszerének egyenes ági leszármazottja. [Minett, 2012]

Ez a módszer, bár a MingKwai írógéphez hasonló logikával működik, ma már kevesebb lépcsőn keresztül juttatja el a felhasználót a kívánt tartalom, az írásjegy létrehozásához. A felhő alapú bevitel nagy előrelépése, hogy nem szükségeltetik hozzá speciális karakterkészlet, az angolszász nyelvekre kitalált QWERTY billentyűzetet veszi alapul.

A billentyűzettel beírjuk a karakter *pinyin* átíratát, majd a számítógép felkínál hét lehetőséget. Ha nem találjuk a karakterünket a hét első lehetőség között, továbblapozhatunk a következő oldalra, majd a következőre, amíg meg nem leljük. Ez a módszer nemcsak gyorsabb és univerzálisabb, mint írógépes elődje, de tanulni és fejlődni is képes; a számítógép első körben az adott hangsor leggyakrabban használt jelentéseinek az írásjegyeit

kínálja fel, majd ahogy a felhasználó egyre többet gépel ezzel a technikával, a rendszer megjegyzi az általa használt leggyakoribb verziókat, és ezek alapján újrendezi a palettát.

A felhő alapú *pinyin* bevitel nemcsak egy-egy szó felismerésére, de egész mondatok átalakítására, vagy akár több szótagú szavak vagy szó szerkezetek, mondatok kezdőbetűk alapján való felismerésére is képes; minél több szót írunk be egyszerre, annál könnyebben differenciálja a jelentést a gép.

A 21. században az egyre gyorsuló folyamat érdekében egyre inkább afelé törekszenek, hogy a háromról két lépcsőre redukált folyamatot tovább csökkentsék egylépcsősre, azaz visszatérjenek az „azt kapod, amit látsz” rendszerhez, de ezt még nem sikerült megoldani. Ennek ellenére a kínai nyelv írása soha nem volt még olyan könnyű és gyors, mint ma. [Minett, 2012] [Mullaney, 2017]

5. Kapcsolódások a nyelvelsajátítás folyamatai között

A sztéléktől és a kalligráfia mesteri elsajátításától tehát, az írógépen keresztül, megérkeztünk a mindenki számára könnyen elérhető digitalizált szöveg világába. A 21. században, az információs társadalomban az olvasás az ember egyik létfontosságú képessége, azonban az kérdéses, hogy a digitális szövegbevitel korszakában mekkora szükségünk van az írásra, illetve a kézírásra.

Az, hogy az írás és az olvasás milyen összefüggésben lehetnek egymással, és még inkább, hogy szükséges-e az írástudás az olvasás megtanulásához, illetve hogy pontosan mennyire szükséges, erősen vitatott kérdés. A témában számos tanulmány született, amelyek gyakorlati tesztekkel és kísérletekkel, funkcionális mágneses rezonanciavizsgálattal (fMRI), agyi EEG vizsgálattal és ERP (*event related potential*) módszerrel vizsgálják az agy aktív részeit írás, olvasás, beszéd és passzív hallgatás, az írás cselekvés nélküli vizualizálása, a betűk körvonalának szemmel való követése és további nyelvi tevékenységek közben.

5.1 Függ-e az olvasás az írástól?

Franciaországban fMRI-vel végzett kísérletekben azt figyelhetjük meg, hogy az ábécé egyes betűinek passzív megfigyelése során a tesztalanyok kézírással kapcsolatos agyi régióiban is tapasztalunk aktivitást, míg a betűszerű, de valójában nem létező, a tesztalanyok által kézzel soha meg nem formált szimbólumokkal kapcsolatban ez nem következik be. Ez arra enged következtetni, hogy a kézírás által tanult finommotorikai készségek is játszanak valamilyen szerepet az olvasás folyamatába. [Longcamp, 2006]

A Kína-specifikus tanulmányok konklúziói között olyat is találunk, amely egyértelműen kijelenti az olvasás és az írás egymásra utaltságát, és egymás nélküli létezésének lehetetlenségét, és olyat is, amely ennek a szöveg ellentétét bizonyítja. [Tan, 2005][Bi, 2009]

Ennek a széttagoltságnak az okait többek között a kísérletek sokféleségében, illetve abban a tényben találhatjuk meg, hogy az írás és az olvasás is olyan komplex, sok tényezőtől függő agyi aktivitást igényel, amelyből komplexitása miatt nehéz, szinte lehetetlen általános következtetéseket levonni, és amelyet erősen befolyásolnak az egyéni tapasztalatok (pl. oktatási háttér).

A jelenleg rendelkezésünkre álló szerteágazó ismeretanyagból a teljesség igénye nélkül néhány figyelemre méltó információt szeretnék kiemelni: először is, többé-kevésbé bizonyított tény, hogy a nyelv maga nem befolyásolja jelentős mértékben a nyelvvel társított agyi funkciók működéseit. Tehát mindegy, hogy az adott alany angol, magyar vagy kínai

anyanyelvű, a nyelvvel és beszéddel kapcsolatos alapvető agyműködéseink nem térnek el nagyban egymástól.

Emellett érdemes megjegyezni, hogy bizonyos kutatási eredmények azt sugallják, hogy míg az alfabetikus írásokkal rendelkező nyelvekben az írás-olvasás elsajátításában a fonetikai érzék és a hallásértés tehetsége a döntő, addig a logografikus írásrendszerek írásának és olvasásának elsajátításában, mint amilyen a kínai nyelv is, a motoros és vizuális képességek sokkal fontosabb szerepet játszanak, mint a fonetikaiak.[Tan, 2005]

A következő eredmény, hogy a kínai nyelvben, bár a tanulási folyamat során nagy hangsúlyt fektetnek a vonássorrend elsajátítására, egy kísérlet alapján ez az olvasási folyamatban és a karakterek felismerésének folyamatában, sőt, az emlékezetből írásban sem nyújt döntő mértékű előnyt. A kísérlet azt állapította meg, hogy a vonássorrend megjegyzésének eredménye egyedül a helyes vonássorrend ismerete, további feladatok megoldásában ez nem nyújt segítséget.

Ugyanez a kísérlet azonban a kézírással kapcsolatban azt a megállapítást tette, hogy határozottan pozitív hatással van az olvasásra és a karakterfelismerésre. Nemcsak a karakterek hosszú távú memóriában való tárolásában, de a forma és jelentés szorosabb kapcsolatainak felismerésében és megerősítésében is fontos szerepet játszik.[Hsiung, 2017] [Yin, 2020]

5.2 Kell-e kézzel írni vagy elég gépelni?

Az eddig rendelkezésünkre álló tanulmányokból kapott információk nem állítják ellenpélda nélkül, hogy az olvasás és a kézírás kapcsolata olyan szoros lenne, hogy ne működhesen az egyik a másik nélkül, a kísérletek döntő többsége mégis azt a konklúziót vonja le, hogy a két tevékenységhez szükséges agyműködésekben rengeteg átfedés van, így valószínűleg, ha az emberiség teljesen hátrahagyná a kézírást, az olyan komplikált rendszerekben okozna zavart, amelyekre nincsen még teljes rálátásunk.

Továbbá azt a következtetést is levonhatjuk, hogy mind a kínai anyanyelvű, írni tanuló gyerekek, mind a felnőtt, kínai nyelvet idegen nyelvként elsajátító nyelvtanulók számára, a kézírás gyakorlása nemcsak a megfelelő olvasási készségek, de a tartalmi-jelentésbeli felismerési készségek elsajátításának szempontjából is esszenciális. [Chen, 2015]

6. Konklúzió

A kínai történelem ezen kulturális elemeit kiemelve, és mellé helyezve a modern társadalom vívmányait és a pszicholingvisztikai kérdéseket, egy olyan komplex folyamatot tudunk feltárni, amely hagyományokból táplálkozik, mégis folyamatosan újul és változik, amely ragaszkodik a gyökereihez, és ahelyett, hogy megváltoztatná, inkább kreatívan újraértelmezi azokat.

Bár további kérdések mindig merülnek fel, két dolog szinte biztosan kijelenthető: egyrészt a kínai írásjegyek a 21. században is elengedhetetlen kellékei a kínai nyelvnek, ezek nélkül csak csonkán, részekben tud létezni, így a további modernizálódás során sem valószínű, hogy ezek eltűnének a használatból. A másik tény, hogy a kézírás több szempontból is fontos eleme a nyelv, az írásrendszer és az olvasási folyamat elsajátításának, a kínai mint idegen nyelv tanulásának és a tanuló gyerek fejlődési szakaszainak. Bár a 21. században a gyakorlati életben egyre kisebb praktikus szerephez jut, a tanulási folyamatnak mindenképp a része, és az is lesz még jó ideig.

Jelen munkám másik, kissé elvontabb konklúziója az inter- és multidiszciplináris szemlélet fontossága és aktualitása bármilyen kutatómunkában. Ez az a szemlélet, amelyet a szakkollégiumi létünkben minden nap hangsúlyozunk, de a gyakorlati megvalósulását nem mindig látjuk. Az alábbi munkámmal a konkrét téma, az írás fontossága mellett ennek a szemléletnek a fontosságát is szeretném hangsúlyozni.

Komplex folyamatok elemzése csak komplex nézőpontból, a folyamatok többdimenziós áttekintésével lehetséges. Így a munkám során nemcsak a saját tanult tudományterületemhez szorosan tartozó kulturális, történeti és nyelvészeti kérdéseket szerettem volna vizsgálni, hanem igyekeztem a témát több különböző, a nyelvészethez azonban szervesen kötődő gazdaságtani (az írás kialakulásának körülményei), technológiai (az írógép és a számítógép) és pszichológiai (kognitív tudományi és pszicholingvisztikai kérdések) szemszögből is vizsgálni.

Megjegyzés:

A szövegben használt kínai kifejezések *pinyin* átírással, hangsúlyok jelölése nélkül kerültek közlésre; a fontosabb fogalmak és a személynevek, első előfordulásukkor, a *pinyin* mellett egyszerűsített karakterekkel vannak megnevezve, az egyértelműsítés jegyében.

Irodalomjegyzék:

- BENCZIK, V. (2001): *Nyelv, írás, irodalom kommunikációelméleti megközelítésben*. Trezor Kiadó, Budapest
- BI, Y., HAN, Z., ZHANG, Y. (2009): „Reading does not depend on writing, even in Chinese” *Neuropsychologia* 47(4): 1193–9.
- BOLTZ, W. G. (1944): *The Origin And Early Development of the Chinese Writing System*. American Oriental Society, New Haven
- BRANNER, D. P. (szerk.) (2006): *The Chinese Rime Tables. Linguistic Philosophy and Historical-Comparative Phonology*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia
- CHEN, J. (2015): *Decline of Handwriting and Related Educational Policy in Digital Era (数字时代的手写危机和教育对策)*.
<http://wxt.lxuezh.com/Qk/art/577098?dbcode=1&flag=2>. Lekérdezés dátuma: 2020. 04. 15.
- CHEN, P. (2004): *Modern Chinese. History And Sociolinguistics*. Cambridge University Press, Cambridge
- CHEN, P. (1993): „Modern Written Chinese in Development” *Language in Society* 22(4): 505–534.
- CRYSTAL, D. (1998): *A nyelv enciklopédiája*. Osiris Kiadó, Budapest
- DAWSON, R. (2002): *A kínai civilizáció világa*. Osiris Kiadó, Budapest
- DEFRANCIS, J. (1943): „The Alphabetization of Chinese” *Journal Of The American Oriental Society* 63(4): 225–240.
- ELTE Kínai Enciklopédia*. http://wiki.konfuciuszintezet.hu/index.php/Lu_Xun. Lekérdezés dátuma: 2020. 04. 23.
- FODOR, I. (szerk.) (1999): *A világ nyelvei*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- FONG, M. C., MINETT, J. W., 方, 卓敏 (FANG, Z. M.) (2012): „Chinese Input Methods: Overview and Comparisons / 中文输入法——综述与比较” *Journal of Chinese Linguistics* 40(1): 102–138
- FONTANA, M. (1950): *Matteo Ricci. A Jesuit in the Ming Court*. Rowman & Littlefield Publishers, inc., Plymouth
- GERNET, J. (2001): *A kínai civilizáció története*. Osiris Kiadó, Budapest
- GÓSY, M. (1999): *Pszicholingvisztika*. Corvina Kiadó, Budapest
- HANDEL, Z. (2013) *Can a Logographic Script be Simplified? Lessons from the 20th Century Chinese Writing Reform Informed by Recent Psycholinguistic Research*. University of Washington, Seattle
- HILL, M. G. (2015): „New Script and a New {Madman's Diary}” *Modern Chinese Literature and Culture* 27(1): 75–104.
- HÖLLMANN, T. O. (2017): *Chinese Script. History, Characters, Calligraphy*. Columbia University Press, New York
- HSIUNG, H. Y., CHANG, Y. L., CHEN, H. C., SUNG, Y. T. (2017): „Effect of stroke-order learning and handwriting exercises on recognizing and writing Chinese characters by Chinese as a foreign language learners” *Computers in Human Behaviour* 74 (2017): 303–310.
- HUDSON-ROSS, S., DONG, Y. R. (1990): „Literacy Learning as a Reflection of Language and Culture: Chinese Elementary School Education” *The Reading Teacher* 44(2): 110–123.
- LAGARRIGUE, A., LONGCAMP, M., ANTON, J., NAZARIAN, B., PRÉVOT, L., VELAY, J., CAO, F., FRENCK-MESTRE, C. (2017): „Activation of writing-specific brain regions when reading

- Chinese as a second language. Effects of training modality and transfer to novel characters”. *Neuropsychologia* 97(2017): 83–97.
- LAMPEDUSA, G. T. (2007): *A párdúc*. Ulpius-ház, Budapest
- LONGCAMP, M., BOUCARD, C., GILHODES, J., VELAY, J. (2006): „Remembering the orientation of newly learned characters depends on the associated writing knowledge: A comparison between handwriting and typing” *Human Movement Science* 25(2006): 646–656.
- MILLER, R. A. (1975): „The Far East” *Current Trends in Linguistics* (13): 1213–64.
- MULLANEY, T. S. (2017): *The Chinese Typewriter. A History*. MIT Press, Cambridge
- MULLANEY, T. (2017): *The Uncanny Keyboard*.
<https://thereader.mitpress.mit.edu/the-uncanny-keyboard/>. Lekérdezés dátuma: 2020. 04. 22
- POPE, L. (1982): „Reading Instruction in Modern China” *The Reading Teacher* 35(6): 688–694.
- SHERIDAN, M. E. (1981): „Literacy And Language Reform in the People’s Republic of China” *The Reading Teacher* 34(7): 804–808.
- TAN, L. H., SPINKS, J. A., EDEN, G. F., PERFETTI, C. A., SIOK, W. T. (2005): „Reading depends on writing, in Chinese” *PNAS* 102(24): 8781–8785.
- UNGER, J. M. (2004): *Ideogram: Chinese Characters and the Myth of Disembodied Meaning*. University of Hawai’i Press, Honolulu
- YIN, Y. L., CAI, X., OUYANG, M. K., ZHANG, Q. F. (2020): „The N200 enhancement effect in reading Chinese is modulated by actual writing” 142(2020): *Neuropsychologia*
- YING, B. (2019): „Farewell to confucianism: The modernizing effect of dismantling China's imperial examination system” *Journal of Development Economics* (141): 102–382. (1270): *Zhuzi yulei*. <https://ctext.org/zhuzi-yulei/10>. Lekérdezés dátuma: 2020. 04. 23.

II. Társadalomtudományok

Bálint Janka

A gyűlöletbeszéd szabályozása amerikai és európai nézőpontból

*Szakmailag ellenőrizte: Gosztonyi Gergely,
ELTE-ÁJK, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék adjunktusa*

A szólásszabadság tartalmának pontos meghatározása folyamatos kihívást jelent a joggyakorlat számára, és különböző jogi kultúrákban eltérő doktrínák alakultak ki. A szólásszabadság egyik korlátját a köznapi értelemben vett gyűlöletbeszéd jelenti, annak ellenére, hogy ezen fogalom jogi meghatározása meglehetősen hiányos. Dolgozatomban azt járom körül, hogy hogyan kezeli a köznapi értelemben vett gyűlöletbeszédet az Amerikai Legfelsőbb Bíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága.

1. A szólásszabadság jogának tartalma és korlátai

A szólásszabadság joga, mint első generációs emberi jog, kiterjedt jogirodalommal- és gyakorlattal rendelkezik, ám fogalma ma is dinamikus fejlődésben van. A szólásszabadság joga által védett közlések pontos körét nehéz meghatározni, de összességében kijelenthető, hogy a szólásszabadság magában foglalja a jogot bármilyen gondolathoz, [Kang v Korea:7.3] a gondolatoknak akár szimbolikus eszközökkel való szabad kifejezéséhez, [Steel és mások v Egyesült Királyság:92, Hashman és Harrup v Egyesült Királyság:28] és főszabály szerint ezt a jogot a közlés tartalmától függetlenül biztosítja. A kereskedelmi közlés védelmét illetően, vagy azzal kapcsolatban, hogy a szólásszabadság az anyanyelvhasználat jogát is magában foglalja-e, már nem ilyen egyértelmű a nemzetközi gyakorlat, de vannak esetek, ahol ezek elismerésére is sor került, [Barthold v Németország:42; Casado Coca v Spanyolország:36; nyelvhasználat: López Álvarez v Honduras:164; Ballantyne, Davidson, McIntyre v Kanada:11.3] és kialakulóban van az arra mutató gyakorlat, hogy a közérdekű adatokhoz való hozzáférés is jogként legyen elismerve [Wenzel, 2014], ami annak a kérdését is felveti, hogy létezik-e elvont értelemben az információhoz való hozzáférés joga [McDonagh: 45].

Minden más alapjoghoz hasonlóan a szólásszabadság lehetséges korlátozásai is szűken értelmezendők. A különböző emberi jogi egyezmények általában tételesen felsorolják a korlátozás lehetséges jogalapjait. Ezek a felsorolások viszont gyakran nem esnek egybe. Így például a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya (továbbiakban: PPJNE) mások jogainak védelmét, a nemzetbiztonság, a közrend és a közérkölc védelmét tekinti legitim alapnak, míg az Európai Emberi Jogi Egyezmény (továbbiakban: EEJE) a területi egység védelmét, a bűnmegelőzést, a bizalmas adatok védelmét és a bíróság tekintélyének és pártatlanságának fenntartását is elismeri, mint a korlátozás lehetséges jogalapját. E különbség miatt Belgium és Franciaország olyan tartalmú fenntartást fűztek az PPJNE 19. cikkéhez, hogy azt az EEJE 10. cikk szerinti kontextusban alkalmazzák. Valójában azonban a joggyakorlat a mások jogainak és a közrend fogalmának tág értelmezésével az EEJE nevesített kategóriáit is elismeri az PPJNE esetében [Oster, 2015:115].

A szólásszabadság legtipikusabb korlátai közé tartoznak a személyiségi jogok védelme, például a jóhírnév vagy a magánélethez való jog, a vallásgyakorláshoz való jog, a közérkölc

védelve és ezzel kapcsolatosan a különböző obszcén vagy pornográf publikációk tiltása, valamint a rasszista közlések és a gyűlöletbeszéd korlátozása.

2. A gyűlöletbeszéd

A gyűlöletbeszéd fogalma az amerikai jogirodalomból ered, és innen indult nemzetközi hódító útjára [Belavusau, 2013:40].

A gyűlöletbeszédnek nincsen univerzálisan elfogadott fogalma a nemzetközi jogban. Az Európai Tanács Miniszteri Tanácsa szerint például a gyűlöletbeszéd „minden olyan közlés, ami faji gyűlöletet, idegengyűlöletet, antiszemitizmust vagy a gyűlölet más formáit, többek között az agresszív nacionalizmuson vagy etnocentrizmuson alapuló, kisebbségek, migránsok vagy bevándorló háttérű emberek elleni intoleranciát, diszkriminációt terjeszt, igazol vagy erre uszít” [Európa Tanácsi Ajánlás No. R (97) 20]. Hasonlóan fogalmaz a Faji megkülönböztetés minden formájának megszüntetéséről szóló nemzetközi egyezmény (ICERD) is, amikor előírja a faji felsőbbrendűséget hirdető közlések korlátozásának köteleességét, de a gyűlöletbeszéd fogalmat nem használja [Thornberry, 2015:124].

Az PPJNE 20. cikke előírja a gyűlöletre való uszítás kriminalizációjának kötelezettségét, de ezt a fogalmat általában nem azonosítják a gyűlöletbeszéddel. Susan Benesch például a közlés következménye alapján határolja el a kettőt, szerinte nem minden gyűlöletbeszéd valósít meg gyűlöletre uszítást [idézi: Ghanea, 2012].

Az Európai Emberi Jogi Bíróság (továbbiakban: EJEB) maga nem használja a kifejezést, de elfogadja, ha a nemzeti bíróságok annak találtak közlést, és elismeri az olyan közlések korlátozásának szükségességét, amelyek gyűlöletre vagy erőszakra uszítanak [Gündüz v Törökország:40; Sürek v Törökország (no 1):62].

3. Az amerikai és az európai felfogás

Éles ellentét figyelhető meg továbbá a szólásszabadság, és különösen a gyűlöletbeszéd korlátozásának amerikai és európai felfogása között.

3.1 Az amerikai modell

Az Egyesült Államokban az Első Alkotmánykiegészítés kodifikálja a szólásszabadsághoz való jogot, és ismert, hogy már az Alkotmánykiegészítések kodifikálása sem zajlott ellentmondások nélkül, hiszen az ellenzők szerint a föderalista rendszerben magától értetődő azon korlátot, hogy a központi kormánynak csak arra van hatásköre, amire külön felhatalmazást kap, ásná alá a hatalomgyakorlás magától értetődő korlátai szűk körének felsorolása. Ennek ellenére végül sor került a jogok és szabadságok megfogalmazására, élen a szólásszabadsághoz való joggal, ami a XX. századra a Tizennegyedik Kiegészítés folytán a tagállamokra nézve is kötelezővé vált [Weaver, 2017:26].

Az idő múlásával az egyre bővülő értelmezés odáig jutott, hogy ma az amerikai Legfelsőbb Bíróság szinte abszolutista védelemben részesíti ezt az alapjogot [Sajó, 2005:27], és csak szűk körben ismeri el a szólás korlátozásának alkotmányosságát. A közszereplők esetében például csak kivételesen ismeri el a személyiségi jogok megsértéséből adódó kártérítést, alkotmányellenesnek tart továbbá minden, becsületsértést és rágalmozást büntetőjogilag kriminalizáló rendelkezést. Mérföldkőnek számított az amerikai gondolkodás fejlődésében a Near v Minnesota-ügy, ahol a Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek találta annak lehetőségét, hogy bírói engedéllyel ugyan, de fel lehessen függeszteni olyan újságok

megjelenését, ahol korábban közszereplők becsületsértésére került sor, nemet mondva tehát az előzetes cenzúrára, és a Chaplinsky-ügy is, ahol viszont a Bíróság elismerte az obszcén tartalmak és támadó közlések („*fighting words*”) korlátozását, azzal az elméleti csavarral, hogy ezeket nem korlátozható közléseknek tekintette, hanem megfosztotta őket közlés mivoltukból és így zárta ki a védelemből.

A mai amerikai joggyakorlatban a politikai beszéd a legteljesebb védelmet élvez, és csak közvetlen és nyilvánvaló esetén korlátozható. Ez a felfogás azonban csak lassan vált egyeduralmukodóvá. Az 1919-es Abrams-ügyben még alkotmányosnak találták a sztrájkra és a forradalmi Oroszországgal szolidaritás vállalására buzdító Abrams elítélését, csak Holmes bíró fogalmazta meg különvéleményében a közvetlen és nyilvánvaló veszély doktrínáját, ahogy az 1927-es Whitney-ügy is alkotmányosnak találta a kommunista propagátor elítélését. 1966-ban, a *Dennis v Egyesült Államok* ügyben már elfogadták Holmes megközelítését, de közvetlen és nyilvánvaló veszélynek tartották a kommunista érzelmű Dennisék megnyilvánulását [Sajó, 2005:28], ahogy a *Beauharnais-ügy* rasszista röplapjai elleni fellépés szintén alkotmányosan igazolható volt.

Három évvel később azonban az Amerikai Legfelsőbb Bíróság a *Brandenburg v Ohio* ügyben már az izgatást is védett közlésnek nyilvánította, mert nem látta megállapíthatónak a közvetlen és nyilvánvaló veszélyt a közvetlen erőszakba fordulás csekély esélye miatt, szakítva az eddigi eljárással, ami mind a rasszista, mind az államellenes megnyilvánulásokat büntette [Belavusau, 2013:40]. Ebben az ügyben *Brandenburg*, aki a Ku Klux Klán tagja volt, az egyik gyűlésen fehér felsőbbrendűséget valló kijelentések hangoztatása után bosszúval fenyegetett a szerinte a fehéreket elnyomó politikai elit ellen, és négyszázézer tüntetést helyezett kilátásba egy későbbi napra a Kongresszus elé. Szavait a tévé is közvetítette. A Legfelsőbb Bíróság úgy találta, hogy a gyülekezési és szólásszabadság súlyos sérelmét valósítja meg a büntetőjogi fellépés az akkori kriminális szindikalizmust tiltó törvény rendelkezései alapján, amely már egy politikai reform, terrorizmus, erőszak vagy szabotázs bűncselekmény általi megvalósításáról szóló gyűlésen való részvételt, vagy ilyen cselekmények helyeslését is büntetni rendelte. A Bíróság ezzel szemben különbséget tett olyan közlések között, amelyek egyrészt azonnali törvénytelen cselekményre buzdítanak és amelyek esetében valós esély van arra, hogy ez a cselekmény be is következik, illetve a védendő közlések között, *Brandenburg* megszólalását ez utóbbi kategóriába sorolva.

A *Brandenburg-ügy* megállapításait vitte tovább két olyan ügy, amiben máshol talán korlátozható közlések is védelmet nyertek.

A *Skokie-ügyben* egy náci felvonulás betiltásakor a fellebbviteli bíróság megállapította, hogy éppen az amerikai társadalom azon képessége, hogy elviselje az ilyen nézetek propagálását és tiszteletben tartsa a szólásszabadságot garantálja, hogy ne jöhessen létre egy náci típusú rezsim az országban. Az *R.A.V.-ügyben* az afro-amerikai család háza előtt keresztet égető tinédzserek elítélését találta alkotmányellenesnek a Legfelsőbb Bíróság, mert „korlátoz egy egyébként megengedett közlést csupán a közlés címzettjei alapján,” [*R.A.V. v. City of St. Paul.*:381] bár a 2003-as *Virginia v Black* ügyben a Bíróság már elismerte a keresztégetést, mint megfélemlítő cselekményt.

Összefoglalásképpen, az amerikai joggyakorlat szólásszabadság iránti elköteleződéséből fakad, hogy gyűlöletbeszéd tekintetében még európai szemmel megdöbbentően durva közlések is védelmet élveznek.

3.2 Az európai modell

Ezzel szemben az európai felfogás – különösen, ami az Emberi Jogok Európai Bíróságát illeti, ami az Európai Emberi Jogi Egyezmény fő értelmező és alkalmazó szerve – más megközelítést alkalmaz. Bár a bíróság kiterjedt joggyakorlata utal arra, hogy „olyan közlések is védelmet élveznek, amelyek megbotránkoztatóak, sokkolóak vagy sértik az államot vagy a lakosság egy részét” [Handyside v Egyesült Királyság:49] az olyan közlések, amelyek például egy kiválasztott csoport tagjai ellen vehemenst verbális támadást valósítanak meg, kiszorulnak a védelemből. A Bíróság konzekvens joggyakorlata szerint az ilyen kérelmeket visszautasítja, még akkor is, ha nem szólítanak fel közvetlenül gyűlöletre és nincs is valós veszélye annak, hogy gyűlölet vagy erőszakos támadás legyen a következmény. Számos olyan európai ügyet fel lehetne sorakoztatni, amely az amerikai megközelítés alapján védelmet érdemelne, de amit az EJEB érdemi vizsgálat nélkül utasított vissza, mert azt találta, hogy az Egyezmény alapértékei ellen valósít meg támadást, és mint ilyen, rosszhiszeműen akarna élni az Egyezmény nyújtotta védelemmel. Ezek az ügyek gyakran analógiát mutatnak a Brandenburg-üggyel abban, hogy mennyire volt kiterjedt a közlés hatása, vagy mennyire volt valószínű, hogy támadást fog kiváltani, sőt, bizonyos esetekben ilyen szempontból kisebb súlyú közlésekről van szó, mint a Brandenburg-ügyben.

Így lehetséges például, hogy a holokauszt-tagadást az EJEB nem pusztán egy nyilvánvaló történelmi tény tagadásának, hanem a zsidóság elleni gyűlöletkeltésnek is tekinti, és ennek megfelelően nem részesíti védelemben [Lehideux és Isorni v Franciaország; Garaudy v Franciaország].

A Pavel Ivanov v Oroszország-ügyben például a Bíróság azt állapította meg, hogy a zsidóság jelenlétének összekapcsolása gazdasági és politikai nehézségekkel egy ország életében olyan antiszemita támadást valósít meg, amely a zsidóság elleni gyűlöletre uszít, és mint ilyen, kizárandó az Egyezmény által védett közlések közül.

Ehhez hasonló védelemben részesítette a muzulmán vallás követőit az EJEB a Norwood v Egyesült Királyság ügyben, ahol Norwood, a Brit Nemzeti Párt tagja nem sokkal a 9/11-es támadások után egy posztert lógatott ki az ablakából, az égő ikertornyok képével és a muszlimok Nagy-Britanniából való eltávolítását követelő felirattal. A Bíróság itt megállapította, hogy a poszter egy nyilvános támadást valósított meg valamennyi angol muszlim ellen, és mint ilyen, „összeegyeztethetetlen az Egyezmény által képviselt értékekkel, a toleranciával, társadalmi békével és diszkriminációtilalommal,” függetlenül attól, hogy a valóságban hány muzulmán láthatta a plakátot, vagy hogy a nézők hogyan reagáltak az gyűlöletkeltésre.

Az érdemi vizsgálat nélküli visszautasítás felfogásának problémája, hogy nem ad lehetőséget arra, hogy a Bíróság azon álláspontja érvényesülhessen, hogy az „olyan közlések is védelmet élveznek, amelyek megbotránkoztatóak, sokkolóak vagy sértik az államot vagy a lakosság egy részét,” hiszen nem ad lehetőséget a közlések esetről esetre való vizsgálatára és a valódi kockázat elbírálására. Ennek megfelelően az EJEB legújabb gyakorlata finomított ezen a hozzáálláson, és a Bíróság a 2012-es Vejdeland és mások v Svédország ügyben például már megkülönböztette az erőszakra vagy gyűlöletre felbujtó közlést attól, amely „csak” súlyosan előítéletes. A konkrét esetben homofób brosúrák terjesztéséről volt szó, és ezzel kapcsolatban a Bíróság megállapította, hogy „egy konkrét csoportot sértő, kigúnyoló vagy rágalmozó közlés elegendő alap lehet a nemzeti hatóságoknak a fellépésre” [Vejdeland és mások v Svédország:55].

A Perinçek v Svájc ügyben pedig a Bíróság a holokauszttagadástól eltérően kezelte az örmény népirtás kérdését. Egészen pontosan azt állapította meg, hogy az örmények elleni erőszak népirtásként való osztályozása nem tekinthető „jogilag megállapítható történelmi ténynek”, tehát Perinçek elítélése azon az alapon, hogy tagadta az események népirtás voltát, nem igazolható. Hasonlóan visszautasította a Bíróság vitatott történelmi kérdésekben az állásfoglalást a Lehideux és Isorni v Franciaország ügyben, ahol Vichy kormány egyes tagjainak náci kollaboráns mivoltáról kellett volna dönteni, vagy a Fatullayev v Azerbajdzsán ügyben, ahol az 1992-es Kholay-i mészárlások népirtás-jellege kérdőjeleződött meg. Nem tartotta viszont egyezményesértőnek a francia ellenállást gyalázó történelmi témájú könyv elítélését a Bíróság a Chauvy v Franciaország-ügyben, mert elfogadta a francia bíróságok vizsgálatát arra vonatkozóan, hogy a könyv semmilyen történelmi módszernek nem felelt meg és rendkívül súlyos állításokat tartalmazott.

Ez a hozzáállás mindenképpen egy alaposabb elemzésre ad lehetőséget, így a ténybeli körülményekhez mérten a Bíróság a legtöbbször értékeli többek között a közlés társadalmi környezetét, a terjedésének mértékét, hogy milyen hallgatósághoz jutott el, hogy médiabeli közlés esetén saját véleményről, vagy harmadik személy állításairól van-e szó, mennyiben járul hozzá a közlés társadalmi vitához vagy hogy milyen stílusban született meg a közlés [Oster:246].

4. Az EJEB gyakorlat sajátosságai

Az EJEB gyakorlatának különlegessége, hogy igyekszik tekintettel lenni a részes államok nemzeti sajátosságaira a „megítélési határ” (margin of appreciation) doktrína által [Sajó 2005:85]. A nemzetközi bíróságnak nem célja a nemzeti bíróság helyének átvétele, ellenkezőleg, feladata az, hogy az ő munkájukat értékelje az emberijogi egyezmények fényében [Handyside v Egyesült Királyság:50]. Eszerint bizonyos kérdéseket a nemzeti hatóságok jobban tudnak értékelni, mint a nemzetközi bíróság és így tér nyílik az eltérő kulturális sajátosságok értékelésére egy közlés korlátozásának szükségességének vizsgálatakor. Sor kerülhet erre amiatt, mert a nemzeti bíróságok ténybelileg jobban tájékozottak (például egy nemzetbiztonsági kérdés vizsgálatakor) vagy mert a normatív megítélésben nem tudnak úgy dönteni, mint a nemzetközi bíróság [Oster 2015:120]. Ha a közlés például „bensőséges személyes meggyőződéseket érint az erkölcs vagy a vallás terén,” tág mérlegelési lehetősége van az államnak, hiszen „nem létezik egységes európai erkölcsi normarendszer” [Otto-Preminger-Institut v Ausztria:30; Wingrove v Egyesült Királyság:48]. Azt is elfogadja a Bíróság, hogy bizonyos közlések specifikus jelentését a nemzeti bíróság jobban meg tudja ítélni [Gündüz v Törökország; Oberschlick v Ausztria]. Ha tehát a Bíróság úgy találja, hogy van „kényszerítő társadalmi szükség” („*pressing social need*”) a közlés korlátozására, garantálja a nemzeti hatóságok megítélési szabadságát [Sajó 2005:87].

Ennek a doktrínának is vannak azonban korlátai. Az EJEB Törökországgal kapcsolatos ügyeiből kiderül, hogy a Bíróság nem engedte meg a török államnak, hogy maga definiálja a gyűlöletbeszédet vagy a terrorizmusra való felbujtás fogalmát [Belavusau 2013:66].

4.1 Az EJEB módszere

Az EJEB szólásszabadságra vonatkozó gyakorlatáról elmondható, hogy a kezdetektől fogva ugyanazon elvek mentén működik. Mindössze az elvek alkalmazása terén figyelhető meg elmozdulás, a közelmúltban például abban a tekintetben, ahogy a ténybeli körülményeket vizsgálják – egyre általánosabb szemmel [Martinez-Torrón 2007:259]. Általánosságban azonban a Bíróság tevékenységének alapja az egyensúlyteremtés a nemzeti hatóságok diszkréciója és a szólásszabadság garantálása között.

Ennek érdekében a Bíróság egy háromlépcsős tesztet alkalmaz, amely során, nulladik lépésként megvizsgálja, hogy történt-e beavatkozás egy az Egyezmény által garantált jog gyakorlásába, majd hogy ez a beavatkozás jog által előírt volt-e, legitim cél érdekében történt-e, és szükséges és arányos volt-e egy demokratikus társadalomban.

4.1.1. A legalitás követelménye

A legalitás követelményének teljesülésének vizsgálatakor a Bíróság több alkérdést válaszol meg, sokszor ezeket egymástól nem teljesen elkülönítve. Összefoglalásképpen Jan Oster négy kritériumot említ *Media Freedom as a Fundamental Right* című könyvében.

Az elérhetőség és előreláthatóság azt követeli meg a jogi környezettől, hogy tegye lehetővé a címzetteknek, hogy előre lássák magatartásuk követelményeit így ahhoz tudják igazítani a cselekményeiket [Sanoma Uitegvers BV v Hollandia]. Az előreláthatóság nem jelent abszolút bizonyosságot, számos jogszabály elkerülhetetlenül elvontan van megfogalmazva [The Sunday Times v Egyesült Királyság (no 1):49], és a bírói gyakorlat értelmezi. Az előreláthatóság így a jogszabály tartalmán, címzetti körén és környezetén is múlik [Cantoni v Franciaország:35]. Az sem sérti az előreláthatóság követelményét, ha jogi tanács szükséges teljeskörű megértéséhez [Tolstoy Miloslausky v Egyesült Királyság:49]. A professzionális feladatkörben eljárók pedig, például az újságírók többletfelelősséggel tartoznak a magatartásuk kockázatainak felmérését illetően [Chauvy és mások v Franciaország:48].

Másodsorban a jognak védelmet kell nyújtania a hatóságok önkényes beavatkozása ellen, és pontosan meg kell határozni, milyen körben ad döntési jogkört a hatóságoknak [Sanoma Uitegvers BV v Hollandia:82].

Meg kell felelnie továbbá a formális érvényességi feltételeknek, így a szokásjogi szabály nem elegendő [32-es Általános Kommentár 2007], jogszabályra vagy bírói jogra van szükség.

Figyelmet fordít a Bíróság arra is, hogy a kérdéses jog megalkotása megfelelt-e az eljárási feltételeknek, ám mivel a nemzeti jogszabályok betartásának vizsgálatára nincs felhatalmazásuk, ez csak a vizsgálat csak a „nyilvánvaló jogsértésekre” terjed ki [Oster 2015:114; Barthold v Németország:48].

4.1.2. A legitimitás követelménye

A legitimitás azt követeli meg a beavatkozástól, hogy legitim célja legyen. Ezek felsorolása megtalálható az Egyezményben, azonban bizonyos esetekben olyan legitim cél is elfogadható, ami itt nem szerepel, ellentétben az Emberi Jogi Bizottság 34-es Általános Kommentár 22-es paragrafusában kifejtett álláspontjával, ami taxatívnek tartja a felsorolást. Ilyen plusz legitim célként fogadta el a Bíróság például a katonaság rendjének megőrzését [Vereinigung Demokratischer Soldaten Österreich és Gubi v Ausztria:32]. vagy a hatékony demokrácia védelmét [Ahmed és mások v Egyesült Királyság:52].

4.1.3. A szükségességi-arányossági teszt

Ennek a követelménynek a vizsgálata során a Bíróság megállapítja, hogy az intézkedés alkalmas volt-e a kívánt cél elérésére, a lehető legkevésbé avatkozott-e be a jog gyakorlásába (szükségesség) és szigorú értelemben véve arányos volt-e a célhoz.

Általánosságban elmondható, hogy a büntetőjogi szankciókat, különösen a szabadságvesztést például – bár még nincs egységes nemzetközi jogi fellépés ellene – egyre kevésbé ismerik el arányosnak. Rágalmazásért büntetőjog szankció kiszabását például még akkor is aránytalannak találta a Bíróság, amikor alacsonyabb összegű pénzbüntetést szabtak ki [Brasilier v Franciaország:43; Fatullayev v Azerbajdzsán:102].

Amikor egymással ütköző jogok közötti egyensúly megteremtése a kérdés, kétféle kiindulás lehetséges. Amikor a szólásszabadság a közérdekkel ütközik, az Egyezmény is abból a logikából indul ki, hogy a szólásszabadság élvez elsőséget [Oster 2015:142], ezért definiálja pontosan a beavatkozás lehetséges jogalapjait, és ezért kell a szűk értelmezést követni, és meggyőzően megindokolni a beavatkozás szükségességét [Observer és Guardian v Egyesült Királyság:59]. Amikor azonban a szólásszabadság más egyének jogaival ütközik, fontos leszögezni, hogy kiindulásképpen egyik sem élvez nagyobb súlyt a másikkal szemben [Oster 2015:139], hanem az egyensúlyt az adott ügy körülményeinek vizsgálata során lehet megteremtteni.

A szükségesség és arányosság vizsgálatakor a Bíróság néhány körülményre különös hangsúlyt fektet. Ilyen például a politikai tartalom kérdése, vagy hogy a közlés hozzájárult-e közérdeklődésre számot tartó ügyek megvitatásához. Abban az esetben, ha a közlés közérdeket érint, magasabb fokú védelmet élvez, következésképpen erősebb kifejezéseket is használhat. Ez volt a döntő faktor például a Jersild v Dánia-ügyben, ahol egy újságíróért ítélték el, mert közvetítette interjúalanyainak rasszista megnyilvánulásait. Itt a Bíróság kimondta, hogy annak ellenére, hogy a rasszista megnyilvánulásokat a maguk teljességében, elhatárolódó kommentár nélkül közölte Jersild, a közlése védett, mert a kérdés közérdekű volt és a média alapvető feladata a demokratikus közvélemény tájékoztatása az „őrző-védő” szerepének megvalósításához.

Egy másik vizsgálendő aspektus az áldozatok személye. A Bíróság többször kimondta, hogy bizonyos hátrányos helyzetű csoportok, mint például a romák vagy a zsidók speciális védelmet élveznek, így az őket támadó közlések elleni beavatkozás szélesebb körben lehet megalapozott. Ebben az esetben az is kérdéses, hogy ki indíthatja meg az eljárást, de az Aksu v Törökország ügyben a Bíróság a széles értelmezés mellett foglalt állást, amikor kimondta, hogy a kérelmező, aki maga is roma volt, bár nem közvetlenül volt címzettje a romaellenes megnyilvánulásoknak, „mint az etnikai csoport tagja, megsértve érezhette magát.” [Aksu v Törökország:60]. Ezt a megoldást követi egyébként a magyar szabályozás is, amely bizonyos

közösségeket érő, „nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén” [Ptk. 2:54. § (5) bekezdés] a közösség bármely tagjának engedélyezi a személyiségi jogsérelem miatti fellépést.

A Bíróságnak, ha nem találja befogadhatatlannak a kérelmet a közlések súlyos egyezményesértő volta miatt, vizsgálnia kell a gyűlöletre uszítás „sikerességének” esélyét és az ügy egyéb körülményeit is. A közlés időpontjának tulajdonított specifikus jelentőséget például a Bíróság a Leroy v Franciaország ügyben, ahol két nappal a 9/11-es támadások után tettek közzé az égő ikertornyokról egy képet egy baszk újságban, azzal a felirattal, hogy „mindannyian erről álmodtunk... a Hamasz megtette.” [Leroy v Franciaország:6] A Bíróság nem fogadta el azt az érvelést, hogy pusztán Amerika-kritikus álláspontot illusztrálna a közlés és az időbeli közelséget a kérelmező kárára róttá fel, mert az erősítette a közlés hatását és alkalmas volt arra, hogy az áldozatokat emberi méltóságukban sértse meg, valamint, hogy a politikailag érzékeny baszk régióban gyűlöletet szítson.

Ugyanígy vizsgálja a Bíróság a közlések történelmi-társadalmi kontextusát is. Különösen jelentős ez a vizsgálat szimbólumok, jelképek kapcsán, ahogy arra a Vajnai v Magyarország ügyben is sor került, ahol a Bíróság ugyan egyezményesértőnek találta a vörös csillag általános érvényű tilalmát, és különbséget látott helyzetétől függően a vörös csillag használatának esetei között, de elismerte a kommunista diktatúra hatását a kérdés megítélésére. A Soulas és mások v Franciaország és a Féret v Belgium ügyekben muszlim-ellenes, etnikai tisztogatásra buzdító közlésekről mondta ki a Bíróság, hogy nem védendőek, mert különösen ártalmasak a közösségek muszlim lakosságára. A Balsytė-Lideikienė v Litvánia ügyben a Bíróság elfogadta a kormány azon érvelését, a közlés korlátozását azzal indokolta, hogy az a litván történelem érzékeny kérdéseiben nyilvánult meg és a környező államokat is sértette, valamint antiszemita tartalmú is volt.

A különböző Egyezmény által garantált jogok érzékeny egyensúlyának megteremtéséről van szó például akkor, ha a közlés korlátozásának indoka mások vallásszabadságának védelme. Ennek a két jognak az ütközését a Bíróság az Otto-Preminger Institut v Ausztria és a Wingrove v Egyesült Királyság alapügyekben vizsgálta. A Bíróság itt is kimondta, hogy a szólásszabadság gyakorlása bizonyos felelősséggel is jár, és hogy az olyan közlés, ami súlyosan sértő valakinek a vallására nézve, kerülendő, mert sérti mások vallásgyakorláshoz fűződő jogát, továbbá nem járul hozzá a demokratikus vitához és az emberiség fejlődéséhez. Itt állapította meg a Bíróság azt is, hogy akár az is korlátja lehet a szólásszabadságnak, ha a közlés a vallásos tisztelet tárgyát sérti. Bár a Bíróság leszögezte, hogy ennek ellenére a vallásukat nyilvánosan gyakorlóknak tűnniük kell a kritikát, az I. A v Törökország ügyben szinte automatikusan alkalmazta ugyanezt az érvelést, és kritika nélkül átvette a hatóságok értékelését, akik a betiltott közlést abuzív támadásként értékelték Mohamed próféta ellen, noha ez nem volt kellően alátámasztva.

A fentiekből látszik, hogy a Bíróság a hármas teszt alkalmazásával komplex vizsgálat alá veszi a kérdéses közléseket, és igyekszik megtalálni az egyensúlyt a különböző jogok és jogos érdekek érvényesülése között. Vannak esetek, amikor olyan közlések korlátozását is jogszerűnek találja, amit esetleg más bíróságok védendőnek tartanak, de eljárásával egyszerre követi a nemzetközi sztenderdeket és ad teret Európa kulturális és politikai sokszínűségének érvényesülésére.

5. Összefoglalás

A szólásszabadság joga mind a nemzetközi joggyakorlatban, mind a demokratikus államok nemzeti jogában védelmet élvez, mégis számos különbség megfigyelhető az egyes bíróságok gyakorlata között. Az eltérő jogi kultúrák, szabályozási környezet és a bíróságok eltérő története az Amerikai Egyesült Államokban és Európában különböző jogi doktrínákat hozott létre a szólásszabadság pontos tartalmának meghatározására. Mindezek ellenére mindkét bíróság kiterjedt védelemben részesíti ezt a demokratikus működés szempontjából is kulcsfontosságú alapjogot, sőt, a látásmódok bizonyos közeledése is megfigyelhető, amely mértékének pontos feltérképezése mindenképpen további kutatásokat igényel.

Irodalomjegyzék:

EJEB

- Ahmed and others v the United Kingdom App no 65/1997/849/1056 (ECtHR, 2 September 1998)
- Aksu v Turkey App nos 4149/04, 41029/04 (ECtHR, 15 March 2012)
- Balsytė-Lideikienė v Lithuania App no 72596/01 (ECtHR, 4 November 2008)
- Barthold v Germany App no 8734/79 (ECtHR, 25 March 1985)
- Brasilier v France App no 71343/01 (ECtHR, 11 April 2006)
- Cantoni v France App no 45/1995/551/637 (ECtHR, 15 November 1996)
- Casado Coca v Spain App no 15450/89 (ECtHR, 24 February 1994)
- Chauvy and Others v France App no 64915/01 (ECtHR, 29 June 2004)
- Fatullayev v Azerbaijan App no 40984/07 (ECtHR, 22 April 2010)
- Féret v Belgium App no 15615/07 (ECtHR, 16 July 2009)
- Garaudy v France App no 65831/01 (ECtHR, 24 June 2003)
- Gündüz v Turkey App no 35071/97 (ECtHR, 4 December 2003)
- Handyside v The United Kingdom App no 5493/72 (ECtHR, 7 December 1976)
- Hashman and Harrup v the United Kingdom App no 25594/94 (ECtHR, 25 November 1999)
- Jersild v Denmark App no 15890/89 (ECtHR, 23 September 1994)
- Lehideux and Isorni v France App no 24662/94 (ECtHR, 23 September 1998)
- Leroy v France App no 36109/03 (ECtHR, 2 October 2008)
- Norwood v the United Kingdom App no 23131/03 (ECtHR, 16 November 2004)
- Oberschlick v Austria App no 11662/85 (ECtHR, 23 May 1991)
- Observer and Guardian v the United Kingdom App no 13585/88 (ECtHR, 26 November 1991)
- Otto-Preminger-Institut v Austria App no 13470/87 (ECtHR, 20 September 1994)
- Pavel Ivanov v Russia App no 35222/04 (ECtHR, 20 February 2007)
- Perinçek v Switzerland App no 27510/08 (ECtHR, 15 October 2015)
- Sanoma Uitegvers BV v the Netherlands App no 38224/03 (ECtHR, 14 September 2010)
- Soulas and others v France App no 15948/03 (ECtHR, 10 July 2008)
- Steel and others v the United Kingdom App no 67/1997/851/1058 (ECtHR, 23 September 1998)
- Sürek v Turkey (no 1) App no 26682/95 (ECtHR, 8 July 1999)
- The Sunday Times v the United Kingdom (no 1) App no 6538/74 (ECtHR, 26 April 1979)
- Tolstoy Miloslavsky v the United Kingdom App no 18139/91 (ECtHR, 13 July 1995)
- Vajnai v Hungary App no 33629/06 (ECtHR, 8 July 2008)
- Vejdeland and Others v Sweden App no 1813/07 (ECtHR, 9 February 2012)
- Vereinigung Demokratischer Soldaten Österreich and Gubi v Austria App no 15153/89 (ECtHR, 19 December 1994)
- Wingrove v the United Kingdom App no 17419/90 (ECtHR, 25 November 1996)

EGYESÜLT ÁLLAMOK

Abrams v. United States, 250 U. S. 616 (1919)
Beauharnais v. Illinois, 343 U. S. 250 (1952)
Brandenburg v. Ohio, 395 U. S. 444 (1969)
Chaplinsky v. New Hampshire, 315 U. S. 568 (1942)
Dennis v. United States, 384 U. S. 855 (1966)
National Socialist Party of America v. Skokie, 434 U. S. 1327 (1977)
Near v. Minnesota ex rel. Olson, 283 U. S. 697 (1931)
R.A.V. v. City of St. Paul, 505 U.S. 377 (1992)
Virginia v. Black, 538 U.S. 343 (2003)
Whitney v. California, 274 U. S. 357 (1927)

EGYÉB BÍRÓSÁGOK

Ballantyne, Davidson, McIntyre v Canada (UN HRC Communcations No 359/1989, 385/1989)
Kang v Korea (UN HRC Communication No 878/1999)
López Álvarez v Honduras (IACtHR, 1 February 2006)

JOGSZABÁLY

a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

NEMZETKÖZI SZERVEZETEK DOKUMENTUMAI

Európa Tanácsi Ajánlás No. R (97) 20. (1997. október 30.)
Emberi Jogi Bizottság 32-es Általános Kommentára: 14. cikk: A tisztességes eljáráshoz való jogról (2007. augusztus 23.) UN Doc CCPR/C/GC/32
Emberi Jogi Bizottság 34-es Általános Kommentára: 19. cikk: A szólásszabadsághoz való jogról (2011. szeptember 12.)

SZAKIRODALOM

BARENDT, E. (1985): *Freedom of Speech*. Clarendon Press. Oxford.
BELAVUSAU, U. (2013): *Freedom of Speech*. Routledge. London.
MCDONAGH, M. (2013): „The Right to Information in International Human Rights Law”. *Human Rights Law Review*. 13:1(2013), 25-55.
MARTINEZ-TORRÓN, J. (2007): „Freedom of Expression versus Freedom of Religion”. In: SAJÓ A. (szerk.): *Issues in Constitutional Law. Free Speech and Religion in a Fundamentalist World*. Eleven International Publishing. The Netherlands.
OSTER, J. (2015): *Media Freedom as a Fundamental Right*. Cambridge University Press. London.
SAJÓ, A. (2005): *A szólásszabadság kézikönyve*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest.

THORNBERRY, P. (2015): „International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination: the prohibition of racist hate speech”. In: McGonagle (szerk.): *The United Nations and Freedom of Expression and Information*. Cambridge University Press. Cambridge.

WEAVER, RUSSEL L. (2017): *Szólás- és vallásszabadság az Amerikai Egyesült Államokban*. Wolters Kluwer Hungary Kft. Budapest.

INTERNETES FORRÁSOK

GHANEA, N.: *The Concept of Racist Hate Speech and its Evolution over time*. <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CERD/Discussions/RacistHateSpeech/NazilaGhana.pdf> (letöltve: 2020. 05. 22.)

WENZEL, N.: *International Protection of Freedom of Expression*. <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e855> (letöltve: 2020. 05. 22.)

Berindza István Donát

Gamification: Mert nem csak a pénz motivál

*Szakmailag ellenőrizte: Iványi Tamás,
egyetemi tanársegéd, BME Menedzsment és Vállalkozásgazdaságtan Tanszék*

A játékosítás, (gamification) egy folyamat, ahol strukturált, keretrendszert építünk a játék dizájnelemiből. A rendszer célja, hogy a külső ösztönzőket az egyén elfogadja, azonosuljon vele, és beépítse a saját belső motivációs rendszerébe. A kívánt magatartást és „flow” élményt, a képességekhez igazodó elvárások és az operáns kondicionálás feltételeinek megfelelően jutalmazással alakíthatjuk ki. Emellett, biztosítjuk az eredmény megosztásának, szociális interakcióknak valamint az önálló felfedezés lehetőségét. A rendszer nem rövidtávú kampány, hanem fenntartható ökoszisztéma, ami a mechanikai, dinamikai és esztétikai rétegek összhangjára épül. A fejlődési görbe ahol a pont- és szintrendszerei alapján a dinamikai réteg kihívásai szabályozzák a felhasználói interakciót, amit esztétikai réteg keretez és stresszmentesít.

1. Bevezetés

Dolgozatom témájának a viselkedés-közgazdaságtan egy speciális szegmenség a gamificationt választottam. Döntésem azért erre a területre esett, mert a hétköznapjaim során egy nagyon érdekes kettősség keltette fel a figyelmem.

A cselekedeteink meglepően kis hányada átgondolt, tudatos vagy racionális. Szokások és érzelmek határozzák meg mindennapi döntéseinket. Néha mégis a felszínre tör belőlünk - a klasszikus közgazdaságtan által hirdetett - „homo ökonomikus”, és akkor lázasan kezdjük keresni a gazdasági lehetőségeket, jogi „kiskapukat” és informatikai hiányosságokat, amivel a körülöttünk lévő rendszereket kijátszhatjuk. A „leleményes” felhasználók, vállalatok és a folyamatosan lépéshátrányba lévő szabályozók között pedig folyton dül a „harc”.

A Gamification vagy másnéven a játékosítás alapgondola, hogy fordítunk ezen a szisztémán, és olyan rendszert hozunk létre, ahol nem negatívumként tekintünk, hanem építünk a „játék” iránti vágyára. Ennek eredménye ként pedig a rendszer „kijátszása” kölcsönösen előnyös lesz minden érintett számára.

- Üzleti vetülete óriási potenciált rejt. Például növelheti az elköteleződést mind vásárlói, mind munkavállalói oldalról. Javíthatja a vállalat eszközeinek kihasználtságát stb.
- Az egyének, felhasználók céljainak elérését is segítheti. Felhasználásától függően támogathatja a nyelvtanulást, és mozgásgazdagabb életmódra motiválhat stb.
- A társadalom szintjén pedig képzetesebb és egészségesebb lakosságot eredményezhet.

Ennek a tanulmánynak a célja, hogy átfogó betekintést adjon a játékosítás rendszerének összetevőiről, összefüggéseiről és vázolja ennek implementálási modelljét.

2. A játékosítás értelmezése

2.1. Definíciója

A játékosítás mai értelemben vett használatára először 2003-ban került sor. A fogalom 2010 második felére vált elterjedtté, de még napjainkban sincs általánosan elfogadott definíciója [Damsa, 2017]. Az alább használt megfogalmazásban a téma legismertebb szakértőinek definícióit összesítettem.

A játékosítás egy olyan folyamat, ahol egy strukturált, szabályokon alapuló játék designjának különböző elemeit használjuk, nem-játékos környezetben, ezzel motiválva a felhasználókat – szervezet belső vagy külső szereplőit – különböző célok elérésére, az egyének vagy szervezetek érdekeinek megfelelő [Deterding, 2011; Werbach, 2012; Zicherman, 2011].

Ahhoz, hogy a játékosítást a gyakorlatban is helyesen tudjuk alkalmazni, mélyebben meg kell értenünk – az elsöre talán általánosan tűnő – definíció minden meghatározását. Hiszen a hasonló jelentéssel bíró angol nyelvű kifejezések mögött is jelentős eltérések húzódnak meg. (pl.: *serious games, simulation game, playful design*.) Ebben a bekezdésben igyekszem tisztázni a témát övező megannyi fogalom közötti kapcsolatot.

2.2. Játék keretei

A magyar nyelv nem tesz különbséget játék (play) és játék (game) között, a fogalmi pontosság érdekében mégis el kell különítenünk kétfajta játéktípust. Caillois elmélete alapján a *paidia* és a *ludus* jelöli a játékok értelmezésének két végpontját [Deterding, 2011].

Az angol „playing” szóhoz kapcsolódó *paida*-t a kötetlenebb, improvizatív játékok jellemzésére használjuk. pl.: *bábjátékok*. Ez a játéktípus a szabad önkifejezésre helyezi a hangsúlyt. Objektív, mérhető szempontok nélkül kizárólag a szubjektív megítélésünkre támaszkodhatunk, ami definíciójából adódóan személyenként eltérő eredményeket okozhat. Ez a gyakorlat az üzleti életben való alkalmazás esetén konfliktusokhoz vezethet és bizonyos méretű felhasználói kör fölött egyszerűen ellehetetleníti a rendszer működését [Deterding, 2011].

Ezzel szemben az angol „gaming” szóhoz kötődő *ludus*-t a szabályokra épülő, célorientált játékokra szokás használni. pl.: *kártyajátékok*. Ebben a megközelítésben a dolgozat által vizsgált rendszer határozottan a *ludus* értelmezéséhez áll közelebb. A játékosítás hatékony működéséhez szükségesek bizonyos mérhető adatok, strukturált szabályrendszer és valamilyen rögzített, viszonyítási alap. Enélkül nem tudná a rendszer megfelelő visszajelzésekkel támogatni a felhasználót, hogy a kívánt cél irányába haladjon és ne éppen az ellenkezőbe [Werbach, 2012; Deterding, 2011].

2.3. Játék elemei

A gamification kialakításánál nem egy teljes játék létrehozására törekszünk, csupán a játék összetevőit alkalmazzuk. Tehát nem szükséges minden játékelemet beépíteni, mert ez adott esetben kontraproduktív lehet.

Attól, hogy egy folyamat, strukturált szabályrendszer szerint zajlik még egyáltalán nem biztos, hogy gamificationnek nevezhetjük. A szimulációs játékok vagy „komoly játékok” (*serious games*) olyan, általában egészségügyi, oktatási vagy üzleti céllal íródott programok melyeknek nem feladata a szórakoztatás, viszont alkalmazásukkal a kockázat csökkenthető

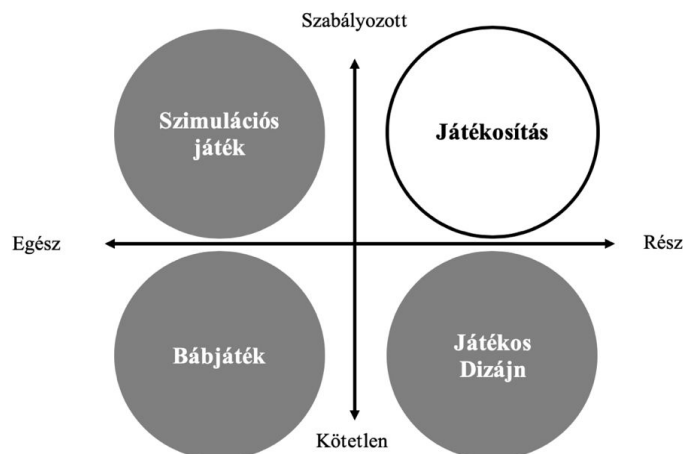
vagy az anyagi kár mérsékelhető. *pl.: a pilóták repülőgép szimulátorai.* Ezek a programok nem tartoznak a gamification fogalma alá, mivel ezen alkalmazások „teljeskörű” programot alkotnak.

Tovább nem elég, ha egy alkalmazás **játékos dizájnt** használ (gameful-, playful design) például a figyelem fenntartása érdekében, mivel a gamificationnek nem célja a játékelemek használata, hanem az eszköze [Werbach, 2012].

A fent említett fogalmak egymáshoz való viszonyát az 1. ábra szemlélteti:

- kötetlenség és szabályozottság összefüggésében
- rész és egész viszonylatában.

1. **Ábra:** Játékosítás viszonya a további fogalmakhoz

Forrás: Detering, 2011

2.4. Alkalmazási területei

A definícióban szerepel még egy fontos meghatározás, a „nem játékos környezetben” való alkalmazás. Ez azért fontos kritérium, mert ez deklarálja, hogy a gamificationban szerzett tapasztalatok, eredmények túlmutatnak a virtuális világ keretein, hatással vannak a való életre. Itt fontos kikötni, hogy a VR (virtual reality) vagy AR (augmented reality) játékok nem tartoznak ide. Az ilyen játékok, *pl. a PokemonGO* csak kiterjesztései az eredeti játékelménynek, de nem tudják érdemben befolyásolni a játékon kívüli világot.

A gamification játékmechanikáját a való világhoz kapcsolódó üzleti vagy szociális érdekek határozzák meg. Ahhoz, hogy helyesen tudjuk alkalmazni, ismerünk kell a gamification különböző típusait, amiben a 2. ábra segít eligazodni [Werbach, 2012, 2011].

A befelé irányuló játékosítás a belső érintettekre, a munkavállalókra fókuszál, és a szervezet érdekeinek megfelelő motivációs, jutalmazási rendszert épít ki a menedzsment réteg bevonásával.

A munkatársak produktivitásának növelése a pozitív üzleti folyamatok kiinduló pontja lehet. A befelé irányuló gamification a vállalatok tevékenységeihez köthető minden munkafolyamatot megújíthat. Például egy nagyvállalat telephelyei között mért eredmények összevethetősége támogatja az egészséges versenyszellemet, a közös cél összekovácsolja az egyes telephelyek közösségeit és segíti a HR munkáját. A legeredményesebb csapatok jutalmának sem kell feltétlenül anyagi természetűnek lennie. Az elnyerhető státusz, a fejlődés és az új képességek elsajátításának lehetősége is kellő motivációs erőt képviselhet ahhoz,

hogy javuljon a munkamorál. A Office szoftverek helyesírásjavító adatbázisainak fejlesztéséhez ezt a technikát sikerrel alkalmazta a Microsoft [Werbach et al., 2011].

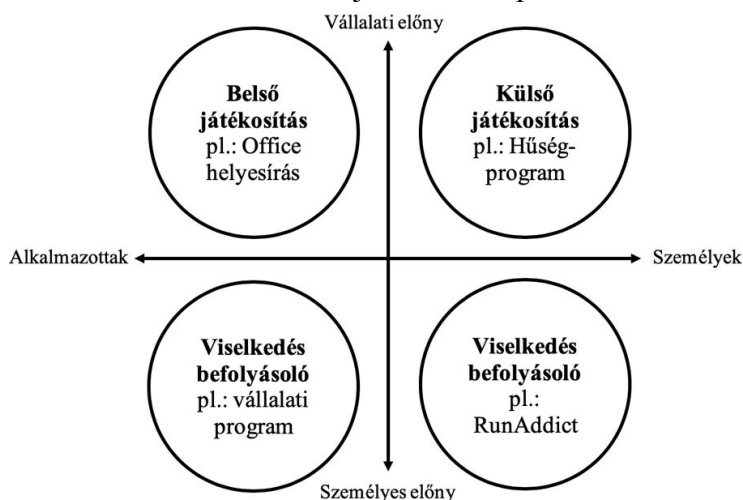
A kifelé irányuló játékosítás a külső érintettekhez kötődik. A vevőkapcsolat és a felhasználóiélmény vonatkozásában tud segítséget nyújtani. Ez szintén a vállalati érdekek mentén történik. Általában a marketing területén alkalmazzák. Ez a típusú játékosítás támogatja az elköteleződést egy márka, egy termék vagy egy szolgáltatás iránt. A hűségprogramok jelentős része is ehhez a típushoz tartozik. Nem mindegy azonban, hogy milyen eszközzel, mekkora ráfordítással és milyen hatékonysággal tudunk lojális vásárlóréteget kiépíteni. Ebben a SAPS lehet a segítségünkre. Ez egy mozaikszó, ami a státusz (Status), a hozzáférés (Access), a hatalom (Power) és az ajándéktárgy (Stuff) szavak kezdőbetűiből áll össze. Egy légitársaság példáján keresztül könnyen megérthetjük, hogy mit jelentenek ezek a gyakorlatban. A státuszhoz tartozik az elsőbbségi beszállás, a hozzáféréshez tartozik a privát várótermek használata, a hatalomhoz tartozhat a helyjegyfoglalás (mivel ezzel mások helyét befolyásolhatja), az ajándéktárgy kategóriája nem igényel különösebb magyarázatot. A SAPS a hatékonyság szerint csökkenő sorrendben ismerteti a hűség kiépítésének különböző módjait. Ennek értelmében, ha az utas kiemelt pozícióját tudja demonstrálni például azzal, hogy mindenkit megelőzve szállhat fel a gépre, az fontosabb szempont lehet, mint egy ajándék csoki a fedélzeten, annak ellenére, hogy az elsőbbségi beszállás a légitársaságoknak az ég világon semmibe sem kerül [Werbach, 2012].

A viselkedést befolyásoló játékosítás viszont jellemzően olyan új szokásokmechanizmusok meghonosodását támogatja, ami az egyén érdekeit szolgálja. Ez magában foglalhat bármit. Az egészséges életmódtól, a tudatos megtakarításon át a tanúhoz való hozzáállásig bezárólag mindent. Ebből pedig az egész társadalom profitálhat, alacsonyabb egészségügyi költségek és hatékonyabb oktatási rendszer formájában. Általában az ilyen programok nonprofit szervezetek vagy kormányok támogatásával valósulnak meg. De profitorientált vállalkozásként is megtérülhet a játékosítás ezen típusa. Jó példa erre a NN Biztosító által fejlesztett RunAddict applikáció, amivel a futás alatt megtett kilométerek után pontokat gyűjthetünk. Ezeket később kedvezménykuponra vagy az NN saját biztosítására lehet beváltani [Werbach, 2012].

Láthatjuk, hogy játékosítás lehetőséget nyújt arra, hogy érdemi előnyöket kínáljunk:

- a szervezetek külső és belső érintettjeivel való kapcsolata során. mind az egyén, mind a szervezetek számára a való élet vonatkozásában is.

2. ábra: A játékosítás típusai

Forrás: Werbach, 2012

3. Történeti háttér

A pszichológusok régóta kutatják, hogyan lehet az embereket leghatásosabban ösztönözni különböző dolgok elvégzésére. Két meghatározó irányzat is befolyásolta a gamification kialakulását.

3.1. Behaviourizmus

A XX. század második felét a viselkedéslélektan (behaviourizmus) dominálta. Az irányzat legismertebb kutatásai Pavlov kutyájához és B. F Skinner dobozához kötődnek. Mindkét esetben pozitív, illetve negatív megerősítéssel befolyásolták az állatok viselkedését. Az állatkísérletek nyomán arra következtettek, hogy az emberek is hasonló mechanizmusokkal befolyásolhatóak. Vagyis arra, hogy **külső ingerekkel** (külső motivációval), jutalommal vagy büntetéssel kontrollálható az emberi viselkedés. A kor üzleti motivációs rendszereit is ez a modell formálta [Werbach, 2012].

3.2. Öndeterminizmus

Az előzőekben említettekkel szemben jelent meg az Edward Deci és Richard Ryan nevéhez fűződő öndeterminizmus (Self-Determination Theory, SDT) irányzata, mely szerint az emberek alapvetően proaktívak, de megfelelő környezet nélkül elvesztik belső motivációjukat. Az emberek kiteljesedéséhez csak szükségleteiknek megfelelően támogassuk növekedésüket, vagyis a külső ingerek csak a belső motiváció előhívására szolgálnak [Werbach, 2012].

3.3. MDA modell

Azt, hogy a Behaviourizmus és az Öndeterminizmus eszméje milyen módon formálta a gamification kialakulását azt az alábbiakban Robert Hunciek [2004] által kifejlesztett MDA keretrendszeren keresztül fogjuk végig venni. A modell értelmében 3 réteget különböztetünk meg:

- A mechanika, melyen a motiváció kialakulását algoritmus szinten szabályzó működési mechanizmusok összességét értjük. Alapjai a behaviourizmusból erednek. A külső ingerek befolyásoló hatását használja ki.
- A dinamika, mely a felhasználó elé táruló kihívásokat és egyéb folyamatokat a mechanika eszköztárával optimalizálja. Szellemisége az öndeterminizmushoz kapcsolódik. A felhasználó belső igényeinek megfelelő környezet kialakítására törekszik.
- Az esztétika alatt pedig a dinamikai réteg által kiváltott érzelmi reakciókat értjük [Fekete. Zs., 2018].

4. A motiváció mechanikája

Ebben a bekezdésben a Gamification három alappillére – a Motiváció, Kihívás, Stresszmentesítés – közül a motiváció fázisait és megközelítéseinek fejlődését szeretném bemutatni. Azt az utat fogjuk végig járni, hogy a faék egyszerűségű pontok osztogatásától hogyan juthatunk el a komplexebb rálátást igénylő, helyzetfüggő dinamikusan alkalmazható motiválásig. Valamint azt, hogy miként épülhetnek be a külső visszajelzések a belső elköteleződés részévé.

4.1. Külső motiváció

A külső motivációs technikák alkalmazásának pszichológiai hátterét a behaviourizmus szellemisége szolgáltatja, alapvetően a büntetés és jutalmazás kettőse gyakorol hatást a cselekedetekre. Ezen külső motivációs rendszerek közé tartozik minden elképzelhető hatás, amit az oktató-nevelő munka során alkalmaznak. Michael Wu modellje a külső motiváció vonatkozásában a videójátékokban használt eszközökből indul ki. Meglátása szerint a külső motivációs rendszerhez tartoznak, „alkalmazás szerinti sorrendben” az alábbi tényezők:

- Pontok és pontrendszerek jelentik sok rendszer alapját, egy könnyen átlátható mértékegységet, ami a rendszer többi mechanizmusának viszonyítási alapja lehet.
- Szintek melyek az elért eredmények mérföldköveiként jelennek meg. Könnyebb hivatkozási alapot nyújt arra vonatkozólag, hogy a felhasználó hol a tart fejlődési görbén.
- Rangsorok mutatják meg a résztvevők egymáshoz való viszonyát. Alkalmazásuk csakis olyan esetben ajánlott, amikor a rangsorban megjelenő egyén már valamilyen eredményt tudhat a magáénak. A rangsor megjelenítésénél fontos, hogy ne a „lemaradást” hangsúlyozzuk, hanem reális képet mutassunk arról, hogy mi az, amit a felhasználó már elért és mi szükséges ahhoz, hogy előre lépjen a listán.
- Rangok a rangsorokhoz kötődnek, és a szintekhez hasonló viszonyítási alapot nyújtanak. A különbség köztük az, hogy a rangunk csökkenhet vagy el is veszíthetjük azt. A rendszerben elért szintünk viszont rendszerint csak stagnálni és növekedni tud.
- Egyéni és csoportos reputáció A reputáció része ugyan Wu modelljének, lényegét tekintve azonban sokkal inkább kapcsolódik a belső motiváció témaköréhez. Így majd a későbbiekbe foglalkozunk csak vele.

Önmagában ezen rendszerekkel csak rövid távú eredményeket lehet elérni, belső motiváció nélkül a külső ösztönzők csak a kezdeti lelkesedés határáig vagy a külső nyomás megszűnéséig kísérik el a felhasználókat. Így nagy hiba lenne, ha megelégednénk kizárólag ennek ismeretével.

Külső motiváció csak az első lépése az útnak. Ezt az utat egy példán keresztül lehet legjobban szemléltetni. A házi feladat megírását külső hatásokkal ösztönzik, mivel egy kisiskolásnak nem valószínű, hogy nagy belső indíttatása lenne arra, hogy önmagától matematikát gyakoroljon. Így kezdetben csak a büntetéstől tart vagy a jutalom megszerzésére hajt.

Majd (évek múltán) elfogadja, hogy ez az ismeret szükséges ahhoz, hogy a következő osztályba lépjen. Végül pedig (ideális esetben) azonosulni is tud a feladattal és megérti, hogy ez a tudás nélkülözhetetlen ahhoz, hogy ő később mérnök vagy közgazdász legyen. Vagyis a hosszútávú cél, hogy a diák megtanulja a külső nyomást beépíteni, hogy az belső elköteleződéssé váljon. Így kerülhető el, hogy a jutalom iránti vágy, vagy a büntetéstől való félelem csökkenésével elveszítse az érdeklődést [Werbach, 2012].

Azt, hogy eltérő személyiségek, szükségletek, helyzetek esetén milyen igények mentén alakulhat ki belső motiváció, a következő bekezdésben taglalom.

4.2. Belső motiváció: Személyiség

Andrzej Marczewski [2015] szerint a felhasználó személyiségének, „karaktertípusának” kell megfelelni az alkalmazás nyújtotta visszajelzéseknek, élményeknek. Elmélete szerint az emberi motiváció sarokkövei közé tartoznak a kapcsolódás (Relatedness), az autonómia (Autonomy) és a fejlődés (Mastery) iránti vágy, valamint az időről-időre kitűzött célok (Purpose) elérése [Marczewski, 2015].

Marczewski RAMP modellje erre a 4 alapvető igényre épülő. E 4 karaktertípus alapján (ld. 3. ábra), kategorizálta a felhasználókat belső céljaiknak megfelelően. Elképzelése szerint a karaktertípusok segítségével szolgálnak a gamification tervezésekor is, mivel így pontosabban tudjuk testre szabni a játékosított környezetet a felhasználók igényei szerint.

3. Ábra: Játékos típusok

Forrás: Marczewski, 2015

A szocializáló típust a szociális interakció, kötődés lehetősége hajtja, vagyis az egyéni és csoportszinten betöltött reputáció. Ez nem jelenti azt, hogy ők ne törekednének a játék megnyerésére, csupán ehhez a típushoz tartozó játékosok többre értékelik a közösségi létet a puszta győzelemnél. Az összetartozás és a kapcsolódás élménye a ragasztó, ami összetartja ezt a közösséget. Ha egy csapat részének érzik magukat, akkor az szorosabb köteléket jelent, mint bármilyen jutalom [Marczewski, 2015; Werbach, 2012; Tondello, 2016].

A szabadszellemű, felfedező típust a környezet önálló, autonóm megismerése, a rejtett lehetőségek megtalálása motiválja. Saját maguknak akarják felfedezni a világ rejtett részeit. Számukra élvezetes akár százszor is újra játszani egy pályát, csak hogy minden elrejtett kincset megtaláljanak. Fontos az autonómia, hogy az alkalmazás használata közben is legyen lehetősége dönteni. Nem elég, ha csak az előre kijelölt úton akarjuk őket végig terelni. Ha a játékon belül nem hagyjuk meg a döntés szabadságát, vagy ha a játékos döntéseinek nincs érezhető hatása, akkor a játékosok hamar elveszítik motivációjukat, megunják a játékot. A kulcs ebben az esetben a szabadság. A legtöbben nem szeretik, ha azt érzik, hogy irányítják őket [Werbach, 2012; Zichermann, 2011, Tondello, 2016].

A teljesítő játékost a mérhető eredmények elérése, a fejlődés vezérli. Ők nem a mások előtt megmutatható kitüntetések vagy megkülönböztetések miatt cselekszenek, hanem saját magukat akarják fejleszteni. Érezniük kell, hogy képességeik fejlődnek és ezt úgy tudjuk elérni, hogy kompetenciáiknak megfelelő kihívások elé állítjuk őket [Zicherman, 2011; Tondello, 2016].

A filantróp típusnak látnia kell a tartalmat cselekvései mögött. Ezen típushoz tartozó játékosokkal éreztetni kell, hogy ők egy magasabb rendű cél elérését szolgálják. Az utolsó két típus hasonlóan tűnhet, de míg a teljesítő játékos a lehető legegyszerűbb úton (ha úgy tetszik

leghatékonyabban) akarja elérni a fejlődést, addig a filantróp típus hajlamos a nehezebb, akár a kevésbé mérhető eredményt kínáló utat választani a magasabb cél elérése érdekében.

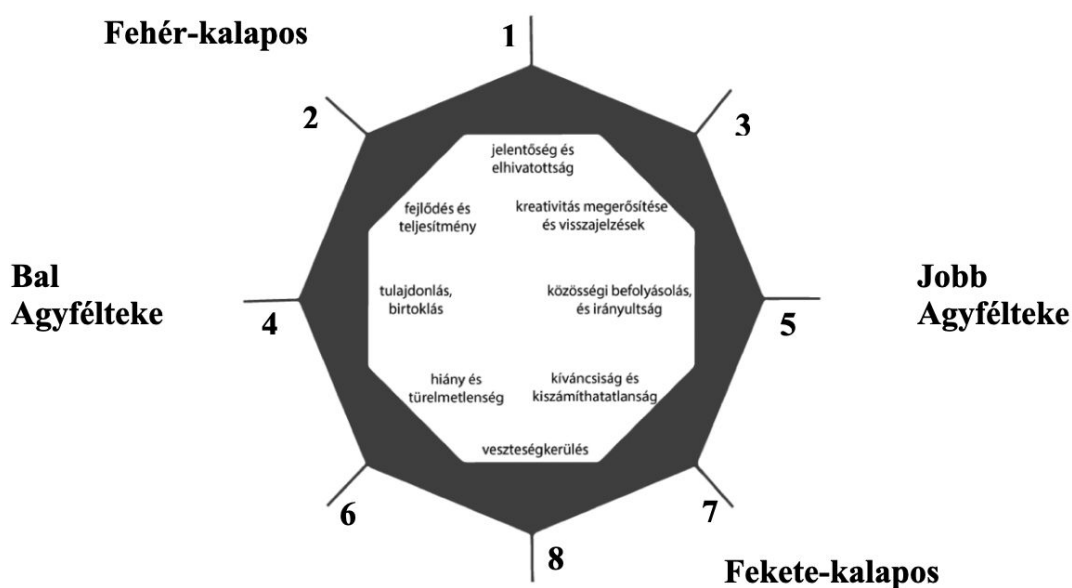
A RAMP modell használhatósága azonban elég korlátozott volt. A probléma abból fakadt, hogy nem igazán lehetett egyetlen felhasználót sem egyértelműen egy adott karaktertípusba beskatulyázni. Ezt a hiányosságot nem lehetett újabb és újabb „karaktertípusok” létrehozásával kezelni. A személyiségek sokszínűsége miatt minden alkalommal lett volna átfedés egy-egy személy igényei és két, vagy több karaktertípus között.

4.3. Belső motiváció: Drive

A Yu Kai Chou által megfogalmazott Octalysis modell „A mai napig legnépszerűbb és legkomplexebb elméletnek számít”, írja Fekete Zsombor, Információs Társadalom című szaklapban [2018] megjelent értekezésében. A RAMP modell hiányosságaival szemben az, Octalysis újdonságát az okozza, hogy nem próbálja meg egy-egy „típusba” besorolni a felhasználókat, hanem belátja, hogy egy adott cselekedetet többféle „késztetés” (úgynevezett core drive) is motiválhat. Ezen gondolat mentén válik el egymástól a személyiség alapú és a szükséglet-késztetés alapú megközelítés.

Chou elmélete szerint egy tevékenységet nyolc Core Drive határozhat meg. (ld. 4. ábra)

4. Ábra: Első szintű Octalysis

Forrás: Fekete, 2018

1. Jelentőség és elhivatottság iránti vágyat azok a megbízások táplálják, amikor a felhasználót valami önmagán túlmutató feladattal látjuk el. Azaz cselekedetei nem (csak) a saját boldogulását szolgálják, hanem egy közösség vagy a társadalom javára válnak. (pl.: Wikipédia, nyílt forráskódú projektek, stb)
2. Fejlődés és teljesítmény. Ezt a késztetést az új képességek elsajátítása, a kihívások leküzdés után megtapasztalt elégedettség és az ez iránti vágy hajtja. (pl.: Duolingo – és a legtöbb oktatóprogram alapját ez adja)
3. Kreativitás megerősítése és visszajelzése iránti szükségletet az alapozza meg, hogy az kreatív alkotó folyamat önmagában is elégedettséggel tölti el az embert. Ennek nagy előnye a rendszer kiépítése szempontjából, hogy megteremti a lehetőséget arra, hogy

ugyanazt a „keretet” minden alkalommal más-más élménnyel töltsse meg. (pl.: a Lego, ahol adott mennyiségű elemből többféle alkotás is születhet.)

4. Tulajdonlás, birtoklás az emberi természet telhetetlenségéből és a mindig többre-jobbra való vágyból ered. A birtoklás; a hiány, a kiszámíthatatlanság és a veszteségkerülés drivejával szorosan összefügg.
5. Közösségi befolyásolás és irányultság. Ez a drive lényegében a korábban említett szocializáló játékos típus igényeit fedi le. A közösségben betöltött egyéni és csoport reputáció kialakulása kulcs szerepet tölt be ennek az igénynek a kielégítésében.
6. Hiány és türelmetlenség arra az érdekességre világít rá, hogy ha az ember vágyakozik valami iránt, az arra készíti, hogy egészen addig lebegjen a szeme előtt ez a gondolat, amíg be nem teljesít azt. Így folyamatosan fenntartva az érdeklődést az adott igény eléréséig.
7. Kíváncsiság és kiszámíthatatlanság is fenntarthatja hosszabb vagy rövidebb ideig az elköteleződést. Egészen addig foglalkoztatja az adott illetőt, amíg választ nem kap kérdéseire. Például emiatt érzünk készletet arra, hogy minél hamarabb végig olvassunk egy jó könyvet, vagy megnézzük a kedvenc sorozatunk következő részét. A szerencsejátékok nagyrésze is ezen az igényen alapszik.
8. Veszteségkerülés. Erre az igényre építés a rendszer oldaláról fontos. Hiszen minél több energiát, időt vagy pénzt fektettünk egy adott dologba, annál jobban kötődünk hozzá és annál jobban fáj annak elvesztése. Az online „javak” esetén sincs ez másképp. Továbbá ez alapozza meg a kihagyott lehetőségektől való félelmet is, ami szintén cselekvésre készíthet.

A felsorolás első néhány eleme (1-3) a fehér-kalapos játékosítás eszközeihez tartozik. Ezekre az igényekre való építés alapja, hogy a felhasználót valamilyen pozitív érzés, jutalom ígéretével ösztönözzük cselekvésre. A felsorolás utolsó elemei (6-8) a fekete-kalapos játékosítás módszereit mutatja be. Ebben az esetben inkább a veszteségtől, a bizonytalanságtól és a kiszámíthatatlanságtól való félelem motivál cselekvésre.

Érdekesség továbbá, hogy a páratlan számú drive-ok (3,5,7) a jobb agyféltekéhez kapcsolódó emocionális reakciókat váltanak ki. pl.: kreativitás, önkifejezés, szociális kapcsolatok. A páros számmal jelzett drive-ok (2,4,6) pedig a bal agyféltekére jellemzőbb logikai kapcsolatokra építenek. pl.: számítás, birtoklás, logikai kapcsolatok [Chou, 2015].

5. A kihívás dinamikája

A játékdinamika a mechanika elemeinek használatával igyekszik összehangolni a felhasználó külső és belső motivációs tényezőit, miközben a játék élményét visszajelzésekkel szabályozza. Az interakciókkal minden esetben az alkalmazás készítői számára kívánatos viselkedésforma kialakulását célozzák meg. A kompetenciáknak megfelelő kihívásokkal, vagy a jutalmak optimalizálásával mind-mind a kívánt viselkedésre ösztönzik a felhasználókat [Zichermann, 2011].

5.1. Személyre szabás

Személyiség alapú személyre szabás. Korábban már érintettem, hogy nem elég, ha csak egyénileg végigjárható fejlődéspályákat építünk fel a játékban. A pontgyűjtögetés és a jutalmak megszerzése csak a teljesítő-játékosok elvárásainak felel meg. Lehetőséget kell biztosítani a kommunikációra, a véleményezésre, a csapatjátékra, a rivalizálásra, egyszóval bármilyen társas kapcsolatra, ha azt akarjuk, hogy a szocializáló-játékosok is élvezzék az alkalmazás használatát. Követlenebb játékrészekkel és rejtett értékekkel kellene kiszolgálnunk

a felfedező-típus kíváncsiságát. A kidolgozott narratíva mellett pedig az alkalmazás valódi értékét is meg kell mutatnunk, ha azt akarjuk, hogy a filantróp játékos típus is örömet leljen benne [Detering, 2011; Zichermann, 2011; Marczewski, 2015; Tondello, 2016].

Folyamat alapú személyre szabás. A fentebb vázolt Octalysis modell nyolc Core Drive-jának segítségével elő tudjuk idézni a céljainknak megfelelő késztetést. A modell első szintjének hiányosságai ott kezdődnek, hogy ugyanazokkal az eszközökkel, jutalmakkal akarja motiválni a rendszer a még csak ismerkedő és a már rutinos felhasználókat is. Az Octalysis második szintjén már megjelenik a folyamat alapú differenciálás is [Fekete, 2018].

- Felfedezés, a projekttel való első találkozás. Itt a kommunikáció kiemelt szereppel bír.
- Betanulás része a szabályokkal való ismerkedés. A hangsúly ekkor a képzésen van.
- Elmélyülésen a rutinos használatot értjük. Itt a teljesítménymenedzsment kerül központba.
- Végjáték szakaszban az „elvárt viselkedés” szokássá válik.

Helyzet alapú személyre szabás. Érdekességképpen szeretnék említést tenni az attitűd szerinti differenciálásról Ken Blanchard, Situation Leadership II (SLII) című műve alapján. Ebben a szerző a motivációs rendszerek további személyre szabása végett, a felhasználóknál végbemenő fejlődéspályát az alábbi módon írja le:

- R1 nem hajlandó és nem is képes a feladat végrehajtására.
- R2 hajlandó, de nem képes a kihívás teljesítésére.
- R3 képes, de nem hajlandó tudását kamatoztatni.
- R4 képes és hajlandó is a munka elvégzésére.

Az SLII szempontjait csak azért emeltem be a dolgozatomban, hogy átfogó képet adjak minden jelentősebb motivációs modellről. Ez az alapvetően vezetéselméleti szempontrendszer, inkább csak egy érdekes kitekintésként szolgál, nem kapcsolódik szorosan a gamification alap gondolatához [Fekete, 2018].

5.2. *Flow, az optimális kihívás*

Ahhoz, hogy egy feladat élménnyé váljon, a játékosnak meg kell tapasztalni a flow élményt. Csíkszentmihályi Mihály elmélete szerint a flow élményt (vagyis a magával ragadó áramlatot) akkor tapasztalja meg az ember, ha képességei összhangban vannak a vele szemben állított feladatokkal. Vagyis nem aggodalommal vagy szorongással tekint a vele szemben támasztott elvárásra, de nem is untatja a feladat. A játékosítás kulcsát az adja, hogy megtaláljuk az egyensúlyt e két véglet között. De nem csak a kihívás, hanem a jutalmazás optimalizálása is fontos [Werbach, 2012; Zichermann, 2011].

5.3. *Operáns kondicionálás, az optimális jutalom*

Mint korábban már említettem, a külső motiváció visszajelzésekre, jutalmazásokra és büntetésekre épül. Ezek optimális alkalmazása is kulcskérdés a siker elérésében. Az ipari forradalom idején, a behaviourizmus szellemében megadott időközönként, megadott mértékű visszajelzésekkel ösztönözték a dolgozókat. Például fizetést kaptak 2 hetente az elvégzett munkától függetlenül. Az akkori elmélet szerint, a külső befolyás elég volt a megfelelő viselkedésminták kialakításához. Később kiderült, ez alacsony elköteleződéssel járt. Ezt az viselkedéslélektan korábban alkalmazott állatkísérleti is igazolták. Egy laborban a patkányok a pedál lenyomásáért óránként élelemjutalmat kaptak. Rövid idő alatt rájöttek, hogy ha csak

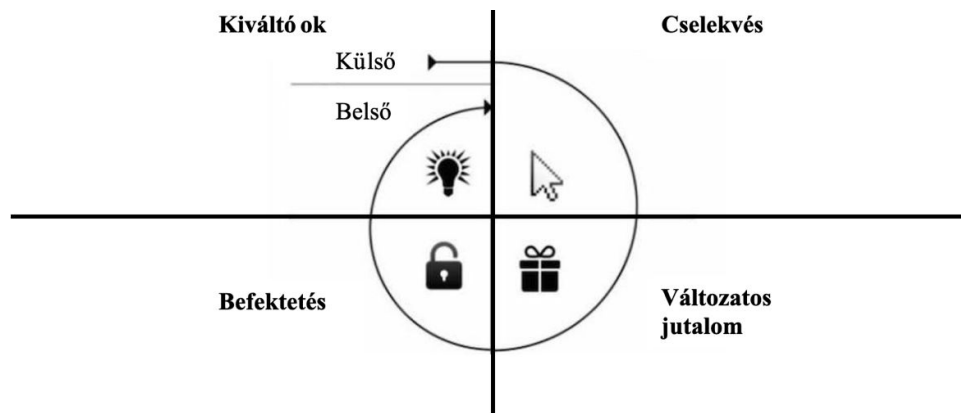
minden 60. percben kapnak élelmet, akkor két lenyomás közti időben elfoglalhatják magukat valami mással is [Zichermann et al. 2011].

A spektrum másik végén a változó időközönként, változó mértékű visszajelzés szerepel. Az állatkísérletes példánál maradva, a patkány nem tudja mikor és mekkora jutalmat fog kapni munkájáért. Így folyamatosan nyomkodja a pedált. Erre a modellre épül a szerencsejátékok nagy része, de túlzott alkalmazása semmiképpen nem ajánlott. Bizonyos keretek között a „zsákbamaczka” formájában kapott jutalom segíti az elköteleződést és azt, hogy az adott tevékenység szokássá váljon [Zichermann et al. 2011].

5.4. Hook, a szokás kialakítása

Nir Eyal Horogva akadva (Hooked) című könyvének modellje 4 lépésben mutatja be, hogyan lehet a külső motivációból belsőt, majd a belső motivációból szokást kialakítani. A folyamatot a 5. ábra szemlélteti.

5. Ábra: Horog modell

Forrás: Eyal, 2014

- **Kiváltó ok.** Az első lépés a kiváltó ok, az úgynevezett trigger megtalálása. Ahhoz, hogy a felhasználókat bármibe is bevonjuk, az első alkalommal szükségünk van egy kiváltó okra, ami cselekvésre sarkallja őket. Ez megmutatja, hogy milyen jutalomban részesülhet a felhasználó, ha elvárt módon cselekszik. Ez lehet egy fizetett hirdetés vagy egy email meghívó. Ezek külső kiváltó okok. Ilyen például a YouTube promóciós emailje is. Ez megmutatja, hogy milyen vicces, érdekes vagy éppen szórakoztató videókat láthatunk, ha a linkre kattintunk. De létezik belső kiváltó ok is. Ilyen például az unalom. Ha unatkozunk felnézünk a Facebookra, hogy barátainkkal beszéljünk, vagy valami érdekeset találjunk a hírfolyamunkban [Eyal, 2014.]
- **Cselekvés** A második lépés az automatikus cselekvés, az action. Nem szabad szem elől tévesztenünk azt a tényt, hogy szokásaink tudat alatt határozzák meg cselekedeteinket. Ezért a cselekvésnek gondolkodás és mérlegelés nélkül is elvégezhetőnek kell lennie. A feladat, hogy kattintsunk egy linkre nem igényel akkora mérlegelést, mint például az egyetemválasztás [Eyal, 2014].
- **Változatos jutalom** A harmadik lépés a változatos jutalom ígérete, a variable reward. A cselekvés után jutalomba kell részesíteni a felhasználót. Ez a jólismert visszacsatoláshoz képest azért más, mert itt a változatosságon van a hangsúly. Ha a Facebook hírfolyamunk nem frissülne és mindig ugyanazt a vicces képet mutatná,

ami miatt először megnyitottuk, akkor a jutalom kiszámíthatóvá válna, és felhasználók elvesztenék az érdeklődésüket és nem látogatnának vissza [Eyal, 2014].

- Befektetés A végső lépés pedig a nem anyagi befektetés igénye. Ehhez egy kis hozzájárulást várunk el a felhasználótól. Ezt IKEA effektusnak is nevezik. Mivel saját magadnak rakod, szereled össze az IKEA-s bútorokat, így nagyobb értéket tulajdonítasz neki, mint amit a valóságban érne, hiszen megdolgoztál érte. A Facebook-os példánál maradva, befektetés lehet például egy kép megosztása. Ekkor nem csak dokumentumot adsz hozzá a rendszerhez, hanem „értéket is tárolsz” benne, hiszen a képen szereplő többi felhasználó értesítést kap a feltöltött képről és ez egy újabb kiváltó oka lehet annak, hogy visszatérjenek a Facebookra. És a kör bezárul [Eyal, 2014].

Nir Eyal szerint két faktor befolyásolja, hogy egy cselekedet szokássá válhat-e vagy sem.

- Az egyik a gyakoriság, vagyis az, hogy milyen gyakran használjuk az adott a viselkedést. Például a Google keresést sűrűn használjuk, de kisebb az érzékelt előny más szolgáltatókhoz, például a Binghez képest [Eyal, 2014].
- A másik faktor az érzékelt hasznosság, vagyis az, hogy mennyire tartjuk kifizetődőnek vagy hasznosnak az adott viselkedést. Például vásárlás az Amazonon, ezt ritkán használjuk, de érzékelhető előnyt nyújt más boltokkal szemben. Ha elég gyakran következik be, vagy nagyon jól érzékelhető előnyt nyújt a viselkedés, akkor bekerül a szokás-zónába (habit zone). Itt meg van az esély rá, hogy egyszer majd szokás váljon belőle, és megszokás nélküli elköteleződést hozzon létre [Eyal, 2014].

6. Stresszmentesítés és Esztétika

A motiváció és a kihívás mellett fontos szerepet tölt be a játékosítás kialakításában a stresszmentesítés is. Megfelelően kialakított környezetben eddig elképzelhetetlenek vagy kivitelezhetetlenek hitt feladatok válnak lehetővé. Gondoljunk bele, milyen ellenérzéseket és stresszt váltana ki az étteremtulajdonosokból, ha a kormány újabb bürokratikus adatszolgáltatásra köteleznék őket. Ha Budapest több ezer vendéglátóegységének havonta, határidőhöz kötve kellene jelentést leadniuk akadálymentességükről, vagy arról, hogy milyen speciális étrendű (lisztérzékeny, vegetáriánus stb.) vendégek fogadására vannak felkészülve. Ezen adatok beszerzése és ellenőrzése rengeteg feszültséget okozna, és jelentős plusz költségekkel és időráfordítással járna, és még így sem biztos, hogy hónapról-hónapra naprakész tudna maradni. Hiszen elképzelhető, hogy a jelentést csak egyszer írná meg az tulajdonos és ugyanazt a dokumentumot adná le újra és újra. Így fennál a veszélye, hogy az olyan változások, mint a szezonálisan változó menü vagy az elromló lift már nem jelenne meg az adatbázisban. Ez pedig a rendszer alapjait ásná alá, mert így a mozgáskorlátozottak vagy a speciális étrenden lévők számára újra csak a bizonytalanság maradna.

A Google Helyi idegenvezető programja a játékosításnak köszönhetően, könnyen, olcsón, fenntartható módon és stresszmentesen tudta áthidalni ezt a problémát. Emberek ezrei szolgáltatnak adatokat teljesen önkéntes alapon a világ minden pontjáról. Kérdéseket válaszolva meg az akadálymentesítés témájától kezdve, az éttermekben elérhető szolgáltatásokig bezárólag mindenre. Például, hogy kínál-e gyerek menüt, lehet-e fizetni bankkártyával stb. Az alkalmazás használatának köszönhetően teljesen ingyen, naprakész adatokhoz juthat bárki, aki használja a Google térképet. A program alapja így nem a törvényi kötelezettség vagy a hatalmi nyomás, mivel az adatszolgáltatás és a hozzájárulás is teljesen önkéntes alapon megy, és az adatok használata is teljesen ingyenes. Ebből viszont mindenki profitál. A vállalat nyilván pontosabb adatokkal tud dolgozni, a társadalom számára a

naprakész adatok könnyebbséget jelenten hétköznapjaik során. A „szerkesztők” pedig élvezik, hogy „munkájukkal” egy közösség megbecsült tagjai lehetnek, és hogy egy mindenki számára hasznos célt szolgálhatnak tevékenységükkel. Például a mozgássérültek könnyebb boldogulását.

Az esztétikai tényezők meghatározzák a játékos érzéseit, benyomásait. Ez nyilvánvalóan a felhasznált mechanikai elemek és az alkalmazott dinamika eredményeit tükrözi. A játék kialakítása komplex gondolkodást kíván. A játékosítás alkalmazása során fel kell tudnunk mérni a különböző elemek alkalmazási lehetőségeit és veszélyeit, de nem feltétlenül kell minden mechanikai elemet alkalmazni. Ha valamelyik elem kihagyása mellett döntünk - például a határidő alkalmazását illetően - akkor tudatosan tegyük és ne csak átgondolatlanságból [Zichermann, 2011; Hunicke et al, 2004].

Összegzés

Dolgozatomban, megismerkedhettünk a gamification definíciójával a téma legismertebb képviselői Sebastian Deterding, Kevin Werbach és Gabe Zichermann gondolatai által. A kötöttség és szabályozottság tekintetében, valamint a rész-egész viszonylatában is meghatároztuk a játékosítás értelmezési kereteit, továbbá tisztáztuk az olyan kapcsolódó fogalmak jelentését, mint a „serious game” vagy a „gameful design”. Áttekintettük az alkalmazás területeit, befelé-, kifelé- és a viselkedésre ható befolyásolás irányultsága szerint, rövid kitérőt téve a SAPS modell elemeire.

Történeti háttérét tekintve felelevenítettük a behaviourizmus és az öndeterminizmus pszichológiai irányzatát. Robert Hunciek MDA modellje segítségével pedig vázoltam a komplex összefüggéseket a mechanika-dinamika-esztétika; a motiváció-kihívás-stresszmentesítés; valamint a viselkedéseméleti irányzatok között. Ennek összegzése a 1. táblázatban látható.

1. táblázat: Összefoglaló táblázat

	MDA	Történeti háttér	Ösztönző
Motiváció	Mechanika	Behaviourizmus	Külső
Kihívás	Dinamika	Öndeterminizmus	Belső
Stresszmentesítés	Esztétika		

[Saját szerkesztés]

A következő bekezdésben a motiváció témakörét jártuk körbe részletesebben. Először a külső motiváció elemeit tekintettük át; másodsorban a személyiség alapú belső motivációs rendszerhez kötődő RAMP modell négy karakter típusát elemeztük; végül a szükséglet alapú, vagyis az első szintű Octalysis nyolc meghatározó „késztetését”, az úgynevezett Core Drive-okat vettük sorba.

A dinamika elemzésekor érintettük az Octalysis modell második szintjét, a folyamat alapú személyre szabást. Megismerkedhettünk Csíkszentmihályi Mihály flow elméletével, ami az optimális kihívás témáját boncolgatta. Kitértünk még az operáns kondicionálásra, ami az optimális jutalmazás témakörét járta körbe. Végül Nir Eyal Hook modelljével mutattam be azt, hogy hogyan formálhatja szokásainkat a játékosítás.

Az esztétika rétegénél egy gyakorlati alkalmazáson keresztül mutattam a stresszmentesítés fontosságát és azt, hogy a gamification milyen új lehetőségeket nyithat meg előttünk. Ezzel igyekeztem demonstrálni, hogy átgondolt koncepció és körültekintő kivitelezés mellett a játékosítás lehet az egyik legköltséghatékonyabb eszköz a vállalatok

kezésben. Etikus alkalmazása pedig a társadalom számára is számos előnyt tartogat. Remélem, a gamification szempontjainak és összetevőinek áttekintése révén sok új összefüggésre tudtam rávilágítani és sikerült rámutatnom a folyamat valódi potenciáljára.

Irodalomjegyzék

- BARTLE, R. (2003): *Designing Virtual World*, New Riders Publishing, Indianapolis
- CHOU, Y. K. (2015): *Octalysis – complete gamification framework*, <https://yukaichou.com/gamification-examples/octalysis-complete-gamification-framework/>
- CSÍKSZENTMIHÁLYI M. (1975): *Folw – Az áramlat: A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- DAMSA A. (2017): *A gemifikáció megjelenése és hatásmechanizmusai*. In: Lakat E., Nagy V.: *Játék és tudomány a Hetedhét Játékmúzeumban*. Hetedhét Játékmúzeum, Budapest
- DETERDING, S., DIXON, D., KHALED, R., NACKE, L. (2011): *From game design elements to gamefulness: defining gamification*. In: Proceedings of the 15th international academic MindTrek conference: Envisioning future media environments. ACM, New York, NY. 9-15 DOI: 10.1145/2181037.2181040
- EYAL, N., HOOVER R. (2014): *Hooked: How to build habitforming products*. 1st ed. Pingvin Books, London. (e-book)
- FEKETE, ZS. (2018): *Szendvics vagy rétes -avagy hogyan játékosítsunk a lényeg elfedése helyett a lényeg kiemelésével?*, Információs Társadalom, XVIII. évf. 1. szám 26-48
- HUNICKE, R., LEBLANC, M., ZUBEK, R. (2004): *MDA: A Formal Approach to Game Design and Game Research*. In: Proceedings of the AAAI Workshop on Challenges in Game AI. AAAI Press, San Jose CA. 1-5, 2018.03.25.
- MARCZEWSKI, A. (2015). *User Even Ninja Monkeys Like to Play: Gamification, Game Thinking and Motivational Design*. 1st ed. CreateSpace Independent Publishing Platform. 65-80
- TONDELLO, G. F., WEHBE, R. R., DIAMOND, L., BUSCH, M., MARCZEWSKI, A., NACKE, L. E. (2016): *The gamification user types hexad scale*. In: Proceedings of the 2016 annual symposium on computer-human interaction in play. ACM, 229-243 DOI: 10.1145/2967934.2968082
- WERBACH, K., HUNTER, D. (2012): *For the win: How game thinking can revolutionize your business*. Wharton Digital Press, Philadelphia, PA. (e-book)
- WU, M., (2015): *Level up your gamification to solve big business problems*. In: Fekete Zs.: *Szendvics és rétes – avagy hogyan játékosítsunk a lényeg elfedése helyett a lényeg kiemelésével?* Információs Társadalom, XVIII. évf. 1. szám 26-48
- ZICHERMANN, G., CUNNINGHAM, C. (2011): *Gamification by design*. 1st ed. O'Reilly Media, Inc. Sebastopol, CA.

Ábrák, táblázatok:

1. ábra: Játékosítás viszonya a további fogalmakhoz. *Detering, 2011*
2. ábra: A játékosítás típusai.: *Werbach et al., 2012*
3. ábra: Játékos típusok.: *Marczewski, 2015*
4. ábra: Első szintű Octalysis. *Fekete, 2018*
5. ábra: Horog modell. *Eyal et al., 2014*
1. táblázat: Összefoglaló táblázat. *Saját szerkesztés*

Győrik Dorka

A közlési szándékkifejezés mint a kétéves gyermekek különböző felnőtt modellekre irányuló figyelmének szabályozója

*Szakmailag ellenőrizte: Dr. Topál József, Phd DSc,
Természettudományi Kutatóközpont*

A tartós és kellően fókuszált figyelem a környezet megismerésének fontos előfeltétele. A gyermekek kétéves korukra már képesek összehangolni figyelmüket a velük kapcsolatba lépő személyek és a környezetükben található tárgyak között. A gyermek megosztott figyelmét ugyanakkor egy adott személy egyedi, a figyelem fenntartását célzó viselkedése is befolyásolhatja még akkor is, ha a figyelem tárgya a gyermek látóterén kívül esik. Jelen tanulmányban azt vizsgáltuk, hogy az ismerősség és a felnőttel való korábbi interakciók minősége hogyan befolyásolja a 2 éves gyermekek felnőttre irányuló figyelmét, valamint hogy a felnőtt által alkalmazott figyelemfelhívás minősége hogyan modulálja figyelmi folyamataikat. A kísérletben minden gyermek három felnőtt nőt figyelhetett meg: az anyát (a gyermek gondviselőjét), egy, a gyermekkel korábban már pozitív kapcsolatot teremtő „ismerőst” és egy „ismeretlent”, aki a vizsgálatot megelőzően került a gyermekkel az interakcióba. A felnőttek a kísérletben résztvevő gyermekek 50%-ában közlési szándékkifejező (oszténzív) jelzésekkel, másik felében nem-oszténzív jelekkel hívták fel magukra a figyelmet. Eredményeink szerint a gyermekek csak a közlési szándékkifejezést alkalmazó helyzetben (oszténzív kontextus) reagáltak szignifikánsan eltérő módon a három megfigyelt személyre. Úgy találtuk továbbá, hogy az „ismerős” személlyel való ismerkedés során kialakított interakció minősége (a nevetés gyakorisága játék közben) pozitívan korrelált a gyermek teszthelyzetben mutatott figyelmének időtartamával. Tanulmányunk bepillantást enged abba a kognitív folyamatba, ahogyan a felnőtt oszténzív jelzései irányítják a gyermekek kommunikációs helyzetekben kialakított figyelmét.

1. Bevezetés

A gyermekek irányított és hosszantartó figyelmének kialakulása fontos fejlődési lépéseken keresztül alakul egyedfejlődésük első két éve során. Az első életévben 6-9 hónapos korukig a közvetlen szemkontaktust keresik, figyelmüket szinte kizárólag a velük kapcsolatba lépő személy arcára fókuszálják [Rochat és Striano, 1999]. Később azonban a figyelem ezen alapvető formája kezd háttérbe szorulni, ahogy a gyermek elkezdi felfedezni a környezetét [Bakeman és Adamson, 1984]. A gyermek fejlődése során fontos lépés, hogy megtanulják a figyelmüket megosztani interakciós partnereik és a környezetükben található tárgyak között. 18 hónapos korukra már kialakul az úgynevezett kapcsolt figyelem, melynek lényege a gyermek és a felnőtt között egy jellegzetes triadikus (háromszögletes) mintázat megjelenése. Ennek lényege, hogy amikor a kölcsönös szemkontaktust követően a felnőtt elfordítja a tekintetét és ránéz a céltárgyra (pl. a kezében lévő játékra) akkor a gyermek is automatikusan átírányítja a figyelmét a felnőtt figyelmének fókuszában lévő tárgyra [Tomasello és mts. 2005]. Ez a készség a szociális tanulás fontos alapmechanizmusa (pl. a szótanulás vagy utánzás során [Carpenter és mts. 1998]). Azonban az, hogy egy konkrét, a gyermekkel

kapcsolatot teremtő partner mennyiben képes irányítani a gyermek figyelmét számos tényezőtől függhet, beleértve az ismeretséget, kapcsolatuk mélységét vagy a felnőttek az efféle szituációkban szerzett jártasságát.

Az újszülöttek édesanyjuk arcát már korán felismerik, és egészen kétéves korukig azt figyelmük megosztása szempontjából szinte kizárólagos előnyben részesítik [Sai, 2005]. Emiatt feltételezhető, hogy az anya a környezet információinak legfontosabb forrása és ennek köszönhetően különleges módon tudja irányítani a gyermek figyelmét. Ezzel összhangban egy, a szociális ingerek figyelemvezérlő hatásával foglalkozó kutatás szerint [Zarbatany és Lamb, 1985] a 14 hónapos gyermekek csak abban az esetben mutatnak szelektíven szabályozott viselkedést számukra ismeretlen stimulusra, ha az anyjuk is egyértelműen kimutatja azzal kapcsolatos érzelmeit (pl. félelem vagy kíváncsiság). Idősebb gyermekeknél is kimutatható, hogy jobban bíznak az anyjuktól kapott információban, mintha az egy idegentől származik [Corriveau és mts. 2009]. Ezekkel ellentétben számos későbbi kutatás hangsúlyozta, hogy az anya és egy ismeretlen felnőtt egyidejű jelenléte esetén kétéves gyermekek inkább az idegenre néztek [Walden és Kim, 2005] – még akkor is, ha egy ismeretlen, kétértelmű inger megjelenésekor az illető nem mutat a stimulussal kapcsolatos nyilvánvaló érzelmi információt [Stenberg és Hagekull, 2007]. Sőt az ingerrel szembeni magatartásukat is inkább az idegenről és nem az anyáról „leolvasható” reakciók alapján alakítják [Walden és Kim, 2005; Stenberg és Hagekull, 2007]. Mások azt találták, hogy szabad játék közben a gyermekek (i) hosszabban néztek az ismeretlen kísérletvezetőre, mint saját anyjukra [Kasari és mts. 1993], (ii) jobban is tudták utánozni őt [Seehagen és Herbert, 2010] és (iii) jobban is követték az ismeretlen tekintetét, mint anyjukét [Gredeback és mts. 2010]. A jelenség hátterében a kutatók szerint két egymástól független dolog is állhat: az újdonság vonzereje és az adott helyzetben kompetens személy preferálása. Eszerint lehetséges, hogy a gyermekek azért néznek hosszabb ideig az idegenekre, mert ők új interakciós partnerek, akik a gyermek számára nehezebben értelmezhető jelzéseket adnak. Ugyanakkor Stenberg (2012) megmutatta, hogy amikor a jelzések egy kevésbé ismeretlen kísérletvezetőtől (aki a teszt előtt röviden kapcsolatot létesített a gyermekkel és az anyával) vagy pedig egy teljesen ismeretlentől érkeztek, a 12 hónapos gyermekek viselkedése inkább a kevésbé idegen jelzéseivel álltak összhangban. Emiatt azt feltételezte, hogy a kísérletezőnek a gyermek számára demonstrált kompetenciája (azaz a tény, hogy a gyermek látta, hogy üdvözlí őket és elmagyarázza a kísérlet menetét) vonzotta inkább a gyermek figyelmét, mintsem az ismeretlenség ténye [Stenberg, 2012]. Lehetséges, hogy a laborba érkezéskor a kísérletezővel folytatott rövid interakciók elegendőek ahhoz, hogy azt az érzést keltsék a gyermekben, miszerint ők a leginkább hozzáértő felnőttek a szituációban.

Egy másik tényező, ami a gyermek felnőtt modellre irányuló figyelmét befolyásolhatja, az interakció kontextusa, illetve annak módja, hogy miként szólítják meg a gyermeket a kísérlet közben. A legtöbb vizsgálat során általában sokrétű verbális kontextusban történik közlés a gyermek felé. Az ilyen osztenzív, azaz a közlési szándék kifejezését szolgáló jelek (szemkontaktus létesítése, dajkanyelv) ráirányítják a gyermek figyelmét az interakció részleteire, segítik a felnőtt partner személyének kiemelését és a tanulási kontextus kialakulását [Csibra és Gergely, 2009]. Az osztenzív kommunikációra való érzékenység már a fejlődés rendkívül korai szakaszában megjelenik (ezek a jelek idézik elő például a csecsemő tekintetkövetését 3-6 hónapos korban [Farroni és mts. 2003; Senju és Csibra, 2008]). A csecsemőknek az ilyen kommunikatív jelzésekre való erőteljes „ráhagyatkozása” okozhatja továbbá a fejlődépszichológia egyik klasszikus tárgy-rejtős szituációjában (a közismert A-nem-B feladat) megjelenő jellegzetes keresési hibát [Topál és mts. 2008].

Jelen tanulmány célja annak tesztelése volt, hogy a kísérletező ismerőssége és a korábbi interakcióik minősége hogyan befolyásolja a kétéves gyermekek figyelmét, amikor a gyermek nem látja a konkrét cselekedetet, amit a modell végrehajt. Minden gyermek három felnőtt modellt figyelt meg: az anyát – aki a kísérletben tesztelt gyermek gondviselője volt – és két nőt: az egyik korábban pozitív interakciót folytatott a gyermekkel (pozitív modell), míg a másik semleges maradt és nem került vele kapcsolatba (semleges modell). Amennyiben a gyermek figyelmét ezen esetekben az újdonság vonzza, akkor jobban kell figyeljenek a demonstrációt végző felnőttekre, mint az anyjukra. Ha azonban a gyermekek arra figyelnek legjobban, akinek a legnagyobb hozzáértést (kompetenciát) tulajdonítják az adott szituációban, akkor a pozitív modellre kell leginkább figyelniük, azaz arra a felnőttre akivel a tesztet megelőző játék során megismerkedhettek. Továbbá azt is vizsgáltuk, hogy az osztenzív jelek használata befolyásolja-e a gyermekek figyelmét. Ennek mérésére a kísérletben résztvevő gyermekek fele osztenzív, másik fele nem-osztenzív jeleket kapott. Korábbi tanulmányok eredményei alapján – amelyek szerint a gyermekek figyelmébe osztenzív jelekkel az interakció specifikus részleteire irányítható – azt feltételeztük, hogy az osztenzív jelek használata segít a gyermek számára elkülöníteni a különböző kísérletező személyeket.

Az alkalmazott módszer azonos a Topál (2015) BA műhelymunkájában leírtakkal, azonban a gyermekek és a kísérletezők személye különbözött és a felvételek is más időpontban történtek, így a kettő független mintavételnek számít. Továbbá a jelen dolgozatban alkalmazott elemzések az itt említett műhelymunkában tárgyalt kérdések mellett más következtetések levonására is lehetőséget adtak.

2. Módszertan

2.1. Etikai nyilatkozatok

A vizsgálat során alkalmazott eljárást az Egyesített Pszichológiai Kutatási Etikai Bizottság (EPKEB) ellenőrizte és hagyta jóvá (Eng. sz. 4340/2993). A vizsgálatban való részvétel önkéntesen történt és a résztvevő gyermekek szülei előzetes írásbeli beleegyezésüket adták, miután részletesen tájékoztattuk őket a vizsgálat menetéről és céljáról.

2.2. Résztvevők

Huszonnégy egészségesen fejlődő kétéves gyermek (20-24 hónapos, átlag \pm SD = 22 \pm 1.2 hónap, 13 fiú, 11 lány) vett részt a kísérletben. Olyan szülők gyermekei lettek kiválasztva, akik korábban beleegyeztek a Magyar Tudományos Akadémia kísérleteiben való részvételbe.

2.3. A vizsgálat felépítése

Miután a gyermekek az egyik kísérletezővel (pozitív modell) rövid interakciót folytattak, a teszt fázisban minden gyermek figyelmét három modellre vonatkozóan figyeltük meg: anya (MOT), a gyermek gondviselője; pozitív modell (POS), aki korábban a gyermekkel közösen játszott és semleges modell (NEU), aki korábban egy helyiségben tartózkodott a gyermekkel, de nem lépett vele interakcióba. A gyermekek mindhárom modellel elvégezték a vizsgálatot, a modellek sorrendjét a gyermekek között kiegyenlítetten osztottuk el. A gyermekeket véletlenszerűen osztottuk két csoportba, az esetek felében a modellek osztenzív jeleket (N=12, 6-6 fiú és lány), a másik felében nem-osztenzív jeleket (N=12, 7 fiú és 5 lány) használtak.

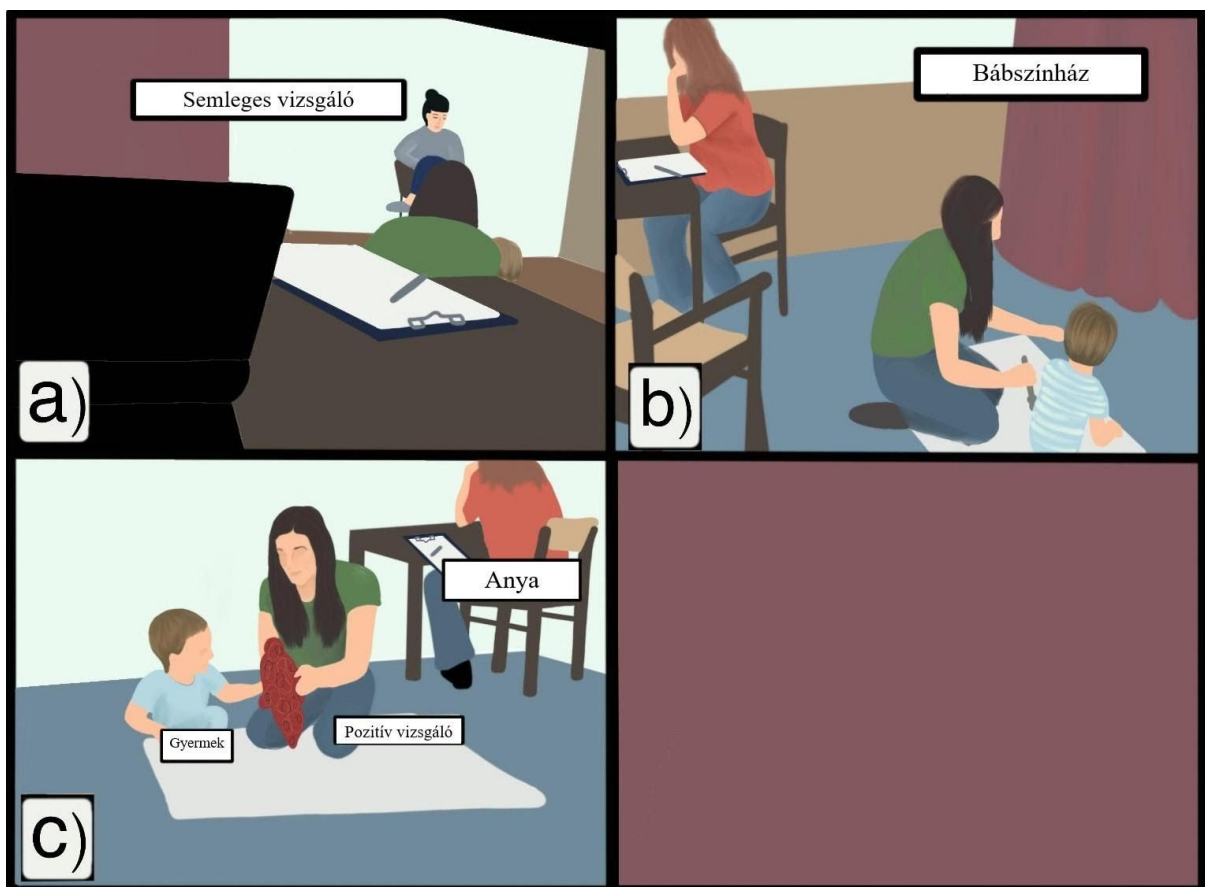
- osztenzív jelzések (OS): A modell (ill. az anya) röviden szemkontaktust létesített és magas hangon hívta fel magára a gyermek figyelmét a vizsgálat elején.

- nem-oszténzív jelzések (non-OS): A kísérlet végrehajtója nem létesített szemkontaktust csak háromszor tapsolt az arca előtt a vizsgálat elején.

2.4. A kísérlet körülményei

A kísérlet egy csendes, négy videókamerával felszerelt vizsgáló szobában került megrendezésre, így lehetőségünk volt utólag elemezni a történeteket. A szobában volt ezenkívül egy asztal, székek és játékok (játékautó, plüss állatok) az interakciós fázishoz (1.Ábra).

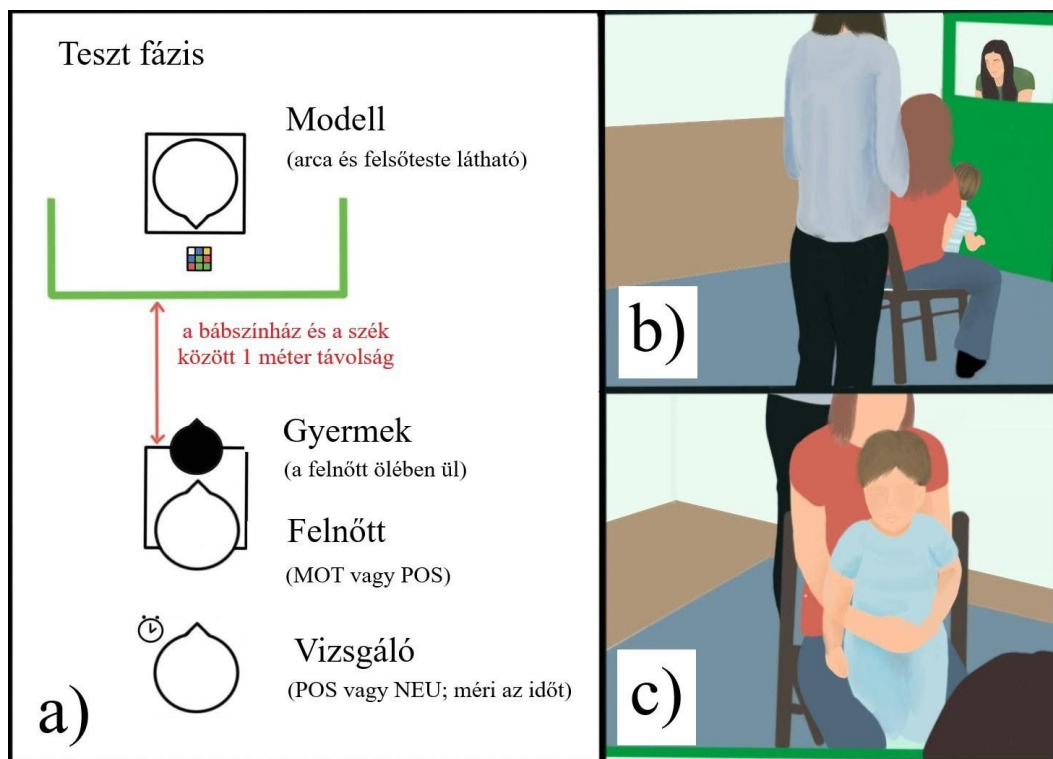
1. ábra: A kísérlet körülményei az interakciós fázis alatt. a) NEU a sarokban ülve újságot olvas; b) a bábszínház le volt takarva; c) POS és a gyermek a szobában található játékok egyikével játszik, a MOT a közelben ül az asztalnál.

Forrás: Saját ábra.

A teszt fázisban egy bábszínházat (150x81x82 cm) használtunk, amiben egy szék állt – erre ült a modell – és egy Rubik-kocka, amivel a vizsgálat alatt a modell foglalkozott. A bábszínház ablaka elég nagy (74x43 cm) volt ahhoz, hogy a résztvevők lássák a modell arcát és felsőtestét, de a kezével végzett mozdulatokat ne. A gyermek az egyik felnőtt ölében ült (vagy az anya ölében vagy – amikor az anya volt a modell – a pozitív vizsgáló ölében) és egy méterről figyelte meg a bábszínházat (2. ábra).

2. ábra: **A kísérlet körülményei a teszt fázis alatt.** a) sematikus ábra; b) a bábszínházra néző kamera felvételén ellenőriztük, hogy mindegyik modell a kísérleti eljárásnak megfelelően jár el; c) a gyermek egy perces próbák alatti viselkedését egy, a modell mögé állított kamerával figyeltük.

Forrás: Saját ábra.

Amennyiben a gyermekek szerettek volna kiszállni a felnőtt öléből, nem korlátoztuk őket, viszont azt nem engedték, hogy bemennek a bábszínházba (a paraván mögé).

A vizsgálat 3 szakaszból állt: gyors bemelegítés, interakciós és teszt fázis. A bemelegítés során a pozitív és a semleges vizsgáló röviden bemutatkoztak. Ezt követően a POS átadta a vizsgálat leírását az anyának, majd leültek és az anya elkezdett a gyermekkel játszani. Ez a fázis 1-2 percig tartott. Amint sikerült az anyának lefoglalni a gyermeket a játékkal, a POS csatlakozott hozzájuk. Amikor úgy érezték, a gyermek már kényelmesen érzi magát a pozitív kísérletezővel való játékban (0,5-4,3 perc után, $\text{átlag} \pm \text{SD} = 2,2 \pm 1,2$ perc), az anya átült az asztalhoz, hogy kitöltse a kérdőívet és megnézze az oktató videót, ami pontosan bemutatta, hogyan kell majd viselkednie a teszt fázis alatt. A kísérletező eközben igyekezett lefoglalni a gyermeket a közös játékkal. Az interakciós fázis alatt a semleges kísérletező a szoba sarkában ült újságot olvasva és egyikükkel sem lépett interakcióba. Az interakciós fázis 9,5-12 percig tartott ($\text{átlag} \pm \text{SD} = 10,9 \pm 0,7$ perc). Ezután a pozitív kísérletező kivitte a játékokat a szobából.

A vizsgálat egy-egy próbából állt mindhárom modellel, köztük rövid szünetet tartottunk. Az egyik felnőtt (MOT vagy POS) leült a bábszínház előtt, a gyermekkel az ölében. Ez a személy nem nézett a modellre. Ezután a modell bement a bábszínházba és leült anélkül, hogy a gyermekekre nézett volna. Majd a modell a vizsgálati csoportnak megfelelő jelekkel hívta fel a gyermek figyelmét: szemkontaktus létesítésével és magas hangon megszólította

(Szia! Nézd!; OS) vagy felnézés nélkül háromszor tapsolt az arca előtt (non-OS). A modell a kezében lévő tárgyra (Rubik-kocka) figyelt és 1 percig játszott vele. Az egyik kísérletező mérte az időt és jelezte neki, hogy mikor hagyja el a bábszínházat. Rövid szünet után a következő vizsgálat jött.

2.5. Adatelemzés

Minden vizsgálatot videóra vettünk, hogy később elemezhesük a gyerekek viselkedését. Az elemzést Solomon Coder viselkedéselemző programmal⁶, a statisztikai analízist SPSS Statisztikai programcsomag⁷ segítségével végeztük. A vizsgálati szakaszban a gyermek egy perces próbák alatti viselkedését egy, a modell mögé állított kamerával figyeltük, ami a gyerekekre fókuszált (2c ábra). Megfigyeltük, hogy milyen hosszán nézett be a bábszínház ablakán („a modellre nézés időtartama” (másodperc)). Továbbá megmértük, mennyi ideig ült a felnőtt ölében nyugodtan („a nyugodtan ülés időtartama” (másodperc)). A bábszínházra néző kamera felvételén ellenőriztük, hogy mindegyik modell a kísérleti eljárásnak megfelelően jár el (2b ábra). Ezenkívül számos olyan viselkedésmintázatot rögzítettünk, amely jelzi a pozitív kísérletezővel folytatott interakció minőségét, amikor interakciós szakaszban a gyermekkel játszottak. Elemeztük a „relatív időtartamot a POS közelében” (azt az időt, amikor a POS volt a gyermekhez legközelebbi személy és nem volt távolabb 1 méternél), illetve a „POS-ra figyelés relatív időtartamát” (amikor a gyermek a POS arcát vagy a kezében lévő játékot nézte). Továbbá feljegyeztük a „közlés POS felé” – „tiltakozás”, „hallható nevetés” és a „tárgy átadása POS-nak” (ha a gyermek odaadott, vagy közelített felé egy tárgyat) – percenkénti gyakoriságát. Végül azt is lemértük, mennyi idő elteltével hagyta ott az anya a gyermeket, hogy csak a pozitív vizsgálóval játsszon.

A normális eloszlást minden folytonos változó esetén Kolmogorov-Smirnov teszttel ellenőriztük. A normális eloszlású folytonos változókra paraméteres statisztikai módszereket, a frekvenciára és a nem normális eloszlású folytonos változókra nem paraméteres módszereket használtunk.

Lineáris vegyes modelleket (Linear Mixed Models, LMM) használtunk a gyerekek „kísérletezőre nézés” és a „nyugodtan ülés” időtartamainak elemzéséhez, mivel ezek a modellek lehetővé teszik a többszörösen ismételt mérések hatásainak egyidejű vizsgálatát. A modell három fő faktort tartalmazott: a figyelemfelkeltés módja (FIGY: OS, non-OS), a próba sorszáma (PRO: 1., 2., 3.) és a modell személye (ID: MOT, POS, NEU). A gyermek egyéni azonosító számát pedig random faktorként kezeltük és a faktorok közötti lehetséges interakciókat is bevettük a modellbe.

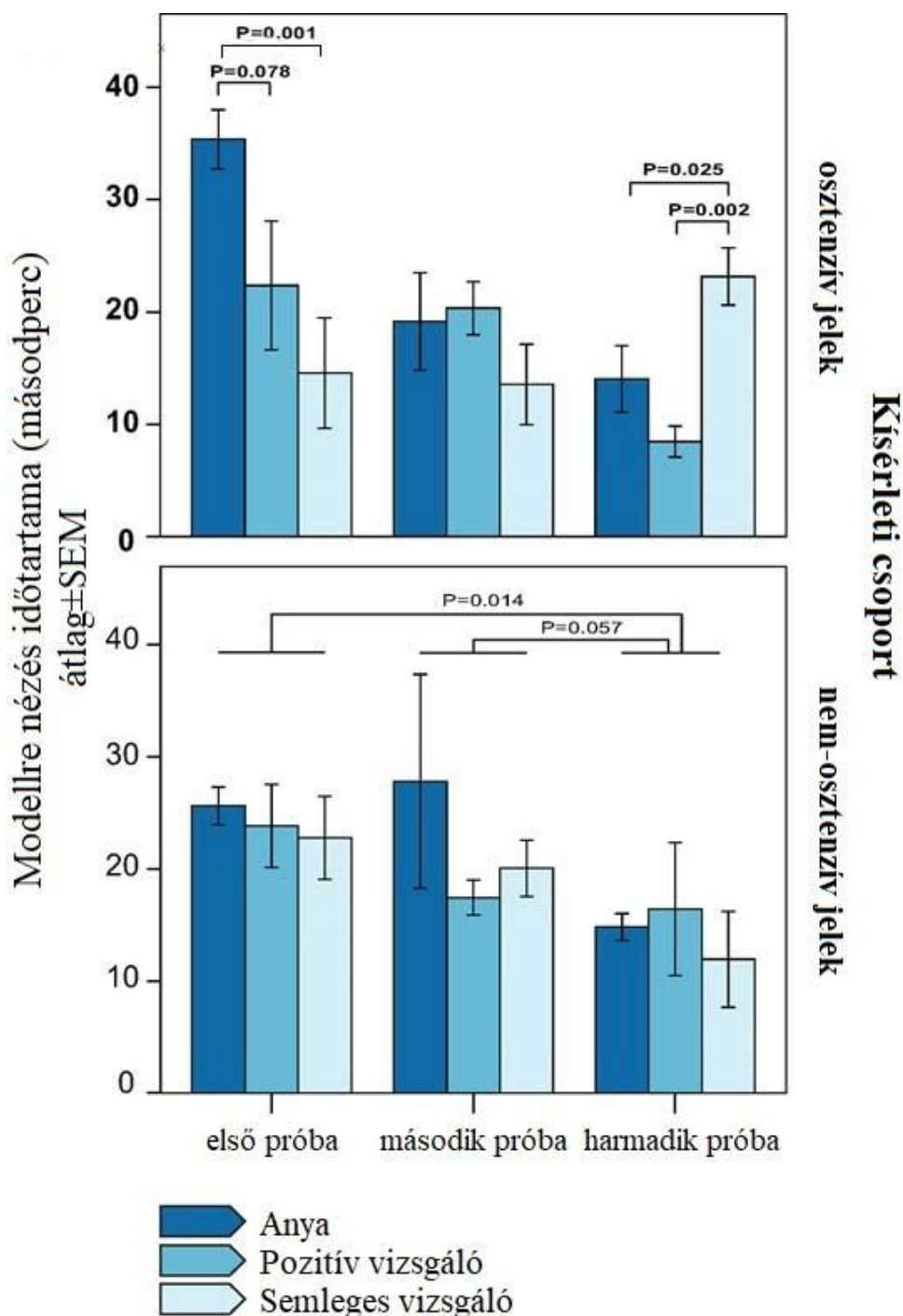
3. Eredmények

A három ismételt próba során az ismétlés (PRO faktor) szignifikánsan befolyásolta az időtartamot, ameddig a gyerekek a modellt figyelték (LMM, $F_{2,47.8}=10.483$, $P\leq 0.001$). Továbbá a PRO x ID páros interakció (LMM, $F_{4,48.3}=3.054$, $P=0.025$) és a PRO x ID x FIGY három-utas interakció is szignifikánsnak bizonyult ((LMM, $F_{4,48.3}=4.028$, $P=0.007$), ezért a további elemzésekhez a két kísérleti csoportot (OS, non-OS) külön vettük (3. ábra).

⁶ beta 16.06.26, ©2006, Péter András, <http://solomoncoder.com/>

⁷ IBM SPSS Statistics, ©1989-2010

3. ábra: **Időtartam, amíg a modellt nézték.** Az ábra azt mutatja kísérleti csoportokra osztva, hogy milyen hosszán nézték az egyes modelleket a teszt alatt.

Forrás: Saját ábra.

Azoknál a gyermekeknél, akiknél osztenzív jeleket használtunk (OS csoport), a modell felé irányuló figyelmet (nézési idő) befolyásolta a próba (PRO faktor, LMM, $F_{2,24.5}=11.066$, $P \leq 0.001$), azonban ezt a hatás kiegészíti a próba és a modell személye közötti szignifikáns interakció (PRO x ID, LMM, $F_{4,23.0}=10.891$, $P \leq 0.001$). A három próba külön elemzése során

azt találtuk, hogy az első próbában azok a gyermekek nézték leghosszabban a modellt, akik anyjukat látták (medián_{MOT}=33.5, medián_{POS}=22.4, medián_{NEU}=14.9), bár az eltérés csak marginálisan szignifikáns (Kruskall-Wallis test, $K=5.654$, $P=0.059$). A második próba alatt a figyelmük időtartama nem függött szignifikánsan attól, hogy melyik modellt látták (Kruskall-Wallis teszt, $K=2.000$, $P=0.368$), ugyanakkor az utolsó próba során szignifikáns összefüggés volt a nézés időtartama és a modell személye között (Kruskall-Wallis teszt, $K=7.038$, $P=0.030$). Ebben az esetben azok a gyermekek figyeltek leghosszabban, akik a semleges modellt látták (medián_{NEU}=24.0, medián_{MOT}=16.1, medián_{POS}=8.55).

Azon gyermekeknél, akiknek figyelmét a modell nem osztenzív módon próbálta felkelteni (non-OS csoport), csak a próbának mint fő faktornak volt szignifikáns hatása (PRO, LMM, $F_{2,11.1}=5.001$, $P=0.028$). A gyermekek az első próbánál hosszabb ideig nézték a modellt, mint a harmadiknál függetlenül annak kilététől (átlag_{1.próba}=24.1, átlag_{2.próba}=21.8, átlag_{3.próba}=14.4; $P_{1.próba-3.próba}=0.009$).

A „nyugodtan ülés” és a „modellt nézés” időtartama mindkét kísérleti csoportban pozitív korrelációt mutatott (Spearman koefficiens $\rho=0.457$, $P\leq 0.001$). A gyermekek átlagosan tovább ültek nyugodtan a POS ölében, mint az anyáéban (medián_{POS}=60.0, medián_{MOT}=41.3; Wilcoxon Signed Rank Test, $W=49.0$, $P=0.012$). Azonban a nyugodtan ülés időtartamát nem befolyásolta az, hogy osztenzív vagy nem-osztenzív figyelem felhívó jelzéseket kaptak (FIGY faktor, LMM, $F_{1,19.0}=0.116$, $P=0.737$). Ugyanígy nem volt szignifikáns hatása a modell személyének (ID faktor, LMM, $F_{2,34.9}=2.113$, $P=0.136$), a próbának (PRO faktor, LMM, $F_{2,34.9}=0.385$, $P=0.684$) vagy a faktorok közötti interakciónak sem. Ezért valószínű, hogy az, hogy a gyerek mennyire ült nyugodtan a felnőtt ölében, nem befolyásolta alapvető mértékben a figyelmi viselkedését, azaz a modell nézésének idejében tapasztalt különbségek nem magyarázhatók ezzel a tényezővel.

Végül elemeztük, hogy a gyermeknek a pozitív modellel szemben mutatott viselkedése az interakciós fázisban korrelált-e azzal, hogy mennyi ideig nézte őt a teszt fázisban (1. táblázat).

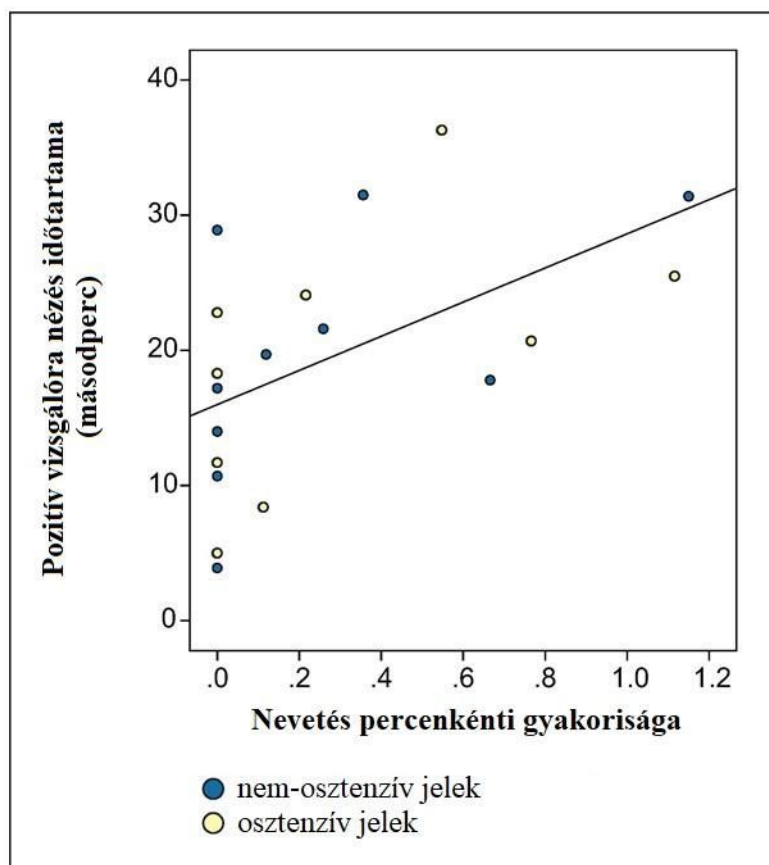
1. táblázat: Az interakció minőségét mutató változók és a pozitív vizsgálóra nézés időtartama közötti korreláció.

Interakció minőségét jelző viselkedésmintázatok	Pozitív vizsgálóra nézés
Relatív idő POS közelében	$\rho=-0.008$, $P=0.971$
POS-ra figyelés relatív időtartama	$\rho=0.088$, $P=0.682$
Közlés POS felé	$\rho=-0.390$, $P=0.089$
Tiltakozás	$\rho=-0.471$, $P=0.036$
Nevetés	$\rho=0.614$, $P=0.004$
Tárgy átadása POS-nak	$\rho=0.134$, $P=0.534$
Időtartam, miután a gyermek már csak a POS-sal játszott	$\rho=-0.308$, $P=0.143$

Forrás: Saját táblázat.

Az interakció során kódolt változók közül egyedül a gyermekek nevetésének gyakorisága korrelált pozitívan azzal, hogy milyen hosszan nézték a pozitív modellt a próba alatt (Spearman koefficiens $\rho=0.614$, $P=0.004$, Holm-Bonferroni korrekció, $P<0.05$; 4. ábra).

4. ábra: A gyermekek nevetésének gyakorisága és a pozitív vizsgálóra nézés időtartama közötti korreláció, kísérleti csoportokra bontva. A gyermekek nevetésének gyakorisága pozitívan korrelált azzal, hogy milyen hosszan nézték a pozitív vizsgálatot a próba alatt.

Forrás: Saját ábra.

Ugyanakkor a nevetés gyakorisága nem korrelált azzal, hogy milyen hosszan nézték anyjukat (Spearman koefficiens $\rho=0.121$, $P=0.610$) vagy a semleges modellt (Spearman koefficiens $\rho=-0.014$, $P=0.954$) a vizsgálati szakaszban. Ez arra utal, hogy a hatás specifikus a pozitív modellre.

4. Diszkusszió

Jelen tanulmányban kimutattuk, hogy a közlési szándékot kifejező olyan osztentív jelzések, mint a szemkontaktus és a sajátos intonációval való megszólítás (dajkabeszéd) módosítják a kétéves gyermekek a felnőtt modellek iránt mutatott figyelmét. Ilyen helyzetben a gyerekek figyelmi viselkedése eltérő lehet aszerint, hogy a megfigyelt felnőtt mennyire ismerős, és hogy milyen korábbi interakciós tapasztalatuk van az illetővel még akkor is, ha a megfigyelési helyzetben csak a felnőtt arcát látják, azt nem, hogy mit csinál. Ugyanakkor osztentív jelzések hiányában a gyermekek nem tettek különbséget a három modell között.

Hozzá kell tenni azonban, hogy az osztenzív helyzetben a gyermekek eltérően figyeltek az ismételt próbák során. Az első próbában akkor néztek leghosszabban, amikor anyjuk volt a modell, az utolsó próba során pedig a semleges kísérletezőre. Összességében, a modellek által használt jelektől függetlenül, a tesztek előrehaladtával csökkent a gyermekek figyelme. Végül azt tapasztaltuk, hogy a korábbi interakciók minősége a pozitív kísérletezővel pozitívan korrelált azzal, milyen hosszban nézték őt a vizsgálati szakasz alatt.

Úgy tűnik tehát, hogy az osztenzív jelek használata nem általánosan növeli a gyermekek figyelmét, hiszen az átlagos időtartam, ameddig a gyermekek a modellt nézték, nem különbözik lényegesen összehasonlíthatóan a két kísérleti csoportban, hanem az osztenzív jelzések a felnőtt modell külső karakter jegyeire (személyére) hívták fel a gyermekek figyelmét. Azaz ilyen körülmények között (osztenzív kontextusban) a gyermek számára könnyebben megkülönböztethetővé vált a semleges és a pozitív modell személye. Ezek az eredmények konzisztensek azon korábbi tanulmányok eredményeivel, melyek azt mutatják, hogy ha a gyermekek osztenzív jeleket kapnak, jobban odafigyelnek az interakció specifikus részleteire, mint racionalitás és a cselekvés relevanciája [Király és mts. 2013; Southgate és mts. 2009]. Az eddigi tanulmányok a gyermekek osztenzív jelekre adott aktív válaszait vizsgálták, viszont jelen tanulmány az első, amely kimutatta az osztenzív jelek hatását a kognitív feldolgozás elemibb szintjén: a gyermek figyelme különböző mértékben összpontosul különböző modell típusok esetében. Annak mértéke, hogy a gyermek mennyire fókuszál a figyelmét egy adott partnerre valószínűsíthetően kulcsfontosságú tényezője a gyermek kommunikációs válaszkészségének is.

Érdekes, hogy az osztenzív kontextusban a gyermekek a próbától függően tettek különbséget a modellek között. Az első próbában akkor néztek leghosszabban, amikor az anyjukat látták, az utolsó próbában pedig akkor, amikor a semleges vizsgáló volt a modell. Az anyának szentelt nagyobb figyelem egyezik korábbi tanulmányokkal, melyek szerint a gyermekek jobban bíznak a tőle nyert információban, mint egy ismeretlenről szerezhetőben [Zarbatany és Lamb, 1985; Corriveau és mts. 2009]. Ezzel összhangban van az is, hogy a gyermekek jobban bíznak ismerős tanárokkal [Corriveau és Harris, 2009] és jobban figyelnek ismerősökre mint ismeretlen felnőttekre [Range és mts. 2009]. Tehát lehetséges, hogy figyelmüket nem az anyjukhoz fűződő érzelmi kötelék befolyásolja, hanem az ismerőssége. Az utolsó próbában a semleges kísérletezőt nézték leghosszabban, aki korábban nem lépett kapcsolatba a gyermekekkel, így ő volt a legkevésbé ismerős. Ez egyezik azokkal a vizsgálatokkal, melyekben kimutatták, hogy a gyermekek kísérleti helyzetben inkább az új dolgokra figyelnek az ismerős helyett [Houston-Piece és Nakai, 2004].

Tanulmányunk során nem találtunk semmilyen bizonyítékot arra, hogy a gyermek arra a személyre nézne leghosszabban, akinek a legnagyobb „kompetenciát” tulajdonítja az adott szituációban, bár számos korábbi tanulmány erre következtetett [Walden és Kim, 2008; Stenberg és Hagekull, 2007; Kasari és mts. 1993; Seehagen és Herbert, 2010; Gredeback és mts. 2010]. Ebben az esetben a gyermeknek a pozitív vizsgálóra kellett volna leghosszabban néznie, hiszen ő volt az, aki a kísérlet menetét elmagyarázta az anyának és interakcióba lépett a gyermekkel. Azonban jelen tanulmány különbözik az eddigiektől abban, hogy itt a gyermek nem látta azt a tárgyat, amivel a modell foglalkozott. Lehetséges, hogy a korlátozott beállítás miatt fókuszáltak a gyermekek az olyan egyszerűbb tulajdonságokra a modellek közötti különbségtevésnél, mint az újdonság és ismerősség. Egy olyan kísérletben, ahol a gyermek a modell tevékenységét figyelheti és így a környezetéről tanulhat, jobban koncentrálna a különböző modellek általa érzékelt szakértelmére (kompetenciájára).

Végezetül érdemes kiemelni, hogy az időtartam, ameddig a gyermek a pozitív modellt nézte, kapcsolatban állt a korábbi interakciójuk minőségével is. Bár a pozitív modell mindig

igyekezett ösztönözni a közös játékot, lényeges eltérések mutatkoztak abban, hogy a gyermekek mennyire vettek részt a játékban. Azt tapasztaltuk, hogy ha a gyermek minél inkább kifejezte a pozitív érzéseit játék közben (nevetéssel), annál hosszabban nézte a pozitív modellt a teszt során. Kizárhatjuk, hogy ez a kedély általános hatása, vagyis azt, hogy a játékban boldogabb gyerekek általában figyelmesebbek voltak a modellel, mert ez a hatás a korábbi interakciós partnerre specifikus volt. Kétéves korukban a gyermekek óvatosak lehetnek ismeretlen felnőttekkel és szükségük lehet némi időre, amíg feloldódnak mellettük [Gredeback és mts. 2010].

5. Kitekintés

Tanulmányunk hasznos lehet későbbi, gyermekekkel folytatott pszichológiai kísérletekben, hiszen bármilyen kísérleti környezetre való figyelmüket befolyásolhatják az interakciós partner tulajdonságai. Ugyanakkor a kísérletet közvetlenül megelőző interakciók időtartama és minősége is fontos lehet a gyermekek későbbi figyelme szempontjából.

Irodalomjegyzék

- BAKEMAN R, ADAMSON LB (1984): “Coordinating attention to people and objects in mother–infant and peer–infant interaction.” *Child Dev* 55:1278-1289. doi:10.2307/1129997
- CARPENTER M, NAGELL K, TOMASELLO M, BUTTERWORTH G, MOORE C (1998): “Social cognition, joint attention, and communicative competence from 9 to 15 months of age.” *Monographs of the society for research in child development*, 1-174.
- CORRIVEAU K, HARRIS PL (2009): “Choosing your informant: weighing familiarity and recent accuracy.” *Dev Sci* 12:426-437. doi:10.1111/j.1467-7687.2008.00792.x
- CORRIVEAU KH, HARRIS PL, MEINS E, FERNYHOUGH C, ARNOTT B, ELLIOTT L, LIDDLE B, HEARN A, VITTORINI L, DE ROSNAY M (2009): “Young children's trust in their mother's claims: longitudinal links with attachment security in infancy.” *Child Dev* 80:750-761. doi:10.1111/j.1467-8624.2009.01295.x
- CSIBRA G, GERGELY G (2009): “Natural pedagogy.” *Trends Cogn Sci* 13:148-153. doi:10.1016/j.tics.2009.01.005
- FARRONI T, MANSFIELD EM, LAI C, JOHNSON MH (2003): “Infants perceiving and acting on the eyes: tests of an evolutionary hypothesis.” *J Exp Child Psychol*, 85, 199–212. doi:10.1016/S0022-0965(03)00022-5
- GREDEBÄCK G, FIKKE L, MELINDER A (2010): “The development of joint visual attention: a longitudinal study of gaze following during interactions with mothers and strangers.” *Dev Sci* 13:839–848. doi:10.1111/j.1467-7687.2009.00945.x
- HOUSTON-PRICE C, NAKAI S (2004): “Distinguishing novelty and familiarity effects in infant preference procedures.” *Inf Child Dev* 13:341–348. doi:10.1002/icd.364
- KASARI C, SIGMAN M, YIRMIYA N (1993): “Focused and social attention of autistic children in interactions with familiar and unfamiliar adults: A comparison of autistic, mentally retarded, and normal children.” *Dev Psychopathol* 5:403-414. doi:10.1017/S0954579400004491
- KIRÁLY I, CSIBRA G, GERGELY G (2013) “Beyond rational imitation: Learning arbitrary means actions from communicative demonstrations.”: *J Exp Child Psychol* 116, 471–486. doi: 10.1016/j.jecp.2012.12.003
- RANGE F, HORN L, BUGNYAR T, GAJDON GK, HUBER L (2009): “Social attention in keas, dogs, and human children.” *Anim Cogn* 12:181-192. doi:10.1007/s10071-008-0181-0
- ROCHAT P, STRIANO T (1999): “Social-cognitive development in the first year. In: Rochat P (ed) *Early social cognition: Understanding others in the first months of life.*” Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, pp 3-35.
- SAI FZ (2005): “The role of the mother’s voice in developing mother’s face preference: Evidence for intermodal perception at birth.” *Inf Child Dev* 14:29–50. doi:10.1002/icd.376
- SEEHAGEN S, HERBERT JS (2010): “The role of demonstrator familiarity and language cues on infant imitation from television.” *Infant Behav Dev* 33:168-175. doi:10.1016/j.infbeh.2009.12.008
- SENJU A, CSIBRA G (2008): “Gaze following in human infants depends on communicative signals.” *Curr Biol* 18:668-671. doi:10.1016/j.cub.2008.03.059
- SOUTHGATE V, CHEVALLIER C, CSIBRA G (2009): “Sensitivity to communicative relevance tells young children what to imitate.” *Dev Sci*, 12, 1013–1019. doi:10.1111/j.1467-7687.2009.00861.x

- STENBERG G (2012): “Why do infants look at and use positive information from some informants rather than others in ambiguous situations?” *Infancy* 17:642–671. doi:10.1111/j.1532-7078.2011.00108.x
- STENBERG G, HAGEKULL B (2007): “Infant looking behavior in ambiguous situations: Social referencing or attachment behavior?” *Infancy* 11:111-129. doi:10.1080/15250000709336635
- TOMASELLO M, CARPENTER M, CALL J, BEHNE T, MOLL H (2005): “Understanding and sharing intentions: The origins of cultural cognition.” *Behav Brain Sci* 28:675-691. doi:10.1017/S0140525X05000129
- TOPÁL Cs, (2015): “Viselkedésemzői portfolio” Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar, pp. 45-62.
- TOPÁL J, GERGELY G, MIKLÓSI Á, ERDŐHEGYI Á, CSIBRA G (2008): “Infant perseverative errors are induced by pragmatic misinterpretation.” *Science*, 321, 1831–1834. doi:10.1126/science.1161437
- WALDEN TA, KIM G (2005): “Infants' social looking toward mothers and strangers.” *Int J Behav Dev* 29:356-360. doi:10.1177/01650250500166824
- ZARBATANY L, LAMB ME (1985): “Social referencing as a function of information source: Mothers versus strangers.” *Infant Behav Dev* 8:25-33. doi:10.1016/S0163-6383(85)80014-X

Ábrák, táblázatok

1. ábra: A kísérlet körülményei az interakciós fázis alatt. a) NEU a sarokban ülve újságot olvas; b) a bábszínház le volt takartva; c) POS és a gyermek a szobában található játékok egyikével játszik, a MOT a közelben ül az asztalnál. *Saját ábra.*
 2. ábra: A kísérlet körülményei a teszt fázis alatt. a) sematikus ábra; b) a bábszínházra néző kamera felvételén ellenőriztük, hogy mindegyik modell a kísérleti eljárásnak megfelelően jár el; c) a gyermek egy perces próbák alatti viselkedését egy, a modell mögé állított kamerával figyeltük. *Saját ábra.*
 3. ábra: Időtartam, amíg a modellt nézték. Az ábra azt mutatja kísérleti csoportokra osztva, hogy milyen hosszan nézték az egyes modelleket a teszt alatt. *Saját ábra.*
 4. ábra: A gyermekek nevetésének gyakorisága és a pozitív vizsgálóra nézés időtartama közötti korreláció, kísérleti csoportokra bontva. A gyermekek nevetésének gyakorisága pozitívan korrelált azzal, hogy milyen hosszan nézték a pozitív vizsgált a próba alatt. *Saját ábra.*
1. táblázat: Az interakció minőségét mutató változók és a pozitív vizsgálóra nézés időtartama közötti korreláció. *Saját táblázat*

Horváth Eszter

Az öntudat mint a mai identitáspolitikák alapja

*Szakmailag ellenőrizte: Dr. Ullmann Tamás,
az ELTE BTK-n az Újkori és Jelenkori Filozófia Tanszék oktatója*

Dolgozatom fő kérdésfelvetésében azt vizsgálom, lehet-e a hegeli öntudatfogalom a mai identitáspolitikák kulturális öröksége. Ezt a feltevést Polányi Károly politikai gazdaságtani elméletére, valamint ennek Nancy Fraser általi újraértelmezésére alapozom. Kiindulópontom, hogy Hegel filozófiája, melynek unikuma az emberi természetről alkotott kép történetivé tétele, többfajta emberképet szisztematizál, egyes jellegeket és specialitásokat időbelileg vizsgálva. Hol található ebben a hegeli öntudatfogalom? Milyen összefüggésben áll a marxista tradíció „önteremtése”, és azok az identitáspolitikák, amelyekre a neoliberális állam épít? Merítenek-e az identitáspolitikák Hegel kulturális örökségéből és hogyan lehet ezeket valóban emancipatórikussá tenni? Ezeket a kérdésfelvetéseket egy hegeliánus etikai gondolkodás keretrendszerében járom körül.

Bevezetés

Dolgozatom fő kérdésfelvetésében azt vizsgálom, lehet-e a hegeli öntudatfogalom a mai identitáspolitikák kulturális öröksége. Ezt a feltevést Polányi Károly politikai gazdaságtani elméletére, valamint ennek Nancy Fraser általi újraértelmezésére alapozom. Kiindulópontom, hogy Hegel filozófiája, melynek unikuma az emberi természetről alkotott kép történetivé tétele, többfajta emberképet szisztematizál, egyes jellegeket és specialitásokat időbelileg vizsgálva. Hegel szerint a történetiség eredménye a vizsgált emberi természet. A rendszer csúcán az abszolút szellem van, melynek megvalósulási formái a művészetek, a vallás és a filozófia. Ezeket ma egységesen a kultúra – viszonylag bizonytalan – fogalma alá soroljuk, amely mindenképpen árulkodik Hegel értékpreferenciáiról és inspirációiról, és így Marx jogosan érezhette e rendszert a saját szemszögéből nézve a feje tetején állónak. Marx ezt a történetivé tételt az ember „önteremtéseként” értelmezi újra: vagyis az a hegeli gondolat, hogy a megismerést és a világfolyamatot mint szellemet kell felfogni, számára az ember azon képessége, hogy *tagadja a tárgyiasítást*, és így az ember „saját munkájának eredménye” lesz. A *tárgyiasítást* valamint a *tagadást* dolgozatomban Polányi kettős mozgása [Polányi, 2004] alapján vizsgálom: a *tárgyiasítás*, mint amely a piac önszabályozása által jön létre, illetve a *tagadás*, amely az állam által biztosított szociális háló. Nancy Fraser veti fel ennek az összefüggésnek az elégtelenségét a neoliberális jóléti állam működését megfigyelve. Fraser szerint a *tagadás*, melyet a jóléti állam biztosít, immár nem elégséges a társadalmi szubjektumok emancipációjához [Fraser, 2017]. Hol található ebben a hegeli öntudatfogalom? Milyen összefüggésben áll a marxista tradíció „önteremtése”, és azok az identitáspolitikák, amelyekre a neoliberális állam épít? Merítenek-e az identitáspolitikák Hegel kulturális örökségéből és hogyan lehet ezeket valóban emancipatórikussá tenni? A következőkben ezeket a kérdésfelvetéseket egy hegeliánus etikai gondolkodás keretrendszerében járom körül.

1. Hegeliánus etika – Mi az öntudat Hegelnél?

Hegel filozófiájára úgy is tekinthetünk, mint ami egyfajta, a hagyományoshoz képest pontosan fordított relációt jelent etika és metafizika között. Ez nem jelent mást, mint annak az értelmezésnek a lehetőségét, miszerint Hegel spekulatív filozófiája társadalmi és kulturális viszonyok kifejeződése. Még konkrétabban fogalmazva az egész elméleti rendszer legjobban akkor érthető, ha a poszt-felvilágosodás korabeli „hanyatlásra” adott egyfajta válasznak tekintjük. A hegeli dialektika célja az „elidegenedés” feloldása, a harmónia helyreállítása a racionalitással, vagyis válasz Kant és Fichte számára, akik szerint a személyes identitás racionális konstrukció, az egyén számára megalkotható, mivel a cselekvő tudat az akarat öntudatából származik [Kant, 2004]. Hegel etikájának fundamentuma tehát nem a mai morális értelemben vett individuum, hanem a társadalmi szubjektum, aki a társadalmi és kulturális viszonyok között fejeződik ki. Hegel maga úgy mutatja be a filozófia tudományát, mint amelynek feladata az emberi irreflexív közösség önmagával és a világgal fennálló eredeti harmóniájának magasabb szinten történő helyreállítása. Ez Hegel legalapvetőbb, legmélyebb válasza arra, amit „elidegenedésnek” nevezünk. Ellentétben a romantika törekvéseivel a megoldást nem az irracionális elismerésében, az individuum öntörvényűségében, tehát az általános tagadásában találja meg, hanem ezzel éppen ellenkező választ ad. Melyik tehát az a hegeli gondolat, amelynek olvasatai az öntudatfogalmat mégis a romantikus elvekre redukálhatják vissza, amely alapján Hegelből merítenek az identitáskérdés egyes aspektusait kisajátító politikai ideológiák, amelyek eltüntetik a hegeli gondolatmenet emancipatórikus jellemzőit?

A hegeli megoldás a világszellem racionális isteni értelemként való felfogása, mely a világban (természetfilozófia) és a megismerő emberi tudatban (szellemfilozófia) is megvalósítja magát. Hol van helye ebben a nagy ívű tervben, jól determinált folyamatban az egyén minimális akaratszabadságát általában feltételező etikának? Sokan azt állítják sehol, hiszen a vázolt struktúra belső logikájából következően feloldódik a politikai-, illetve társadalomfilozófiában. A hegeli filozófia globálisan tekintve, szándéka szerint egy fundamentális metafizika, melynek célja, hogy kora „modern” meghasonlottságából, elidegenedett emberi tudatformájából kiutat mutasson. Ebből kifolyólag az *akaratot*, mint minden etika egy alapfogalmát ebben a rendszerben nem lehet voluntarista módon, közvetlenül adottként értelmezni, hanem csak mint a metafizikai kontempláció egy tárgyát. Wood szerint, aki kidolgozza Hegel etikai olvasatát, az öntudat az *én aktivitására*, nem az akaratra reflektál [Wood, 2012]. A reflexió pedig célokat, tárgyakat ad az akarat számára. Az akarat ilyen felfogása lehetővé teszi, hogy az *én* fogalmát saját magamra alkalmazzam, így lesz az akarat a személyes identitás megvalósítása helyett „közös projekt”. A következőkben azt vizsgálom majd, milyen módon íródik bele kulturális örökségünkbe ennek a közös identitástudat megformálásának a törekvése, és ilyen módon hogyan nem lehetséges egyfajta társadalomfilozófiai aspektus számára kisajátítani Hegelt. További kérdésem, hogy fordul-e a hegeli kulturális örökség, ha megpróbáljuk visszakeresni az emancipatórikus aspektust és azt a fraseri elméletbe integrálni.

2. „Tárgyasítás” és annak „tagadása” mint az öntudat képessége

Dolgozatom ezen részén megkísérlem átértelmezni a világfolyamat szellemként való felfogását a marxista tradíció „önteremtése”-ként, és beépíteni a hegeli etikát ebbe a keretbe, valamint rámutatni arra az ambivalenciára, hogy, bár ahogy említettem, az akarat metafizikai kontempláció tárgya Hegelnél, kulturális örökségünkben közvetlenül adottként jelenik meg számos értelmezésben.

Polányi Károly nagy hatású politikai gazdaságtani elmélete, a kettős mozgás, gazdaságtani keretek között írja le, amit Hegel az öntudat világfolyamatot megvalósító mozgásaként jellemez. Elméletének kulcsfogalma, a *fiktív áruvá tétel*, mely a munkaerőnek, a pénznek, a természetnek az „önszabályozó piacokon” való eladhatóságával azt kínálja fel, hogy a termelésnek és az árucserének ezeket az alapvető kiindulópontjait ugyanolyan árucikként kezeljék, mint bármely másikat. Meglátásomban – elfogadva Lukács György megállapítását a dialektikus kategóriák gazdaságtanivá tételéről [Lukács, 1976] – Polányi kulcsfogalma nem más, mint amit Hegel *tárgyasításnak* nevez, és amit a marxista tradíció az *elidegenedéssel* köt össze. A fiktív áruvá tétellel Polányi azon piaci folyamatokat írja le, amelyek az 1920-as, 30-as évek válságához vezettek. Úgy látta azonban, a piaci deregulációt ellensúlyozza egy erős társadalmi mozgás, amely politikai pártokon és társadalmi osztályokon átívelő, és amely célja, hogy „megvédje a társadalmat” a piac pusztításától. Sőt, ahogy a válság súlyosbodott, a „társadalmi önvédelem” hívei győzedelmeskedtek ezekben a helyzetekben, melyek olyan eltérőek voltak, mint a New Deal Amerikája, a sztálini Oroszország, a fasiszta Európa, és később a háború utáni szociáldemokrácia. A politikai osztályok úgy tűnt, hogy legalább egy dologban összetartanak: abban, hogy a munka, a természet és a pénz áruként az „önszabályozó” piacra hagyatkozva elpusztítaná a társadalmat. Ezért politikai szabályozásra volt szükség, hogy megmentse azt. Ezen társadalmi mozgások alatt értem Hegel *tagadás* fogalmát. Nem állítom azt, hogy a hegeli fogalmakat kizárólagos megfeleltetéssel lehetne Polányi elméletére alkalmazni, inkább, hogy hasznos megfigyelésekhez vezethet a hegeli kulturális örökség hatástörténetének szempontjából. Abban, hogyan írhatjuk le Polányi kettős mozgását az *öntudat* mozgásaként, az etikai Hegel-olvasat értelmezése van segítségünkre: amennyiben elfogadjuk a hegeli öntudatot az én aktivitására való reflexióként, megérthetjük, miért adekvát társadalmi mozgalmak és a piac mozgásainak összefüggését Hegel fényében értelmezni. Így az *akarat* fogalom felfogása nem közvetlen és racionális, hiszen a Nagy Átalakulásban Polányi az említett mozgásokat egymástól függőként, egymásra adott válaszként írja le [Polányi, 2004].

3. „Tárgyasítás”, „tagadás”, és a hiányzó harmadik

Polányi elméletét többek közt az említett Fraser-tanulmány aktualizálja a 2010-es éveket tekintve. Fontos megfigyelése, hogy bár ugyanezen mozgások játszódnak le a 2008-tól bekövetkező válság után, a politikai elitek kifejezetten vagy burkoltan neoliberaisak, azaz még a magukat szociáldemokratáknak tartók is „megszorításokat” és „hiánycsökkentést” követelnek annak ellenére, hogy ezek a politikák milyen fenyegetést jelentenek a gazdaságra, a társadalomra és a természetre. Eközben a népi ellenállás nem tud egyesülni egy szolidaritásra épülő alternatívában, az olyan intenzív, de gyorsan múló kitörések ellenére sem, mint az *Occupy* vagy az *Indignados*, mivel ezekből a tiltakozásokból általában hiányzik a programadó tartalom.

A kérdés tehát, hogy miben tud a *tagadás* a leginkább új erőre kapni, mikor elfogynak az alternatívák az *én aktivitására* való reflexióra?

Fraser azzal magyarázza a különbséget a Polányi által leírt, és a jelenlegi válság mozgásai közt, hogy az 1930-as évek ipari termelésen alapuló fordista kapitalista berendezkedéséhez képest jelenleg egy poszt-fordista, pénzügyletekre alapozott rendszerben élünk.⁸[Fraser, 2017] Ez pedig ellehetetleníti az erős társadalmi *tagadást*, mivel a befektetők már nem függenek közvetlenül a munkától, hiszen a felhalmozás körforgásában, a pénzügyi termékek kereskedelmében keresik hasznukat, azaz maguk az absztrakt pénzügyletek lesznek fiktív árukká. Fraser a jelenlegi válság egy olyan újraakterezését adja, amely megvilágító lehet a hegeli kulturális örökség hatásának vizsgálatát illetően: annak érdekében, hogy megválaszolja, miért nem tud kialakulni egy erős társadalmi tagadás, Fraser elismeri, hogy a pénzügyletekre alapozott rendszer okolása nem elégséges, hiszen a piacnak való ellentartás immár nem osztályviszonyok keretében tematizált, hanem egyre inkább előtérbe kerül a politika diszkurzív arca. A mai tiltakozások vitathatatlanul domináns nyelvezetei a faj, a gender, a szexualitás, az etnikum és a nemzetiség fogalmaira épülő identitáspolitikák. Az igényformálásnak egy olyan nyelvtana ez, amely összekapcsolja a struktúrát és az ágenciát, azokat a társadalmi képzeteket, melyeken keresztül a társadalmi lények megtapasztalják, értelmezik és értékelik a társadalmi körülményeket. Emiatt vélem alkalmasnak annak vizsgálatát, hogyan hathatnak az identitáspolitikákon keresztül kultúránkba mélyen beleivódott hegeli fogalmak.

Ennek fontos eleme még, hogy a jelenlegi válságforgatókönyv, amelyet Fraser felvázol, destabilizálja a nemzeti keretet, úgy, hogy közben még nem alkotta meg annak elfogadható helyettesítését [Fraser, 2005].

Polányi idejében magától értetődő volt, hogy a modern területi állam a társadalmi önvédelem elsőszámú terepe és képviselője. Ma elsősorban a pénzügyletek gazdasági dominanciája miatt korántsem egyértelmű, hiszen azok nemzetgazdaságok közti átívelést hoznak létre, így a politikai elitek érdeke nem redukálható a területi állam védelmére. Fraser ezen megállapítása fontos lesz számunkra a későbbiekben a hegeli *állam* fogalom értelmezése kapcsán. A klasszikus kettős mozgás feltétele, hogy az ellenmozgás nemzeti keretben valósul meg, az új helyzet pedig azt eredményezi, hogy az immár transznacionális *tagadásra* egy egészen más perspektívából kell tekinteni. Fraser szerint a 1960-as évektől kezdődő emancipációs mozgalmak egy harmadik félt formálnak meg az eddigi kettős mozgáshoz képest. Ezt annak alapján látja így, hogy ezek a mozgalmak kritizálják az eddigi nemzeti keretben megvalósuló ellenmozgások *etikumát/kultúráját* (Sittlichkeit). Megsemmisítő tekintettel fordulnak a szociális ellátásba kódolt kulturális normák felé, hierarchiákat és társadalmi kizárást felfedezve benne: az új baloldaliak leleplezik a bürokratikus szervezett szociális védelem elnyomó jellegét, amely megfosztja a kedvezményezetteket a hatalmuktól és az állampolgárokat ügyfelekké teszi; a háborúellenes aktivisták az első világ szociális védelmének nemzeti keretezését kritizálják, mivel azt a juttatásokból kizárt posztkoloniális népek finanszírozták; mindeközben a második hullámos feministák kimutatták a szociális védelemnek a „családi jövedelmen”, illetve a „munka” és a „hozzájárulás” férfiközpontú nézetén alapuló megállapításának elnyomó jellegét, rávilágítva arra, hogy ezek nem annyira a társadalmat, mint olyat, hanem inkább a férfidominanciát védelmezték. Hipotézisem, hogy mind az emancipáció, mind az olyan retrográd mozgalmak, mint a *Le Penizmus* vagy a görög *Arany Hajnal*, összefüggnek a hegeli fogalmak kulturális örökségünkbe ivódásával, így az a „közös projekt”, amelyre a már kifejtett módon az öntudat reflexiója irányul, kultúrtörténeti szempontból a hegeli *szabadság* valamint *akarat* fogalom közvetlen, racionális értelmezése. A továbbiakban kifejtem a hegeli fogalmak lehetséges

⁸ Ennek bővebb magyarázata: FRASER, 2017, 33-34.

értelmezéseit a fraseri hármass mozgás keretében, és arra keresek választ, hogy a hegeli örökség etikai olvasatban való értelmezése nyújthat-e újraakterezést az identitáspolitikákban.

4. Hármass mozgás és a hegeli kulturális örökség

A fraseri hármass mozgás értelmében a legfőbb kérdés, hogy mit lehet kezdeni a hegeli etikát meghatározó etatizmussal, vagyis azzal, hogy Hegel számára az egyén szabadsága az államban rejlik, a végső önmegvalósítás együtt jár az államban való részvétellel. Az állam rendszere úgy tud kollektívan konstituálódni a tudatunkban – ahogy Hegel a Jogfilozófiában írja (JF § 206) –, ha az egyének szabadsága és boldogsága elismert társadalmi szerepeken alapul. A fraseri felismerés nem egyedi, ám Polányi kettős mozgását elemezve sajátosan gazdasági alapú, miszerint a társadalmi státuszok képzetei már elméletben elcsúsznak, amennyiben a nemzeti keretezés kikerül mögülük, semmi nem szavatolja az önmegvalósítást, mint a hegeli értelemben vett polgári társadalom erkölcsiségét. Hegel ugyanakkor kezdettől hangsúlyozza, hogy a polgári társadalomban nemcsak a „konkrét személy” a lényeges vonatkoztatási pont, hanem éppilyen fontos „az általánosság formája” is (JF § 182). Azt próbálja kimutatni, hogy a modern szolidaritás különféle formái hogyan kapcsolják össze az egyéneket az általánossággal, hányféleképpen azonosulnak a polgárok az állam mint egész céljaival (JF § 230–56). A polgári társadalom tehát valóban társiaság: társas identitást ad az egyéneknek, erkölcsi igénnyé fejleszt bennük mások jólétét, és olyan kollektív célokat nyújt nekik, melyekkel azonosulni tudnak [Kodaj, 2009]. Mi az önmegvalósítás mozgatórugója egy olyan társadalomban, amely nem nemzetállami alapú, amelyben a polgári társadalom mint alap, megkérdőjelezendő? Lehetnek-e az identitáspolitikák ennek az önámításnak a lenyomatai, amely során „mentjük, ami menthető” a nemzetállamon nyugvó kollektív tudatból? Először a hegeli etikai fogalmak elemzésével, majd ezek értelmezésével a fraseri hármass mozgásban próbálok meg válaszolni ezekre a kérdésekre.

A személyiség Hegelnél közösségivé válik, azaz az egyén sajátosságainak kulturális, történelmi vonatkozásait hangsúlyozza. Mindezek eredményeképpen fejlődik az emberi természet - amely tehát nem örök és változatlan attribútumokkal bír -, és ez az eredmény adekvát a feladat kezdeti célkitűzéseivel. Persze az én részeként a célok és a szándékok is változnak, ezért mondhatjuk, hogy az egyént saját céljai, inspirációi alakítják, nem valami külső tárgy. Állandó egymásra hatást fedezhetünk tehát fel öntudat mint reflexivitás és az *önmegismerés* mint az énről alkotott, a reflexivitást is magába foglaló deskripció között, mely egymásra hatás állandóságánál fogva a személyiség folyamatos változását idézi elő, azaz a személyiség azonosságfeltételét pontosan ez a folyamat adja. Két, viszonylag evidens kritika is adja magát ezzel a gondolatmenettel kapcsolatban, amely abban rejlik, hogy a külső tárgy, amely alakíthatja az egyént, az pont hogy az a kollektivitás, amelynek a része. A másik az önmegismerés kielégíthetlensége, amely így magába foglalja a feltételezést, hogy a személyiség nem feltétlenül *azonos*.

Ezen elképzelés és a felvetődő kritikus pontok alapján a modern nemzetállamokban megvalósuló kollektív identitások képzetei egyértelmű hegeli kulturális örökségnek fogadhatók el, ahogy azt a Jogfilozófia már idézett szöveghelyén kifejti – ahhoz, hogy mint önérték érvényre jusson, a kollektív tevékenységnek az egyéni akaratok közvetítésével kell kibontakoznia, és az egyének szubjektív meggyőződését kell tükröznie. Meglátásom alapján számos ponton kimutatható a társadalmunkról alkotott képben a személyiségnek ez a fajta dialektikus mechanizmusához való igazodása. A vizsgálódás fő hangsúlya emiatt tehát áttevődik arra, hogy az emancipációnak ez a hegeli kulturális öröksége lehet-e nem a hegeli értelemben vett állam fogalmán alapozott.

Hegel azért emeli ki az államot mint az erkölcsiség és az egyén szabadsága megvalósulásának keretét, mivel az intézményi struktúrát ad a közösségi tudatnak. Mégis kvázi-individuális etikává válik amiatt, hogy a kollektív tevékenységet az egyéni akaratok közvetítéseként értelmezi. Az önmegvalósítás ezen folyamata voltaképpen azt jelenti, amit Kant tapasztalásnak nevez, és ebben a minden akarattal rendelkező individuum számára közös tapasztalatban részesülnek az egyes individuális egyének. Ezt a képzetet töri meg a neoliberalis államban felfüggesztődő kettős mozgás, destabilizálva közösség és egyén kapcsolatának ezt a fajta összefüggését. A szerves fejlődésnek ez a hegeli gondolata inherens konzervatív tendenciát mutat. Ugyanakkor ennek az örökségnek az érdeme, hogy az egyéni törekvések mint kumulatív vagy kollektívek válnak csak értelmezhetővé, így ennek a hogyanja vizsgálható a fraseri emancipáció fogalma alatt.

A már említett emancipációs mozgalmak minden egyes esetben a szociális védelem inherens részét adó, hegeli értelmű erkölcsiségének egy aspektusát kritizálták. E folyamat során örökre megfosztották a „védelem” kifejezést attól a polgári társadalomban létrejövő erkölcsiségtől, amely intézményesíti a közösségi tudatban kumulálódó egyéni akaratot. Tudatában annak, hogy a bér eszközül szolgálhat a státuszalapú dominanciával szemben, ezek a mozgalmak természetesen bizalmatlanok voltak azokkal szemben, akik idealizálták a védelmet és démonizálták a piacokat. A védelemmel szemben hozzáférést követeltek, és a legfontosabb céljuk nem a társadalom védelme, hanem az uralom legyőzése volt. Mindazonáltal az emancipációs mozgalmak nem voltak a gazdasági liberalizmus hívei. Tudatában annak, hogy a piacosítás sokszor nem az uralom megszüntetését, hanem inkább az újrendezését szolgálta, mindig ösztönösen szkeptikusak voltak azokkal szemben is, akik az „önszabályozó piacot” mint csodaszert tartották számon. Bizalmatlanul a piacosítás totalizálására irányuló erőfeszítések felé, azt állították, hogy a szerződéskötési szabadság – amely a hegeli kulturális örökség értelmében vett egyéni akaratok közvetítése – nem öncél, hanem az emancipáció tág értelemben vett eszköze.

Hármas mozgásról beszélni azt is jelenti, hogy a három pólustagot természetüknél fogva ambivalensként rögzítjük. Polányival szemben már látjuk, hogy a szociális védelem gyakran ambivalens, miközben megkönnyebbülést nyújt a közösségeknek a piac bomlasztó hatásaival szemben, egyidejűleg megerősíti az azokon belüli és közti uralmi viszonyokat. De ugyanez igaz a másik kettőre is. A piacosítás valóban rendelkezhet a Polányi által hangsúlyozott negatív hatásokkal, azonban ahogy Marx is tisztában volt vele, kedvező hatásokat is létrehozhat annyira, amennyire az ez által szétbomlasztott védelem elnyomó volt – például amikor megjelennek a fogyasztási cikkek piaci a bürokratikus irányított tervgazdaságokban, vagy amikor a munkaerőpiacok megnyílnak azok számára, akik akarataik ellenére ki voltak zárva onnan. Még fontosabb, hogy az emancipáció sem mentes az ambivalenciáktól, mivel nem csak felszabadulást okoz, hanem *deformálja is a meglévő – szolidaritások szövetét* – innen kérdésfeltevésünk identitáspolitikákra irányultsága. Ezért Polányival szemben a piacosítás és a szociális védelem közti konfliktus nem érthető meg az emancipációtól elszigetelten. Azonban ugyanígy a szociális védelem és az emancipáció közti későbbi konfliktusok sem érthetők meg a neoliberalizáció közvetítő erejétől elszigetelten.

Összegzés

Ezek alapján vonom le azt a következtetést, miszerint a szociális védelem erőivel folytatott küzdelem közben ezek a mozgalmak is gyakran elhanyagolják a piacosító projektek hatását. Nem eléggé érzékenyen a szabadpiaci erők növekedésére, az emancipációs küzdelmek hegemónikus áramlatai karizmatikus logikával ellátva a tőkefelhalmozás új módját, amely „flexibilisnek”, „különbség-barátnak”, „az alulról jövő kreativitást ösztönzőnek” lett kikiáltva.

A hegeli fogalmak vizsgálata alapján azonban ez szinte „kulturálisan kódolt”, hiszen az önmegvalósításnak mindig ott van az a félreinterpretált változata, miszerint az *általánosság* ugyanazt a közös tapasztalatát jelenti az egyes individuális egyéneknek. Nem lehet ugyanakkor azt állítani, hogy a fraseri hármas mozgás értelmében bármelyik elem is kisajátíthatná a hegeli örökséget, azonban mindenképp érdemes tudatosítani, ahogy azt a fentiekben bizonyítottuk, a hegeli fogalmak milyen erősen reprezentálódnak a emancipáció és piacosítás „összefogásában”. A kérdés persze, hogy tudjuk-e a hegeli kulturális örökséget elvonatkoztatni azon pozíciójától, amelyet ilyen módon az emancipáció erkölcsiségének megképzésével elfoglal a polgári társadalom tagjainak önmegvalósítását illetően. Polányi és Hegel fogalmainak egymáshoz közelítésekor dolgozatomban során nyilvánvalóvá vált, hogy Hegel nem különbözteti meg egymástól az elidegenedést és a tárgyiasságot. Ez jelentheti főleg a hegeli fogalmak mai értelmezésében vett törésvonalat, hiszen az elidegenedés a munkaerő áruvá válását, ezáltal az emancipáció szükségességét is magába foglalja, míg Hegelnél a tárgyiasság valójában kizárja annak lehetőségét, hogy bármilyen törésvonal lenne az egyéni akarat és annak társadalom felé közvetítődése közt. Bár úgy tűnik, mintha az identitáspolitikák ennek a polgári társadalmi formának központi szerepet adó hegeli koncepció alapján szerveződnenek, fontos tudatosítani, hogy az emancipáció szolidaritásra, a szociális védelemmel való összefogásra törő mozgalmi megnyit meríthetnek a hegeli örökségből, amennyiben átértelmezik a nemzetállamon nyugvó kollektív tudatot, és ennek törésvonalai mentén építenek identitásképző elemeket, a társiasság olyan formáival kísérletezve, amelyek törekedhetnek az „egyéni akaratok közvetítésének” olyan formáira, amelyek korántsem veszik adótnak, hogy a kollektív akarat a szociális védelem és a piacosítás erőinek kitéve közvetlenül a szubjektumok meggyőződését tükrözi.

Irodalomjegyzék:

- FRASER, NANCY: *Reframing Justice in a Globalizing World*. In: WATKINS, S. (szerk.): *New Left Review* 36. (2005) London: 69-88.
- FRASER, NANCY: *A Triple Movement? Parsing the Politics of Crisis after Polanyi*. In: BURCHARDT, M.; KIRN, G. (szerk.): *Beyond Neoliberalism – Social Analysis after 1989*. (2017) Palgrave Macmillan. 29-41.
- HEGEL, G.W.F.: *A jogfilozófia alapvonalai*. (1971), Akadémiai kiadó, Budapest
- KANT, IMMANUEL: *A gyakorlati ész kritikája*. (2004) Osiris, Budapest
- KODAJ, DÁNIEL: *Amit veszíthetünk (Hegeltől Marxig és vissza)*. In: BÖCSKEI B., MÉSZÁROS Á. (szerk.): *Fordulat* 6. (2009) Budapest: 123 – 135.
- LUKÁCS, GYÖRGY: *A fiatal Hegel*. (1976) Magvető kiadó, Budapest 1976,
- POLÁNYI, KÁROLY: *A Nagy Átalakulás*. (2004) Napvilág Kiadó, Budapest
- WOOD, ALLEN W.: *Hegel's Ethical Thought*. (2012) Cambridge University Press.

A Major League Soccer versenyképes bajnoksággá válásának vizsgálata, különös tekintettel a játékospiacra

*Szakmailag ellenőrizte: Havran Zsolt,
a Vállalatgazdaságtan Intézet munkatársa*

Dolgozatunk az amerikai profi labdarúgó liga szervezetének, a Major League Soccer (továbbiakban: MLS) elnevezésű ligának vizsgálatát tűzte ki célul. Az empirikus tapasztalataink alapján úgy gondoljuk, hogy a liga komoly fejlődésen ment keresztül. A dolgozatunkban pontosan annak szerettünk volna utánajárni, hogy valóban megtörtént-e ez a minőségi javulás, illetve ha igen, akkor milyen stratégiának, intézkedéseknek köszönhetően.

Módszertanunk alapján az elérhető szakirodalom feldolgozása után szekunder kutatást végeztünk. Hipotézisünk szerint az üzleti modell sajátosságai gyors minőségi fejlődést okoztak. A minőség (sportszakmai értelemben vett) javulását többek között a liga összértékének, a játékosok piaci értékének és a játékosok fizetésének vizsgálatával kapott eredményekkel kíséreltük meg igazolni.

1. Bevezetés

A Major League Soccer, az amerikai profi labdarúgó liga, az utóbbi években rohamos léptékű fejlődésen ment keresztül, legalábbis az átlagember ezt tapasztalhatja. Szerzőpárosunk figyelmét is pontosan ez a fejlődés keltette föl, ezért döntöttünk úgy, hogy ebben a témában szeretnénk kutatni.

A dolgozat felépítése szerint az első részben egy rövidebb szakirodalmi áttekintést nyújt a liga történetéről, üzleti modelljéről, illetve általánosságban a hivatásos labdarúgás piacairól. Ezt követően szekunder kutatásunk eredményeit ismertetjük.

Jelen dolgozat az azonos című, 2018-as Budapesti Corvinus Egyetem Tudományos Diákköri Konferenciájának kari fordulójában 3-adik helyezést elért dolgozat rövidített változata, összefoglalva annak főbb eredményeit, következtetéseit.

2. Szakirodalmi áttekintés

2.1. A hivatásos labdarúgás piacai

A labdarúgás átalakulásával, gyakorlatilag profivá válásával, megjelentek a piacok ezen a területen is, illetve az igény, hogy a sport mögött húzódó üzleti működést kutassák. A hivatásos labdarúgás piacainak bemutatását nagyrészt András [2004] alapján végeztük el ebben a fejezetben.

Kornai [1986] szerint az évszázad domináns koordinációs mechanizmusa a piac lett. Azonban nagyon sokáig nem fogadták el, hogy az olyan, gazdaságtól távol eső szegmensekben is létezhet piaci koordinációs mechanizmus, vagy egyáltalán piac, mint a labdarúgás. A piac „valamely jószágnak vagy szolgáltatásnak azokból a tényleges és potenciális vevőiből és eladóiból tevődik össze, akik csere céljából kerülnek egymással kapcsolatba” [Chikán, 2017: 103] A labdarúgásnál, amikor piacokról beszélünk, hasonló alapon, de mégis egy kicsit speciálisan kell gondolkodnunk. Tehát a legfőbb piacok a

következők [András, 2004]: fogyasztói piac, közvetítési jogok piaca, szponzori piac, merchandising-piac, játékospiac.

A fentebb említett piacok elérésének módja speciális, gyakorlatilag versenykiírásonként változó [András, 2004]. Általában az történik, hogy az adott futballcsapatot működtető társaság elnyeri az adott bajnoki rendszerben való indulási jogot. Sok függ attól is, hogy a rendszer zárt vagy nyitott.

Egy kiváló példa zárt típusú bajnoki rendszerre az MLS (és egyébként az összes amerikai major-liga, tehát az NFL, NBA, MLB). Ezek a ligák zártak abból a szempontból, hogy csak a franchise jogot megszerzett csapatok indulhatnak a bajnokságban. Továbbá a bajnokságban való részvételt, illetve kiesést nem sportszakmai szempontok határozzák meg, hanem kizárólag üzleti eredmények alapján döntenek róla [András, 2004].

A nyitott bajnoki rendszerben induló csapatok körét elsősorban sportszakmai szempontok határozzák meg (azaz a teljesítmény: pl. ha egy klub utolsó helyen végzett az előző évben, akkor a következőben már csak egy osztállyal lejjebb indulhat).

A hivatásos labdarúgás a fejlett országokban ma már szinte kizárólag üzleti alapon működik. Ez azt jelenti, hogy a társaságok kiadását a megszerzett bevételek biztosítják. Minél nagyobb a bevételek aránya, annál üzletibb a működés. A különböző labdarúgó-társaságok legfőbb bevételei a jegy- és bérletbevételek, az átigazolásokból származó bevételek, a közvetítési jogokból származó bevételek, illetve a szponzori és a merchandising-bevételek [András, 2004].

A sikerességet a futballban kétféleképpen is lehet értelmezni. Egyrészt ott van a sportszakmai siker, mely talán a legegységesebb. Milyen helyezést ért el az adott klub, hogyan játszottak? Másrészt pedig gazdasági mércével is lehet mérni egy klub sikerességét. Utóbbi korábban nem volt fontos, manapság viszont kezdik átértékelni jelentőségét, a klubtulajdonosok is egyre inkább arra törekednek, hogy bevételeik meghaladják a kiadásait.

2.2. Az amerikai és az európai sportmodell összevetése

Ahhoz, hogy az MLS működését megérthessük, meg kell ismernünk azt a környezetet, amelyben működik, ugyanis az általunk ismert és emiatt természetesnek vett európai sportmodell alapvetően különbözik az amerikai sportmodelltől.

Az amatőr és a professzionális sport elkülönül egymástól az amerikai sportmodellben, és mindegyik saját, önálló szervezeti felépítésű. Az európai modellre jellemző a tömegsport (amatőr) bevonása, amely a piramisrendszer alapját képezi, és a professzionális sportnak pedig utánpótlásbázisa. Az amerikai modellben az úgynevezett major sportok, a kosárlabda (NBA), a baseball (MLB), az amerikai futball (NFL), a jégkorong (NHL) és a labdarúgás (MLS) tartoznak a professzionális sport rendszerébe, ezek saját ligával rendelkeznek. Az amatőr sport szervezetrendszer más jellegű, és ennek keretében van lehetőség az olimpiai mozgalomban való részvételre is. A középiskolai és egyetemi sport áll az amatőr sport legmagasabb szintjén. A tehetséges sportolók sportösztöndíjakat elnyerve tanulhatnak, és az egyetemi bajnokságból az úgynevezett draft („játékosbörze”) útján kerülhetnek közülük a legjobbak a professzionális ligákba. A draft a csapatok közötti erőviszonyok kiegyenlítésének szándékával azt teszi lehetővé, hogy az egyetemi játékosok közül az előző idény legrosszabb csapata választhat először, ezt követően a második legrosszabb, és így folytatódik a sor.

A magasabb osztályba feljutás és az onnan való kiesés lehetősége az európai modellre jellemző. Ebben a nyitott versenyrendszerben – elvi szinten – minden csapatnak megvan az esélye a legjobbak közé jutni. Az amerikai sportmodell ezzel szemben zárt rendszerű, benne feljutásra vagy kiesésre egyáltalán nem kerülhet sor. A ligák (a tulajdonosaik útján) a saját

szervezeti szabályzataik keretei között maguk döntenek arról, hogy hány csapat vehet részt az adott ligában. Ennek a rendszernek a folyománya az, hogy az amerikai piacon a bevételek forrását nem az egyes csapatok, hanem maga a liga jelenti. A liga a bevételei maximalizálásában érdekelt, ezért arra törekszik, hogy az erőviszonyok a csapatok között kiegyenlítettek legyenek, mert ha valamelyik csapat hosszabb időn át dominál, az idővel csökkentené az érdeklődést a sportág mérkőzéseit iránt. Az USA-ban tehát a csapatok valójában csak a pályán küzdenek meg egymással, a piac és a bevételek szempontjából azonban ténylegesen együtt munkálkodnak annak érdekében, hogy maximalizálják az elérhető profitot. Az amerikai modellnek az európai modelltől szintén teljesen idegen jellemzője az, hogy szinte az összes liga meghatároz valamilyen fizetési sapkának nevezett bérfizetési korlátot. [Szemesi, 2015]

2.3. Az MLS története

Az USA-ban sokáig csak amatőr szinten üzték a labdarúgást, amelyet ott „soccer” néven ismernek, és „football” kifejezés alatt nem az európai focit, hanem az amerikai futballt értik.

Az MLS a második professzionális labdarúgó liga az Egyesült Államokban. Az európai labdarúgást már korábban is próbálták meghonosítani Észak-Amerikai Labdarúgó Liga (NASL - North American Soccer League) néven, de a kezdeményezésnek kellő érdeklődés hiányában rövidesen vége lett, pedig olyan világklasszisok játszottak itt, mint Pelé vagy Franz Beckenbauer. [Palotai, 2017]. Az első liga már 1968-ban megalakult, de 1984-ben megszűnt. [Rátonyi-Ódor, 2015]

Ezután 1988. július 4-én egy új fejezet kezdődött. A nemzetközi futballszövetség, a FIFA ugyanis ekkor döntött úgy, hogy az 1994-es labdarúgó világbajnokság rendezési jogát az Egyesült Államoknak ítéli. Egyetlen feltétel volt: profi alapokon nyugvó országos bajnokságot kellett teremteniük. Végül az Amerikai Labdarúgó-szövetség és néhány befektető segítségével 1993 telén megalakult a Major League Soccer (MLS) [Havasi, 2017]. Az első szezonra a sikeres világbajnokságot követően, 1996-ban került sor, akkor mindössze 10 részt vevő csapattal. Öten-öten indultak el a keleti, illetve a nyugati főcsoportban. Már ebben a szezonban a liga átlagnézőszáma meghaladta a 17 ezret [MLS History, 2017]! A népszerűsége gyorsan nőtt, többek között annak is köszönhetően, hogy olyan idősebb sztárokat sikerült az Államokba csábítaniuk, mint Hriszto Sztojcskov, Carlos Valderrama, Jorge Campos vagy épp Roberto Donadoni [Havasi, 2017].

Rengeteg növekedési stratégia állhat példaként a profi ligák előtt. Az NFL, az MLB, vagy akár az NBA is más-más stratégia szerint működik. Az MLS is egy másik utat választott. Stratégiájuk két legfontosabb aspektusa a futball-specifikus stadionok építése és a liga bővítése [DeSchrive – Rascher – Shapiro, 2016].

A stadionok építését a kezdetektől fogva nagyon fontosnak tartották. A liga 1999-ben kinevezett vezetője (commissioner, gyakorlatilag vezérigazgató), Don Garber még 2010-ben, majdnem 15 évvel az első szezon után is azt mondta, hogy futball-specifikus stadionok építésében még lehetne fejlődni, ezért a liga továbbra is kulcskérdésként kezeli az ügyet [Ortiz, 2010]. 2014-re 19-ből 14 csapat játszott saját, futball-specifikus stadionjában. Az újonnan épített stadionok közül sokaknak a kapacitása kisebb, mint azoké, amelyekben előtte játszott az adott klub [DeSchrive – Rascher – Shapiro, 2016]. Ez a tény akár pozitívan is hathat a nézőszámokra, azzal, hogy családiasabb légkört teremt a mérkőzéseken, így potenciálisan több néző látogat ki, esetleg olyanok is, akiket korábban annyira nem érdekelt ez a sport. A másik oldalról nézve viszont a korlátozott kapacitás nem tudja kiszolgálni a fogyasztói igényeket, hiszen hiába szeretnének esetlegesen többen meccsre járni, ezt infrastrukturális, rajtuk kívül álló okok miatt nem tehetik meg.

Az MLS történetét leginkább a folyamatos bővülés jellemzi. A szervezet legfőbb célja a terjeszkedés. Ennek érdekében azért dolgoznak, hogy újabb csapatokkal bővítsék a bajnokságot. A csapatok létszámát a 2000-es évek második felétől kezdve folyamatosan bővítették, az idei szezonban már 22 csapat verseng a bajnoki címért, az első szezon tíz csapatához képest. Rengeteg oka lehet a liganak arra, hogy bővítse a csapatok létszámát. A legfőbb ok, hogy egy új, eddig még ki nem használt piacra (új város) való belépéssel komoly profitot szerezhet, új nézőket, szurkolókat toborozhat, médiabefolyást nyerhet.

A nagy áttörést, igazi minőségi ugrást David Beckham leigazolása jelentette 2007-ben. Beckham igazi sztárnak számított, nem volt egyszerű meggyőzni, hogy Los Angelesben folytassa pályafutását. Miatta hozták azt a szabályt, hogy a csapatok a fizetési sapka keretein kívül is igazolhatnak 1-2 játékost. Beckham-et hamarosan követte Thierry Henry, vagy éppen európai tapasztalattal rendelkező amerikai játékosok is hazaiigazoltak, mint Clint Dempsey. Beckham példáján keresztül azt is láthatjuk, egy-egy sztárjátékos leszerződése komolyan tud hatni az átlagnézőszámok alakulására [Jewell, 2017].

Újabb áttörést Sebastian Giovinco Torontóba igazolása hozott 2015-ben. A 27 éves olasz játékos érkezése új korszak kezdetét jelezte: immár nem csak levezetni vágyó, kiöregedett sztárok választották a ligát, hanem fiatal, tehetséges európaiak is.

Az állandóság és a stabilitás kulcsa Don Garber, aki 1999 óta áll a liga élén, és korábban a világ legjobban szervezett bajnokságában, az NFL-ben dolgozott [Havasi, 2017].

2.4. Az MLS, mint önálló üzleti vállalkozás és jogi személy

Amint azt már korábban is megjegyeztük, a Major League Soccer egy önálló üzleti vállalkozás („single-entity” league), pontosabban egy korlátolt felelősségű társaság (Major League Soccer, LLC), melyet különböző befektetők birtokolnak [Flynn – Gilbert, 2001]. A csapatok tulajdonosai, vagy más megfogalmazásban inkább működtetői, nem elsősorban tulajdonosokként vannak jelen, hanem mint befektetők, akik bevásárolják magukat a ligába [Kildegaard, 2001]. A bevételeknek csak a 49%-át tarthatják meg a klubtulajdonosok, a többi a ligát illeti. Az MLS monoposztonista módon viselkedik a munkaerőpiacon, egyedül birtokolja a játékosok szerződéseit, melyekből komoly problémák is szülehetnek.

3. A játékospiac

Kutatásunk fókuszában a játékospiac elemzése áll, mert úgy véljük, hogy végső sorban egy liga sikerességét az ott szereplő játékosok határozzák meg. Természetesen a piac elemzésével is arra a kiinduló kérdésünkre próbálunk választ adni, hogy miként vált az MLS globálisan versenyképes bajnoksággá.

3.1. A játékosok szerződései

A játékospiac bemutatását ebben a fejezetben a játékosok szerződésének vizsgálatával kezdjük. Az MLS, abból adódóan, hogy egységes, önálló szervezet („single-entity league”), továbbá birtokolja a játékosok szerződéseit, nyomást gyakorolhat, sőt, lejjebb nyomhatja a fizetéseket [Twomey – Monks, 2011]. A gyakorlatban ezt meg is teszi, bevételeinek csak nagyon kis százalékát költi fizetésekre, ebben a szegmensben lényegesen el van maradva az európai, de akár a kínai vagy a japán csapatoktól is [Twomey – Monks, 2011].

Az Egyesült Államokban nagy hagyománya van a szakszervezeteknek, melyek általában meglehetősen erősek. Az MLS játékosok érdekképviseleti szervezete az MLS Players Association (korábban Union)[MLS Players Association, 2017]. A szervezet 2003-ban alakult és a játékosok képviseletét segíti a ligával való tárgyalások során. Érdekesség, hogy az igazgatótanácsnak csak jelenleg is aktív futballisták a tagjai.

Összefoglalva, az MLS sikeres a költségek kontrollálásában (beleértve a játékosok fizetését is), de ez hosszútávon, a liga jövőbeli terveit nézve kontraproduktív is lehet. Tavis és Udayan [2008] szerint a fizetések lenyomása lassabb piaci növekedéshez vezet. A monoposzonikus piac már eleve alacsonyabb fizetéseket eredményez, ezért a humán erőforrásba, a munkaerőbe való befektetés ilyen típusú piacon minimális, tehát nem nehéz belátni, hogy hosszabb távon a növekedés is lassabb lesz. Csak akkor, abban az esetben lehet reális elvárás a fizetések emelése, ha a csapatok versenyezhetnének egymással, hogy ki tud jobb feltételeket kínálni az adott játékosnak. Az MLS jelenlegi üzleti modellje alapján viszont ez nem valósítható meg, így az egyedüli lehetséges megoldás az lenne, ha a liga nagyobb összeget fordítana a játékosok fizetésére, ellenkező esetben hamarosan a kínai liga is jobb fizetési kondíciókat fog tudni kínálni az európai neves sztárjátékosoknak [Blum, 2017].

3.2. *A fizetési sapka, vagy keret (salary budget)*

Egy csapat felnőtt kerete (senior roster) legfeljebb 20 játékosból állhat, és az ő fizetésüket a fizetési sapkából kell meghatározni. A fizetési sapka (salary budget) az a maximum összeg, amelyet a játékosok fizetésére összesen költeni lehet egy adott klubnak. Ez 2017-ben 3 845 000 dollár volt. Egy játékos legfeljebb 480 625 dollárt kaphatott. A játékosok fizetéséről a későbbiekben még szó lesz.

3.3. *A kiemelt játékos (Designated Player) szabály*

Az MLS 2007-ben hozta azt a szabályt, mely szerint a csapatok a fizetési sapka keretein kívül is alkalmazhatnak legfeljebb három játékost. A plusz kompenzációt (esetünkben tehát a játékos fizetésének a fizetési sapkán túli részét) a klubnak kell állnia. A szabályt 2007-ben hozták, annak érdekében, hogy a liga le tudja igazolni az angol sztárt, David Beckhamet, ezért sokan „Beckham-szabályként” („the Beckham Rule”) is hivatkoznak rá [Coates – Frick – Jewell, 2016]. A szabály lehetőséget teremtett az MLS csapatai számára, hogy keretüket minőségi, Európában befutott sztárokkal töltsék fel. Kezdetben egy klub még csak egy ilyen játékost alkalmazhatott, de 2017-ben már hármat is lehetett.

Jewell [2017] szerint a DP-k nem okoztak magasabb nézőszámot, sőt, a látogatottságra gyakorolt hatásuk egyértelműen az első évben volt a legnagyobb, utána pedig folyamatosan csökkent. Egyedül Beckham tudott jelentős eredményeket elérni a szurkolók mozgósítása terén. Számítások szerint ő maga több, mint 420 ezer új szurkolót, nézőt tudott megszólítani [Jewell, 2017].

Jewell [2017] tanulmányában azt is vizsgálta, hogy a kiemelt játékosok fizetését mennyire, milyen mértékben fedezte az általuk termelt bevétel, melyet azon mérkőzésekről származó jegybevétel alapján számolt ki, amelyeken ők is játszottak. Ez alapján arra jutott, hogy Beckham fizetését valószínűleg teljesen fedezték a jegybevételek, de még jobb a helyzet a mexikói Cuauhtémoc Blanco esetében, aki majdnem 10 millió dollárt generált bevételek terén, míg a fizetése csupán 7 millió volt. Viszont például Blanco honfitársa, Rafael Márquez esetében azt láthatjuk, hogy fizetése jóval többnek bizonyult annál az összegnél, amelyet ő jelenlétével termelt. Ez is azt mutatja, hogy a kiemelt játékos szabály még nem teljesen kiforrott, és bőven hagy helyet a támadásoknak, azonban az tény, hogy hosszú távon az MLS versenyképességét és piaci értékét vizsgálva a DP-k egyértelműen pénzügyileg előnyösek a liga számára [Jewell, 2017].

Coates, Frick és Jewell [2016] szerint a DP-szabály elsősorban a nagycsapatoknak (pl. Chicago, Los Angeles, Toronto) kedvez, és nem a kisebbeknek, ugyanakkor Jewell [2017] azt állítja, hogy a legnépszerűbb kiemelt játékosok leigazolásával nem csak az őket foglalkoztató csapatok, hanem a kisebb, „szegényebb” klubok is profitálnak. Ugyanakkor valószínűtlen,

hogy Beckham-hez hasonló játékosok fognak még a ligába igazolni, a realisabb példa Blanco és Márquez lehet. Talán ez lehet a jövőben az MLS egyik célja, mexikói válogatott játékosok igazolása. Bár Jewell és Molina [2005] szerint az etnikum nem játszik szerepet a mérkőzések látogatottságában, a két mexikói játékos esetében több, mint valószínű, hogy származásuk szimpátiát ébresztett a főleg spanyol ajkú közösségek, szurkolók körében [Jewell, 2017].

Kuethé és Motamed [2010] kutatásukban arra az eredményre jutottak, hogy a DP-szabály az egyik fő oka az MLS-ben jelen lévő fizetési különbségekért. A szupersztárok (a DP-k) a liga legjobban kereső játékosai, az ő fizetésüknek gyakorlatilag nincsen felső határa, ami figyelembe véve a globális trendeket (melyek azt mutatják, hogy a játékosok fizetései folyamatosan nőnek), azt vetíti előre, hogy a jövőben a szakadék tovább fog szélesedni a sztárok és az átlagos játékosok fizetései között. Az MLS-nek ezzel a problémával komolyan foglalkoznia kell, ha nem akarja, hogy egyes játékosok azért hagyják el a ligát, mert úgy érzik, nem a teljesítményüknek megfelelő a bérezésük.

4. Kutatási eredmények

4.1. A játékosok összértékének a változása

Ahogy azt a mellékelt ábrán [1. ábra] is láthatjuk, a liga piaci értéke általánosságban növekvő tendenciát mutat a vizsgált időszakban. Ha a diagramon elhelyezzük az összes játékos számát mutató vonalat, újabb összefüggéseket találunk. Például az látszik, hogy a vizsgált időszak elején a játékosok számának emelkedésével az összérték is nőtt, míg az utóbbi 6-7 évben már ettől függetlenül is észlelhetjük az összérték növekedését. Ez azt mutatja, hogy a minőség került előtérbe a mennyiséggel szemben. Továbbá, ha megnézzük a 2013-as évet, akkor azt látjuk, hogy az összes játékos számának csökkenésével a bajnokság összértéke is csökkent.

1. ábra

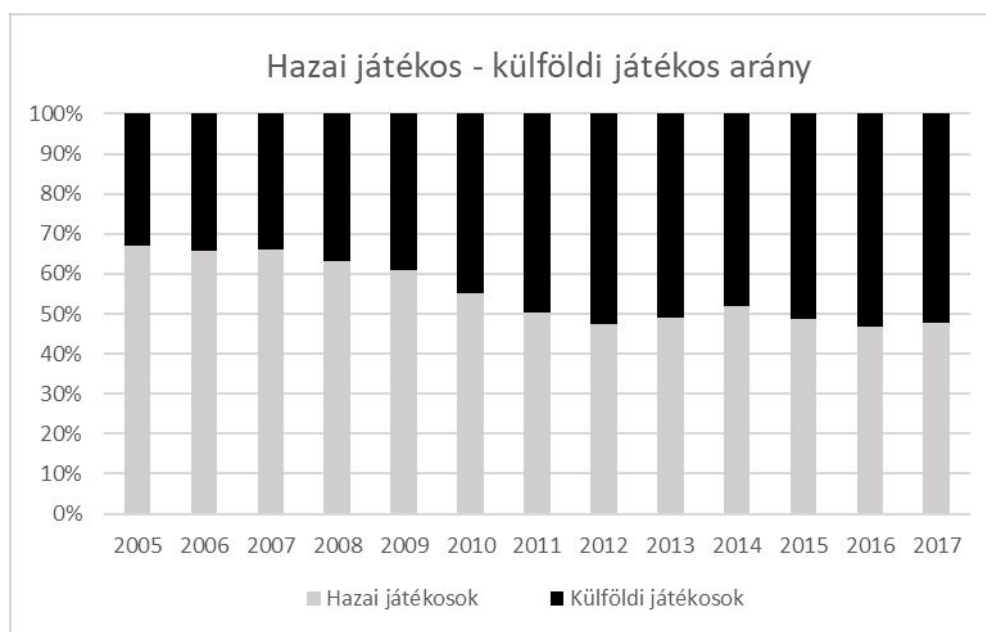

Forrás: Transfermarkt.com, 2017; Saját grafika

De mi az oka a növekedésnek? A nyilvánvaló természetesen az, hogy a csapatok számának, így a játékosok számának növekedésével az összérték is növekszik. Ezen kívül azonban véleményünk szerint van még egy fontos aspektus, mégpedig a külföldi játékosok számának a növekedése. 2015 decemberében például az összes játékos 48,5%-a külföldi volt! Átlagéletkoruk, amely 27,4 volt, azt mutatja, hogy az Észak-Amerikában futballozó külföldiek nagyrészt már tapasztalt játékosok [Poli – Ravenel – Besson, 2016].

Ha megnézzük a külföldi-hazai játékosok arányának változását [2. ábra], akkor azt látjuk, hogy a külföldiek arányának növekedésével nőtt az összérték, míg a hazai futballisták száma a vizsgált időszak alatt folyamatosan csökkent. Azt látjuk, hogy a játékosok számának és a játékosok összértékének a csökkenésével párhuzamosan a hazai játékosok külföldiekhez viszonyított aránya is csökkent.

2.ábra

Forrás: Transfermarkt.com, 2017; Saját grafika

Tehát az amerikai futballisták még nincsenek elismerve a nemzetközi futballvilág által, ami az értéküket nézve teljesen nyilvánvalóvá válik számunkra. Természetesen ettől még lehetnek ugyanolyan tehetségesek, mint európai, vagy éppen dél-amerikai társaik, de amint arra Kuper és Szymanski [2016] is rámutatott, vannak bizonyos téves előítéletek (pl. korábbi tapasztalat) alapján alul értékelt, vagy túlértékelt nációk. Az adatok tehát azt mutatják, hogy egyelőre a külföldi játékosok beáramlása okozza a liga értékének növekedését.

4.2. Az átigazolások egyenlegének a változása

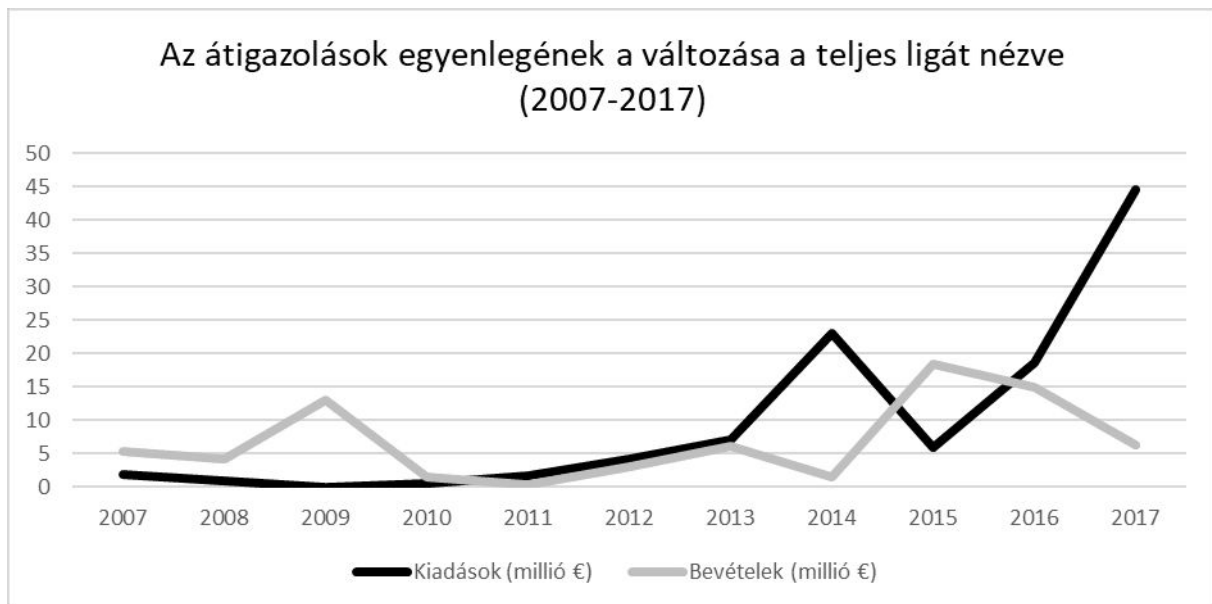
Egy másik lehetséges válasz lehet az összérték növekedésének megmagyarázására, ha megnézzük azt, hogy az évek során hogyan változtak az átigazolásokból származó bevételek és kiadások.

A diagramon [3. ábra] azt láthatjuk, hogy a vizsgált időszak elején a liga főleg kibocsájtó szerepet játszott, azaz a bevételek meghaladták a kiadásokat. A trend csak az utóbbi 1-2 évben fordult meg, a közvetlenül előtte lévő időszak eléggé hektikusnak mondható, nem lehet felfedezni benne egyértelmű mintákat. Nyilván a kiadások növekedését azzal is lehet

magyarázni, hogy a játékosok piaci értékének folyamatos növekedése globális szinten is megfigyelhető, azonban a diagramon is látható hatalmas ugrást nem lehet kizárólag ezzel magyarázni.

Az átigazolások adatait összevetve a liga összértékének a változásával, illetve a külföldi játékosok arányának folyamatos növekedésével arra a megállapításra jutottunk, hogy egyre nagyobb értékben, egyre több külföldi játékos igazol a ligába. Ez lehet az egyik magyarázata a minőség javulásának.

3. ábra

Forrás: Transfermarkt.com, 2017; Saját grafika

4.3. A játékosok fizetése

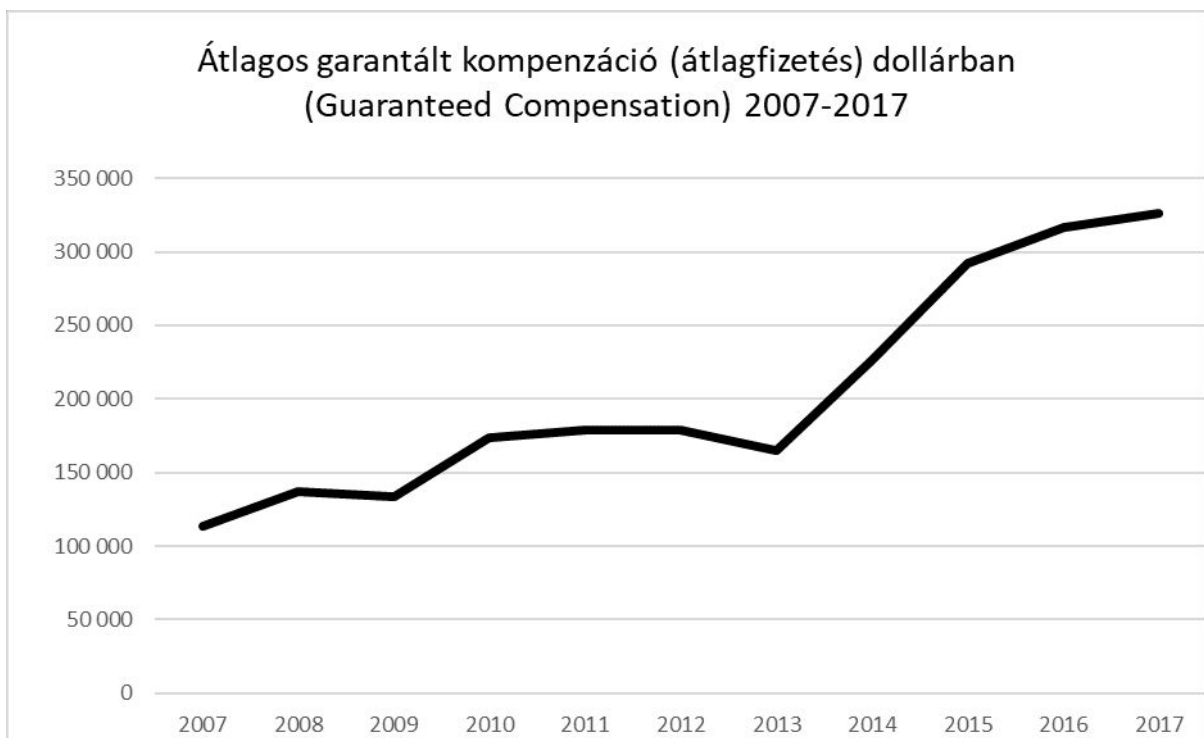
Az amerikai bajnokságban, amint azt már korábban említettük, a játékosok nem a kluboktól, hanem a ligától, mint vállalatától és munkaadótól (Major League Soccer, LLC) kapják a fizetésüket. A béreket érintő korlátozásokról és lehetőségekről már egy korábbi fejezetben írtunk, így ezt itt nem ismételjük meg (fizetési sapka, kiemelt játékosok, stb.). Egy játékos rendelkezik egy összegben meghatározott éves alapfizetéssel (base salary), melyet minden évben úgy szabályoznak, hogy meghatározzák, legalább mennyit kell és legfeljebb mennyit lehet fizetni egy adott játékosnak (nyilván ebbe a fizetési sapka, vagy büdzsé is beleszól). Az alapfizetésen kívül úgynevezett garantált kompenzáció is jár mindenkinek. A garantált kompenzáció (guaranteed compensation) az alapfizetésből, illetve a különböző garantált bónuszokból, aláírási díjból tevődik össze [MLS Players Union, 2017]. Ez azt jelenti, hogy ha egy játékos alapfizetése 50 ezer dollár, kétéves szerződése van két egyéves opcióval, és 10 ezer dollárt kapott, amikor aláírt, az átlagos évenkénti garantált kompenzációja 52 500 dollár lesz (alapfizetése plusz aláírási bónusz (10 ezer dollár), melyet annyi évvel kell elosztani, ahányról a szerződés szól (4)). A garantált kompenzáció ezenkívül még tartalmazza az egyéb éves marketing bónuszokat, ügynöki díjakat. Amit viszont nem tartalmaz, azok a teljesítményalapú bónuszok, melyeket értelemszerűen nem lehet garantálni.

A fizetések vizsgálatánál a 2007-től 2017-ig tartó 10 éves időszakot elemeztük. Az MLS, illetve az MLS Players Union is csak ettől az évtől kezdett el komolyan foglalkozni a játékosok fizetésével. Természetesen ebben az évben (2007) igazolt David Beckham az amerikai bajnokságra, akinek a fizetése messze meghaladta mindenki másét a ligában, illetve

erre az évre datálódik a kiemelt játékos („Designated Player”) szabály bevezetése, melynek következtében általánosságban megemelkedtek a fizetések.

Ahogy azt a mellékelt diagram [4. ábra] is mutatja, az átlagfizetések szinte folyamatosan növekedtek. A diagramon csak a garantált kompenzáció átlaga látható, mert kutatásaink során azt tapasztaltuk, hogy a szerzők általában ezt értelmezik fizetésnek, ami teljesen logikus is, mert ez az az összeg, amit a játékos ténylegesen megkap az év végén. A növekedés egyrészt magyarázható a labdarúgás globális piacán általánosságban tapasztalható jelenséggel, a transzferdíjak és a fizetések folyamatos növekedésével, másrészt pedig akár úgy is értelmezhető, hogy egyre értékesebb játékosok választják az amerikai bajnokságot. Ez utóbbit támasztja alá a kiemelt játékos szabály korábban már tárgyalt kiterjesztése, megváltoztatása.

4. ábra

Forrás: Github.com, 2017; MLS Players Union, 2017; Saját grafika

Összegezve elmondható a fizetésekről, hogy a vizsgált időszakon belül szinte folyamatosan növekedett mind az alapfizetések, mind a garantált kompenzációk átlaga. A kiemelt játékos szabály minden bizonnyal komolyan befolyásolta a fizetések alakulását, segítségével olyan sztárjátékosokat sikerült az évek során a ligába csábítani, akiknek az igényeit korábban a klubok nem engedhették volna meg maguknak. Ugyanakkor viszont a fizetések közötti különbségek is folyamatosan növekedtek, egyes kutatások alapján nagyrészt a DP-szabály miatt.

5. Összefoglalás

Kutatásunk során azt vizsgáltuk, hogy az amerikai labdarúgó-bajnokság (Major League Soccer, MLS) hogyan fejlődött a kezdetektől napjainkig, milyen minőségi változáson ment keresztül, milyen intézkedéseket hozott a liga annak érdekében, hogy globálisan versenyképes bajnoksággá váljon.

A szakirodalmi kutatás során számos fontos szabályt ismertünk meg, megértettük a működési mechanizmusukat, és azt, hogy miért hasznosak a liga számára.

A bajnokságban futballozó játékosok összértékének növekedése összevetve a külföldi játékosok arányának növekedésével azt mutatja, hogy az évek során egyre értékesebb, így valószínűleg sportszakmai szempontból is jobb játékosok szerződtek a ligába.

Ezt alátámasztja az átigazolások alakulásának elemzése is, ahol az látható, hogy a játékosok vételére fordított kiadások jelentős mértékben megemelkedtek a kezdeti adathoz képest, tehát a klubok drágább labdarúgókat igazolnak (akik sportszakmailag valószínűleg jobbak is).

A fizetéseket vizsgálva arra jutottunk, hogy a DP-szabálynak köszönhetően megnyílt az új neves sztárjátékosok leszerződtetése előtt, de ugyanakkor azáltal, hogy ezen játékosok fizetési igényei egyre magasabbak, az egyenlőtlenségek folyamatosan nőnek a ligában. Összességében azonban hosszútávon pénzügyileg megéri a kiemelt játékosokról szóló szabály fenntartása, az általuk generált többletbevétel miatt.

Mindent összevetve véleményünk szerint a vizsgált adatok azt mutatják, hogy hipotézisünk igaznak bizonyult, azaz a liga valóban látványos minőségi fejlődésen ment keresztül az elmúlt években, mely fejlődés az MLS stratégiáját ismerve minden valószínűség szerint a jövőben is töretlenül folytatódik.

Irodalomjegyzék

- ANDRÁS K. (2004): *A hivatalos labdarúgás piacai*. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Vállalatgazdaságtan Tanszék, 53. sz. Műhelytanulmány, Budapest
- BARR, T. – ROY, U. (2008): „The effect of labor market monopsony on economic growth” *Journal of Macroeconomics*. 30(4), 1446-1467.
- CHIKÁN A. (2017): *Vállalatgazdaságtan*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
- COATES, D. - FRICK, B. - JEWELL, T. (2016): „Superstar Salaries and Soccer Success The Impact of Designated Players in Major League Soccer” *Journal of Sports Economics* 17 (7), 716-735.
- DESCRIVER, T. D. – RASCHER, D. A. – SHAPIRO, S. L. (2016): „If we build it, will they come? Examining the effect of expansion teams and soccer-specific stadiums on Major League Soccer attendance” *Sport, Business and Management: An International Journal* 6 (2), 205-227.
- FLYNN, M. A. – GILBERT, R. J. (2001): „The Analysis of Professional Sports Leagues as Joint Ventures” *The Economic Journal* 111 (469), 27-46.
- JEWELL, R. T. – MOLINA, D. J. (2005): „An Evaluation of the Relationship Between Hispanics and Major League Soccer” *Journal of Sports Economics* 6(2), 160-177.
- JEWELL, R. T. (2017): „The Effect of Marquee Players on Sports Demand: The Case of U.S. Major League Soccer” *Journal of Sports Economics* 18(3), 239-252.
- KILDEGAARD, A. (2001): „A Note on „Single-Entity” and Promotional Incentives in MLS” *Journal of Sports & Social Issues* 25(2), 216-220.
- KORNAI J. (1986): „Bürokratikus és piaci koordináció” *Közgazdasági Szemle* 1986/3, 1025-1037.
- KUETHE, T. H. – MOTAMED, M. (2010): „Returns to Stardom: Evidence From U.S. Major League Soccer” *Journal of Sports Economics* 11(5), 567-579.
- KUPER, S. – SZYMANSKI, S. (2016): *Fociológia*. Twister Media, Budapest
- POLI, R. – RAVENEL, L. – BESSON, R. (2016): „Foreign players in football teams” *CIES Football Observatory Monthly Report* Issue 12
- RÁTONYI-ODOR, K. (2015): *Sportökonómia*. Campus Kiadó, Debrecen
- SZEMESI, S. (2015): *Nemzetközi és európai sportjog*. Campus Kiadó, Debrecen
- TAVIS, B. – UDAYAN, R. (2008): „The effect of labor market monopsony on economic growth” *Journal of Macroeconomics* 30(4), 1446-1467.
- TWOMEY, J. – MONKS, J. (2011): „Monopsony and Salary Suppression: A Case of Major League Soccer in the United States” *The American Economist* 56(1), 20-28.

Elektronikus források

- BLUM, S. (2017): *MLS can't compete with China's millions – so it should focus on youth*. <https://www.theguardian.com/football/blog/2017/jan/30/mls-chinese-super-league-millions-youth>. Lekérdezés dátuma: 2020. április 25.
- GITHUB.COM (2017): *Adatbázis*. <https://github.com/data-is-plural/mls-salaries/tree/master/csvs>. Lekérdezés dátuma: 2020. április 25.
- HAVASI ZS. (2017): *Az amerikai labdarúgást már nem csak a nyugdíjasok választják, publicisztika*. <https://mno.hu/foci/az-amerikai-labdarugast-mar-nem-csak-a-nyugdijasok-valasztjak-1388635>. Lekérdezés dátuma: 2020. április 25.

MLS HISTORY (2017): *1996 Season Recap*. <https://www.mlssoccer.com/league/history>.

Lekérdezés dátuma: 2020. április 25.

MLS PLAYERS ASSOCIATION (2017): *Salary Guide*. <http://mlsplayers.org/resources/salary-guide>.

Lekérdezés dátuma: 2020. április 25.

ORTIZ, J. D. J. (2010): *Q&A: MLS commissioner Garber says league has arrived*.

<http://www.chron.com/sports/dynamo/article/Q-A-MLS-commissioner-Garber-says-league-has-1710345.php>. Lekérdezés dátuma: 2020. április 25.

PALOTAI, B. (2017): *Tréfaliga vagy komoly bajnokság, ahol Nikolics a király?*

<http://www.origo.hu/sport/futball/20170712-nikolics-nemanja-es-az-mls-ertekelese.html>.

Lekérdezés dátuma: 2020. április 25.

TRANSFERMARKT.COM (2017): *A Transfermarkt.com adatbázisa*.

<https://www.transfermarkt.com/>. Lekérdezés dátuma: 2020. április 25.

Ábrajegyzék

1. ábra: *A játékosok összértékének és az összes játékos számának a kapcsolata* (saját készítés)
2. ábra: *Hazai játékos – külföldi játékos arány* (saját készítés)
3. ábra: *Az átigazolások egyenlegének a változása a teljes ligát nézve (2007-2017)* (saját készítés)
4. ábra: *Átlagos garantált kompenzáció (átlagfizetés) dollárban (Guaranteed Compensation) 2007-2017* (saját készítés)

Wangler Bettina

Az Európai Unió legitimitása

Szakmailag ellenőrizte: dr. Arató Krisztina,
az ELTE ÁJK oktatója, Politikatudományi Intézet intézetigazgató

Feltevés, hogy még az országoknál is nehéz eldönteni a legitimitáció elméletének és gyakorlatának működését, ezért az Európai Uniónál még inkább. A világban - és Európában talán erősebben - egyre jobban kirajzolódnak a korszak társadalmi változásai, melyek a szociális kultúrán túl a politikára is kihatnak. Úgy, mint a globalizáció erősödése, vagy a válságok hatásaként a szélsőségesebb ideológiák és az azt képviselő pártok támogatottságának növekedése. Írásomban próbálom letisztázni, mi a legitimitás lényege, ez hogyan változik a környezetével, és ennek a fogalomnak a nézetei hogyan illeszkednek az Unió működéséhez.

Bevezetés

Vizsgálat során, kvalitatív módon végig veszem az Európai Unió demokratikus berendezkedésének legnevesebb gondolkodóit, hogy bemutassam, egy adott jelenséget milyen sokféleképpen lehet értelmezni. A téma összetettségét árnyalja az, hogy sem a fogalom,- hogy mi is pontosan a legitimitáció, vagy mik a legfontosabb, netán kötelező elemei-, se az Unió helyzetét nem tudjuk; hogy államként kell rá tekinteni, vagy mint egy nemzetközi szervezetre? A kérdés nem az, hogy van e legitimitása az Európai Uniónak, hanem, hogy mire alapoznak az elméletek és hogy az alap problémák eseti, tartós vagy növekvő jelenségek. Valamint kvantitatív elemzés során azt akarom megnézni, hogy az elméleti feltevések megjelennek-e a választási adatokban, statisztikai felmérésekben.

1. Legitimitás elmélet története

Ahhoz, hogy átláthassuk az Európai Unió legitimitásának alapvető kérdéseit, tisztában kell lenni a legitimitás elméletével, koncepciókkal és ezeknek az átalakulásával. Alapvetően ezek a tanulmányok államokra vonatkoznak, így az Unió sui generis helyzetére ebben a részben külön nem térek ki. Nagy vonalakban csak a lényeges állomásait és személyeit emelem ki az eszmetörténetnek.

Gaetano Mosca hozta létre a „politikai formula” fogalmát, amely annak a koncepciója, hogy az adott hatalom hogy szerzi meg a nép elfogadását. Ez volt a kezdete annak az elképzelésnek, hogy a társadalom és a politikai hatalom között oda-vissza ható kapcsolat és hatás van [Bihari, 2013].

Az egyik legnagyobb úttörő azonban **Max Weber** volt, aki szerint eddig a történelemben három modell létezett a legitimitáció megszerzésére: tradicionális, karizmatikus, racionális- legális. Az első a szokásjogon alapul, ennek példája a középkori királyok dinasztiái. A másodikon a személyes képességen van a hangsúly, hogy mennyire elhivatott és mennyire alkalmas a politikai helyzet irányítására. Ezt a fajta elméletet szokták egyes diktátorok uralmára alkalmazni, ahol a nép támogatását élvezték, mint Mussolini. Az utolsó pedig a jog és eljárás rendszerében szabályozott és kiszámítható

keretek közötti hatalom. Ennek a rendszernek a lényege a cirkuláció és a versengés, tehát a demokratikus berendezkedésű államok példazzák legjobban ezt a módszert, ahol bürokráciának jelentős szerep jut [Weber, 1998].

Ezeknek az elgondolásoknak az alapjául a felvilágosodás ideológiájának a „jogos hatalom” láncolata áll: A hatalom a néptől származik, a nép nem egységes, ezért szükséges a kompromisszum a közjó kialakításához. A társadalmi heterogenitást a pártok képezik le - és képviselik a különböző érdekeket -, amik a választások során kerülnek pozícióhoz, és ezekből az erőviszonyokból alakul meg a parlament, valamint a kormány [Chazel, 1985].

Seymour Martin Lipset két részre osztotta az állam stabilitását: hatékonyságra - ami előfeltételként funkcionál - és legitimitásra [Lipset, 1960].

Jürgen Habermas procedurális elmélete szerint viszont csak akkor válik legitimmé egy hatalom, ha a köz kritikai szempontból megvitatja, és így alakul meg az a konszenzus, ami elfogadja a politikai hatalmat [Habermas, 1968]. Továbbá felveti annak a problémáját, hogy korábban a közvetlen legitimitáció tradicionális formája szétesőben van és az eddigi normák és értékek talán teljesen meg fognak szűnni. Emiatt se a gazdasági, se a tradicionális legitimitáció nem lesz teljes [Habermas, 1978].

Ezt az elméletet **Joseph Rotschild** azzal egészítette ki, hogy a hatékonyság növelése csak az alsóbb társadalmi osztályokra érvényes, az értelmiség azonban értékeket követel meg a vezetési struktúrában [Rotschild, 1979].

Egy újabb elmélet egészen a gettysburgi beszédig nyúl vissza Abraham Lincoln gondolataihoz: „(…) and that government of the people, for the people, shall not perish from the earth.”⁹ Eszerint a hatalom a néptől, a népért és nép által van. Ezt vonatkoztatták a legitimitásra, hogy a néptől való legitimitás például a demokratikus választások, a népért való legitimitás a jólét növelése, emberi jogok kiterjesztése [Habermas, 1994].

Ezentúl még létezik a legitimitás három szintje, az uralom struktúra szempontjából. Az első a legalitás: a hatalom megszerzése törvényes megszerzésén alapszik (ha nem, illegitim). A második a normatív szint, ahol nem a meglétét nézi, hanem az intenzitását. Erős a legitimitás, ha megfelel a jognak, az erkölcsnek, a politikai értékeknek, és a nép elvárásának, követelményének. Ha nem teljesíti ezeket a kitételeket, gyenge. A harmadik az egyetértés fokozata, ami az általános vélemény meglétét vizsgálja. Vagyis, hogy megvan-e a demonstratív egyetértés a társadalomban, mert ha nincs, a rendszer delegitim.¹⁰

A politikai terminológiában a legfontosabb kérdés, hogy honnan van a legitimitás forrása és meddig terjed [Gombár, 1982].

Európai Unió demokratikus berendezkedésének kritikái

Egy tökéletesen legitim demokráciának univerzálisan elfogadott kritériumai vannak: olyan képviselői szerv, mely közvetlenül a néptől szerzi a hatalmát választás által, ahol több pártra lehetett szavazni, és mindezek mellett megvalósul a hatalmi ágak szétválasztása, vagyis a független bíráskodás és a törvényhozásnak felelős végrehajtás [Gombár, 1982].

⁹ history.com: *The Gettysburg Address* <https://www.history.com/topics/american-civil-war/gettysburg-address>

¹⁰ Média Index Egyesület Kolozsvár - a Transindex.ro portálról

Az Európai Unió demokráciájára sok kritika érkezett, érkezik. Ezek mind eklatáns elemei a legitimitásnak, ezért ezekből a problémákból kell kiindulni. Ezeknek a bírálatoknak a létjogosultságát csak a különböző elméletekben fejtem ki, vagyis a fő kérdés az lesz, hogy a gondolkodók milyen válaszokat, alternatívákat látnak.

Elsőként az európai démosz hiányát említem meg, mert – mint már a korábbi részben kifejtettem - a legitimitás minden irányzat szerint a nép által vagy az embereken keresztül valósul meg. Az uniónak nincs alanya, amely közös identitással, illetve kollektív politika akarattal rendelkezne, pedig ez lenne a népszuverenitás alapja [Scharpf, 1999].

A döntéshozatali mechanizmus nagyon bonyolult, sokan nem értik az intézmények szerepét, emiatt idegennek érzik az emberek az intézményrendszert, nem bíznak benne. Átláthatatlan, átbürokratizált szervezet, ráadásul soknyelvű környezeti vita és a technokrata jellegű eljárási folyamat is (politikai jellegű helyett). Hiszen csak a Bizottságban megközelítően 33 000-en dolgoznak. Felmerül a Bizottság legitimációs hiányának a kérdése is. Az egyes tagállamok által jelölt biztosok alkotják, akiket semmilyen legitimációs láncolat nem fűz a néphez. Mégis jelentős szerepe van, hiszen az EU „végrehajtó szerve”: jogszabályokra tesz javaslatot, nemzetközi megállapodásokról tárgyal az EU nevében, valamint elősegíti az uniós célok megvalósulását [Schmitt - Thomasen, 2007].

Az Európai Parlamenti közvetlen választásokban is rendszerbeli problémákat vélnek, ugyanis az országokban nem európai ügyekkel megy a kampány, hanem belpolitikai választásokra reflektál. Nem lehet rendes politikai irányokról dönteni, csak a helyi pártok hazai ideológiáit támogatják. Minden EU-s ügy emiatt nemzeti színezetet kap. Ráadásul a Tanács az egyedüli a demokratikus világban, aki titokban dönt! Sokaknak zavaros az Európa parlamenti struktúra, vagyis, hogy nincsen igazi pártrendszer, csak utólag csatlakoznak egyes pártokhoz a már megválasztott képviselők. De nem a párt ideológiáját képviselik, hanem a nemzeti pártjuk programját. Valamint nincs kialakult kormány-ellenzék felállítás.

Többek szerint a legfőbb probléma az elszámoltathatóság hiánya és ennek következtében kialakult felelőtlenség. A politikusok távol érzik magukat a saját országuktól és az emberek többsége nem is követi, hogy mi zajlik pontosan Brüsszelben [Scharpf, 1999].

2. Az Európai Unió legitimitásának főbb gondolkodói

Az első fontos gondolkodó, **Simon Hix** elméletét fejtem ki, aki az Unió demokratikus deficitjét hangsúlyozza. Az európai pártoknak versenyezniük kéne, ami szerinte a napirendi vita intézményén lehet nyomon követni. Elgondolását Siedentop 2000-ben kidolgozott demokráciadeficit fogalmára alapozta, ami öt problémát nevez meg. [Hix - Hoyland, 2011].

Az első a növekvő végrehajtó erő, szemben a csökkenő nemzeti parlamenti kontrollal. Az Európai Tanácsban ülő tagállamok állam-, illetve kormányfői ignorálhatják a nemzeti parlamentet, ha döntést kell hozni Brüsszelben. Tehát a demokratikus legitimációval rendelkező nemzeti parlamentek veszítettek hatásköröket az EU javára, ezekről a nemzeti parlamentek döntöttek, és ezeket nem az európai parlament kapta meg, hanem a kormányok nyertek ezzel. A második gondolat az Európai Parlament túlzott gyengesége, ugyanis nem lett eléggé kompenzálva az intézményi hatáskör változások során. Harmadikként (korábban említett) európai választásokat hiányolja, mert a választás időszakának az európai kérdésekről kéne, hogy szóljon, a belpolitikai küzdelmek helyett.

Negyedikként az EU „távoliságát” részletezi, mivel az emberek nem értik a rendszer működését. Legvégül pedig a „Policy Drift”-et említi, hogy az EU elfogadja a politikákat, amelyeket a polgárok többsége nem támogat, de akár egyes tagállamokra is rá tud kényszeríteni olyan döntéseket, amiket nem hoztak volna meg [Hix – Hoyland, 2011].

Giandomenico Majone eklatánsnak tartja a már említett vádak az Unióval szemben, mert ez a konstrukció csupán egy szabályozó állam és nem pedig egy szuverén állam. Kizárólag gazdasági, szociális és jogi szabályozás által működik, amelyet egy független szerv vállal, releváns szakértőkkel. Emiatt nem kell az EU-nak a hagyományos értelemben legitimnek lennie, hiszen maga a felépítése és a működése sem hagyományos, hanem „sui generis” képződmény. Sőt, minél inkább el kell távolodnia a hagyományos állami berendezkedéstől, valamint abba kéne hagynia a paretohatékony gazdálkodást, mert a politikai oldal erősödésével csak a rövidtávú érdekek vannak preferálva, míg ha ellenállna a politikai preferenciáknak, úgy a többség hosszú távú érdekei kerülnének előtérbe. Ezért „electoral demokrácia” irányát kéne támogatni, hogy a választásokon kiemeljék a fontos kérdéseket, témákat, és érvényesüljön a választókontroll. De minél inkább jelen van a politika a rendszerben, annál kevésbé érvényesül a független szabályozó szerepe [Majone, 2000].

Majone alaptézise, hogy – mivel csak államok lehetnek demokratikusak - az Európai Unió esetében nem legitimitásdeficit áll fenn, hanem hitelességi deficit. Erre pedig procedurális megoldás kell (nem pedig fundamentális). Ennek az eredménynek az elérésére pedig öt részből álló javaslata van. Elsőként transzparenssebbé kéne tenni a döntéshozást, továbbá a bíróságok és az ombudsmanok által a döntések utólagos felülvizsgálata ajánlott. Ezen kívül növelni kéne a szakszerűség mértékét az intézmények működésében. Kisebbségek érdekeit, véleményét jobban kell artikulálni és több törvényt kell hozni a kisebbségvédelem hatáskörében. Végezetül pedig, támogatni kéne a magánszereplőket, valamint a médiát a függetlenségben [Majone, 2000].

Andrew Moravcsik tételesen cáfol és ellenez minden felvetést az Európai Unió demokráciadeficitjével kapcsolatban. Szerinte az EU „nemzetközi szervezet a szuverének együttműködésével”, és az teszi legitimmé, hogy a tagja, akik alkotják, legitimek a saját hazájukban, ezért kiemelkedően fontos csatorna a rendszerben a politikai képviseletben és felelősségben a nemzetek szintje. Ez az irány pedig nemhogy csökken, de növekszik az elmúlt időben, hiszen a nemzeti parlament és a nemzeti kormány egyre jobban vizsgálja a nemzeti kormány miniszteri munkáját Brüsszelben. Tehát nem igaz, hogy sokkal nagyobb hatalma lenne a kormányoknak, hiszen elszámoltathatók a saját hazájukban [Moravcsik, 2002].

A polgárokkal való kapcsolat is erősebb, mint mondják, ugyanis az Európai Parlamentet közvetlen választásokkal választják meg, és így érvényesül a legalapvetőbb legitimációs kritérium is. A többi fő szervében, a Tanácsban és a Miniszterek tanácsában is olyan emberek ülnek, akiket nemzeti közvetlen választások során szavaztak meg, tehát is megvan a legitimáció láncolat. Mindemellett az Európai Unió az egyik legranzparenssebb szervezet, de még ha államokkal kéne összehasonlítani, akkor is felülteljesítené mindet. Minden dokumentum elérhető, sőt még a jogszabálytervezetek is megtekinthetők online felületeken. Ezen kívül jól kiépült lobbihálózat működik, hogy minden érdekszféra igénye be legyen csatornázva a döntéshozatalba [Moravcsik, 2002].

Nagy előre lépésnek számított a Lisszaboni szerződés (2007), ahol új struktúrákat dolgoztak ki abból a célból, hogy erősödjön az „EP” szerepe az Unióban. Ráadásul már

vétójoggal is erősíti az érdekérvényesítését a Bizottság tagjainak megválasztásakor. Moravcsik azonban nem foglalkozott a választások problémakörével.

3. Az Európai Unió politikai képviselete

A politikai reprezentáció lényege, hogy melyik civil érdekek lesznek képviselve a kormányzati politikában. A népi szuverenitás és reprezentatív demokráciából lesz a pártdemokrácia és párt kormányzás, ennek a modellnek viszont van pár kritériuma:

- A választóknak kell, hogy legyen alternatíva, hogy legyen mik közül választania.
- A szavazók politikai értékek szerint szavaznak, vagyis arra a pártra, ami az ő véleményüket képviseli.
- A nemzetközi kapcsolata elegendő, hogy véghezvigye a programját.
- A párt vagy koalíció, ha megnyeri a választást, megszerzi a kormányhatalmat.
- Mind a pártok programja, és a szavazók eljárásai szabályozva van egy egyszerű ideológiai kerettel.

Ezek a kritériumok az alapjai a demokratikus választásoknak, azonban így is torzulhatnak az eredmények, mint az Ostrogorsky-paradoxon esetében. Ez az elmélet azt fejt ki, hogy ha külön szavaznánk egyes kérdésekről, más eredmény lenne, mint amikor a kérdéseket a pártok tömörítik és csak pártok közül lehet választani, mert így ha egy pártra szavazok, lehet, hogy nem minden részletével értek egyet [Kohler-Koch, Rittberger, 2007].

Az Európai Unió esetében a parlament nagy hatalmának ellenére, nem alkotnak kormányt, szóval nem létezik ellenzék, emiatt nincs értelme európai szinten ennek a demokráciának. Mert ennek követelményei, egy kormány működése, felépítése és korlátozása a többség által a parlamentben. De az Unióban nincs meg a hagyományos rotációja az elitnek, hogy legyen az a lehetőség, hogy az eddigi felelősöket leváltásák. A választási deficit lényege tehát, hogy a választások nem befolyásolják lényegileg a végrehajtást, valamint a Bizottság sem felelős. Nincs valódi politikai kínálat, mert a „párt” nem versenyez szavazatokért, hiszen a nemzeti harc érvényesül.

David Beethom és Christopher Lord két megoldást különböztettek meg a liberális demokrácia normatív alapjainak [Beetham - Lord, 1998].

Az első a „by the people” féle legitimitáció. Ez feltételezi, hogy az egyedüli forrása a politikai autoritásnak az embereken nyugszik. Csakhogy felvetik a kérdést, hogyha az emberek alakítják a politikát, akkor ki alakítja az emberek véleményét? Ezért minden legitimitációs kérdése az EU-nak a demos meghatározással kezdődik. Emiatt a kormányok szerepe a politikák kialakításában és a személyzet kinevezésében egy válasz volt a születendő EU demokratikus elszámoltathatóságával kapcsolatban [Beetham - Lord, 1998].

A „for the people” elve szerint a modern demokrácia egyenlő a képviseleti rendszerrel. A népszuverenitás feltétele a választott hatalom, azzal az előfeltétellel, hogy a reprezentációnak és a felelősségnek meg kell valósulnia. Ugyanis amíg a közös projekt nyilvánvaló előnyökkel jár a jólét, a gazdasági lehetőségek és a munkahelyteremtés formájában, addig a szavazók elfogadják [Beetham - Lord, 1998].

4. Számszerű mérése a legitimitásnak

Az eddigi kvalitatív elemzések után a kvantitatív elemeit is szeretném feltárni az európai unió legitimitásának. A „The Guardian” egyik kutatásában több elemzés eredményét veti össze, hogy megkapja a legrealisabb képet az Unió civil támogatásáról [Arnett, 2016 guardian].

A legalapvetőbb kutatásokat az eurobarometer méri, mely intézmény rengeteg témában készít kutatásokat az EU-val és a tagországokkal, vagy szakpolitikákkal kapcsolatos kérdésekről, eredményekről. 2015-ben feltette a kérdést: „Jó-e az EU-hoz tartozni?”. Az összes tagországot megvizsgálva, az eredmény szerint minden nemzetben sokkal többen adtak pozitív választ, mint negatív. Azonban ha egy kicsit másként tesszük fel a kérdést, mint ahogy a „Pew Reserch tette „Előnyös-e az EU?”, akkor már mások voltak az eredmények és például Görögországban, Franciaországban és Spanyolországban többen mondták, hogy nem előnyös, mint, hogy előnyös. A tendenciák szerint sok országban az 50%-hoz közelít az elégedetlenek aránya. Olaszországban 2016-ban 48% kiszavazta az EU-ból [Nancy, 2016].

Nem az EU léte, hanem a mechanikája kerül veszélybe a legitimitás csökkenésével, ezért nem számottevők azok a felmérések, amik arra irányulnak, hogy legyen-e Európai Unió. Valamint a szuverenitás relatív. Ha az országok vezetése erősebb („legitimebb”), akkor az EU pozíciója gyengül [Hix – Hoyland 2011].

Az EU történelme során mindig is voltak bizalmatlansági válságok, és sokszor mondták, hogy ezt nem tudja „túlélni”. Valamint az is egy általános tendencia, hogy a nemzetek a saját belpolitikájukhoz igazítják az európai politikájukat. Erre tökéletes példa Margaret Thatcher politikája, amikor ugyanis a privatizációk és a pénzügyi gazdasági nehézségek miatt hangos és látványos kommunikációt alakított ki az Unióval, innen származik a híres mondata:

„ I want my money back”¹¹. Tehát megszokott a kritikus fellépés, amit az ír népszavazások is tanúsítanak, ahol 2009-ben először leszavazták a Lisszaboni szerződést.

Azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat a jeleket, amik azt sugallják, hogy az Unió megítélése nem egy szignifikáns megítélés, hanem folyamatosan romlik a presztízse. Ezt hangsúlyozza az a tény, hogy 1979 óta az összes választáson egyre kevesebb volt a részvétel. 2014-ben átlagosan 42,6% szavazott. Valamint megjelentek a nemzeti pártok között az euroskeptikus szélsőséges nacionalista pártok, és évről évre, választásról választásra nagyobb támogatottságnak örülhetnek. Finnországban a True Finns, Görögországban a Syriza, aminek általános támogatottsága van. Valamint a Brexit szavazás eredménye is ezt látszott alátámasztani [Arnett, 2016 guardian].

Befejezés

Az Európai Unió demokratikus berendezkedésének kritikái létező jelenségek, azonban az fontosabb, hogy vajon okoznak majd akkora válságot, hogy megszűnjön az Unió? Az újabb szerződések születésével (Római, Lisszaboni) egyre mélyebb integráció jön létre az országok között, a válságok hatására pedig egyre inkább politikai jelleget ölt az eddig csupán „gazdasági, szabályozó nemzetközi szervezet”. De amilyen gyorsan nő a tekintélye és a befolyása, ahhoz képest lassabban változik az intézményrendszere, és emiatt egyre inkább kitűnnek a legitimitációs hiányok. Mindemellett már észlelték ezt a

¹¹ Margaret Thacher: We want our money back! <https://www.youtube.com/watch?v=pDqZdZ5jZdY>

problémát és ezért növelik az Európai Parlament erejét, valamint ezt a felismerést támasztja alá az európai polgári kezdeményezés is. Ebből látszik, hogy van szándék a transzparensabb, igazságosabb Európai Unióra. Mindemellett azt gondolom, hogy a politikában a valóság csak az emberek fejében létezik nem az adatokban és a kutatásokban. Ha a társadalom úgy érzi, nem törvényes ez a berendezkedés, akkor hiába vezetik le matematikailag az intézmények valós legitimációs láncolatát, mert ez egy szubjektív dolog. Egyes elméletek szerint a szuverenitás nem is létezik általánosságban, csak a válsághelyzet hozza létre. Ez alkalmazható lehet az Unióra is, hiszen, minden válság elvett a bizalmából és gyengült a „for the people” legitimációja, ami megmutatta, hogy a másik oldalon kevés törvényes és látványos támogatás érkezik az emberektől.

Irodalomjegyzék

- ANDREW M. (2002): *Reassessing Legitimacy in the European Union*. Center for European Studies Harvard University Cambridge
- BIHARI M. (2013) : *Politológia* Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zrt, Budapest
- BÓKA É. , CZÉKUS B., DANI Á., PÁLFINÉ S. R., SZIJÁRTÓ N., VASS Á. (2013) – *Az EU: problémák és alternatívák*. Grotius E-Könyvtár
- CHAZEL F. (1985): *Hatalom, struktúra, uralom*. Szociológiai Figyelő 2. szám 44-63.
- D. BEETHAM, C. Lord (1998): *Legitimacy and EU* Routledge New York
- (2007) *EU Research on Social Sciences and Humanities — Citizenship and Democratic Legitimacy in the EU – CIDEL*, Final Report. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities,
- European Commission (2016): *Ownership and Accountability: How Can Democratic Legitimacy of Policies Be Re- inforced?* Completing Europe’s Economic and Monetary Union – Background Note
- GOMBÁR Cs (1982): *A politikai hatalom kérdéseiről*. In: Politika és politikatudomány. Szerk Bihari Mihály. Gondolat Kiadó Budapest 447-502
- HERMANN S. JACQUES T. (2007): *Political Representation and Legitimacy in the European Union* Oxford University Press New York
- JACQUES T. (2009): *The Legitimacy of the European Union After Enlargement* Oxford
- JOSEPH H. H. W. ULRICH H, FRANZ M. (1995): *European Democracy and Its Critique: Five Uneasy Pieces* (EUI working paper RSC) Unknown Binding
- JOSEPH R. (1979): *Legitimacy in contemporary Europe*. In: Legitimation of Regimes. SAGA-publication
- JÜRGEN H. (1968): *Technik und Wissenschaft als Ideologie*. Suhrkamp
- JÜRGEN H. (1978): *Legitimationsprobleme im modernen Staat. In Rekonstruktion des Historischen Materialismus*. Suhrkamp
- JÜRGEN H. (1994): *Válogatott tanulmányok* Atlantisz könyvkiadó Budapest
- KOHLER-KOCH B. , BERTHOLD R. (2007): *Debating the Democratic Legitimacy of the European Union* Rowman and Littlefield
- KUMM M. (2013): *Democratic Challenges Arising from the Eurocrisis: What kind of a constitutional crisis is Europe in and what should be done about it?* in: Challenges of multi-tier governance in the European Union – Effectiveness, efficiency and legitimacy. Directorate-General for Internal Policies – Policy Department C, Citizens’ Rights and Constitutional Affairs, Compendium of Notes. European Parliament.
- LIPSET S. (1960): *Political Man*. New York
- MAJONE, G. (2000): *The Credibility Crisis of Community Regulation* – Journal of Common Market Studies
- MANZELLA A. (2013): *Is the EP legitimate as a parliamentary body in EU multi-tier governance?* in: Challenges of multi-tier governance in the European Union – Effectiveness, efficiency and legitimacy. Directorate-General for Internal Policies – Policy Department C, Citizens’ Rights and Constitutional Affairs, Compendium of Notes. European Parliament.
- NANCY J. (2016): *Parlemeter 2016, Analytical overview, Special Eurobarometer of the European Parliament*. European Parliamentary Research Service – Public Opinion

Monitoring Unit, European Parliament.

SCHARPF F. (1999): *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford

SCHMIDT V. A. (2015): *The Eurozone's Crisis of Democratic Legitimacy: Can the EU Rebuild Public Trust and Support for European Economic Integration?* European Economy Discussion Paper 015, European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

SIMON H. – BJORN H. (2011): *The Political System of the European Union* (3rd Edition) Red Globe Press

WEBER M. (1998): *Tanulmányok*, Osiris Kiadó, Budapest

Internetes források:

A history.com Szerkesztői: (2010): *The Gettysburg Address*

<https://www.history.com/topics/american-civil-war/gettysburg-address> Lekérdezve: 2020.04.20.

Economist (2012): *An ever-deeper democratic deficit*

<https://www.economist.com/briefing/2012/05/26/an-ever-deeper-democratic-deficit>

Lekérdezés: 2019.11.07.

GEORGE ARNETT, (2016): *Is Britain the most Eurosceptic country?* Guardian juni 23

<https://www.theguardian.com/news/datablog/2016/jun/23/is-britain-most-eurosceptic-country> Lekérdezve: 2019.11.5.

Margaret Thatcher: We want our money back! <https://www.youtube.com/watch?v=pDqZdZ5iZdY>

Lekérdezve: 2020.05.20.

English Abstracts

Füredi, Barbara: In Protection of Writing

Cultural History And Psycholinguistic Insight in Connection with the Continuity Of China's Logographic Writing System And Handwriting Education

The Chinese writing system reached its current form through thousands of years of progress. I would like to investigate what cultural, historical, technological and psychological reasons led to the formation of today's Chinese script, how it is possible that this system, that is considered relatively outdated in the modern era, can still exist today and how it could overcome the obstacles of digitalisation. In the 21st century, handwriting is gradually being superseded by typing. I am also considering the issue of whether or not typewriting can replace handwriting in Chinese language education. Evidence from the cultural and historical background and from recent psycholinguistic research suggests that this phenomenon will not come about in the near future.

Bálint, Janka: Hate speech – European and American approaches

The exact nature of freedom of expression and its limits lack a universal definition and different legal cultures have their own answers when coming to defining it. A well-known limit to freedom of expression is nonetheless hate speech, even though this expression is not clearly defined in legal terms. This paper will analyse how the United States Supreme Court and the European Court of Human Rights approach this issue of free speech.

Berindza, Donát: Gamification: Cause not only money can motivate us.

Gamification is a process, where we could build structured ecosystems based on game design elements. The goal of the system is to motivate the users to accept, identify and incorporate the extrinsic motivators to transform it to intrinsic motivation. Beside that we need to provide the ability to the users to share achievements, build social connections, and experience the joy of discovery. This phenomenon is not a short-term campaign, rather it's a sustainable ecosystem, which builds on the harmony of the mechanical dynamical and aesthetical layer. The point and level systems serve as a foundation for the challenges, while challenges intended to control user interactions. Those components are framed by the aesthetical layer to fulfill the need of stress relief

Győrik, Dorka: Ostensive addressing signals modulate 2-year-old children's attention towards different adult models

Sustained attention is an important prerequisite for learning about the environment and by 2 years of age children are able to coordinate their attention with interaction partners and objects in a triadic pattern of joint attention. However, a specific interaction partner's capacity to guide a child's attention might depend on the individual characteristics of that person even when the child does not have visual access to the object or action that the person refers to. Therefore, the aim of

the current study was to test whether a model's familiarity and the quality of their previous interactions influenced 2-year-old children's attention to adults in such a situation and whether the type of addressing modulated their attention. We show that children attended to the models differently only in the ostensive context and the quality of children's previous interactions with the positive experimenter correlated with longer looking times in the test situation.

Horváth, Eszter: Consciousness As A Base For Identity Politics

The main question of my essay is whether identity politics can be explained as a cultural heritage of the hegelian 'consciousness'. I make this assumption based upon Karoly Polanyi's political economic theory reinterpreted by Nancy Fraser.

My starting point is Hegel's philosophy which is unique in making the cultural image of humanism embedded in history, systematizing various ideals of humanism examining certain aspects in a time frame.

Where is 'consciousness' as such in all of this? What is the relation between the Marxist tradition's 'making of the self' and those identity politics built by the neoliberal state? Do identity politics originate from a hegelian cultural heritage and how to make these emancipatory?

I examine these questions from a perspective of hegelian ethics.

Lendvai, Bálint - Abu, Attila: Analysing the competitiveness of Major League Soccer, particularly with reference to the players' market

In this paper we analyse the organisation of the American professional soccer league, the Major League Soccer. According to our empirical observations, we think that the league went through a serious development. We wanted to go after this hypothesis in order to find out whether this development is real or not, and if yes, what strategy and other actions caused it.

According to our methodology, firstly we read through the available literature, and then made our own research. Our hypothesis was that the specific measures of the league's business model caused the fast development. We measured the improving quality through analysing the changes in the league's value, the player's market value and the player's salary.

Wangler, Bettina: The legitimacy of the European Union

After an outlook to the concept of 'legitimacy', how it changes with its surroundings, and how the views of this concept fit the functioning of the Union, I qualitatively represent most precious thinkers about the democratic system of the European Union, to provide insight to the varied interpretations. In quantitative analysis, I want to see whether theoretical assumptions appear in election data and statistical surveys.